

VORE KIRKEGAARDE

UDGIVET AF FORENINGEN FOR
KIRKEGAARDSKULTUR

6. AARG.
NR. 1

REDAKTØR:
HAVEARKITEKT JOHANNES THOLLE

APRIL
1929

ALTERLYS

— i alle Størrelser. —

Stearinlys af enhver Art.

A/s O. F. ASP — A/s L. P. HOLMBLAD

Stearinlysfabrik.

Kgl. Hofleverandør.

Blegdamsvej 104 - København Ø.

Aarhus Sten- og Gruskompagni

Telefon 2184

:::

Telefon 2184

SAND, GRUS OG SINGELS

Specialitet: Ral, Ærtesten og Grus
::: til Gravsteder :::

SKÆRVER, BROSTEN OG GRANIT

Forsendes overalt — — Tilbud og Priser paa Forlangende

58

Nummerpæle af Jern til Gravsteder

anbefales Kirkegaardsbestyrelser
som mest holdbare.

Leveres fragtfrit til enhver Jernbanestation i Danmark.

Aktieselskabet

M. Seest's Jernstøberi og Maskinfabrik.

Telefon 3216—3217. Aarhus. Telefon 3216—3217.

A|s CHR. OLSEN

Telefon 216

ODENSE

Grundlagt 1862

Frøavl og Frøhandel

Urte- og Blomsterfrø, hollandske Blomsterløg.
Blaasten, Karbolineum, Svovlkalk, Nicotin-
sulfat, Fangbælter, Larvelim. Alt til Frugtræ-
sprøjtning. - Prislister paa Forlangende franko.

Bureau for Maskinskrivning og Oversættelse

Sophie Jessen, kgl. Translatrice og Tolk
København, Linnésgade 16 B, Tlf. Byen 602

Gravmonumenter!!

Johs. Nielsen

Sten- og Billedhugger
Helsingør — Tlf. 368

Dansk Arbejde!

Drivhusbygning

Tegning og Overslag gives
Billige Priser. Forlang Tilbud
Alt Snedkerarbejde udføres

Axel O. Kartmann

København L.

Nrd. Fasanvej 201 — Tlf. Taga 2436

DANSK LYNAFLÉDER-ETABLISSEMENT

Nygaardsvej 56, København Str. — Telefon Ryvang 2235.

Specialitet: Kirke Lynafledere. — D. L. E. er det ældste specielle og af Brandforsik-
ringerne anerkendte Firma. Abonnement kan tegnes meget billigt paa aarlig Tilsyn af
Lynafleder-Anlæg.

RYDE KIRKE
efter Lynnedslag.
Fotoferet sam-
me Dag.

Walther - Larsen

Udsalg Søndre Fasanvej 34 A.
Godthaab 1656.

Efter 6: Julies Haab, Klingseyvej.
Damsø 4.

Blomsterforretning
Kistedekorationer
i smuk Udførelse

Ordre fra Provinsen eksp.

Købkes Reproduktionsanstalt.

Vester Voldgade 91.
Telefon Byen 7538.

Clicheer i fineste Udførelse.

Nummerpæle

af Jernbeton til Gravste-
der, praktiske og uforgænge-
lige, anbefales og leveres franco
overalt. — — Forlang Tilbud!

J. Bruun - Spentrup
Telef. 27.

VORE KIRKEGAARDE

UDGIVET AF
FORENINGEN FOR KIRKEGAARDSKULTUR

6. AARGANG * 1929-30

REDAKTØR:

HAVEARKITEKT *JOHANNES THOLLE*

REDAKTIONSUDVALG:

INSPEKTØR *CHR. BECH SKRYDSTRUP*
KIRKEGAARDSGARTNER *J. GRAVESEN*

INDTIL JUNI:

LÆRER *FRANDS HANSEN*

OG FRA JUNI:

ARKITEKT *C. E. BAUDITZ*

UDGIVET MED BIDRAG FRA
LANDBRUGSLOTTERIETS OVERSKUD

TRYKT I THOMSENS BOGTRYKKERI, HOLSTEBRO

CLICHEER FRA
KØBKES REPRODUKTIONSANSTALT
KØBENHAVN

*

OMSLAGSTEGNING:

MOTIV FRA RØRVIG KIRKEGAARD, AF MALER OG BILLEDHUGGER EMIL JÜRS

TITELVIGNET:

MOTIV FRA SØNDERMARK KAPEL OG KREMATORIUM,
AF BILLEDHUGGER STÆHR NIELSEN

INDHOLDSFORTEGNELSE

* betyder illustreret.

Forfatterregister:

<i>Andreasen, O. D.</i> , Ingeniør, cand. polyt: Om Dræning af Kirkegaarde	S. 14
* <i>Blomberg, I.</i> , Kirkegaardsgartner, og <i>A. Boisen</i> , Lektor: Hillerød Kirkegaard 1830-1930	S. 89-97
* <i>Erstad-Jørgensen, E.</i> , Havearkitekt: Regulering af Beplantning og Monumenter ved Servituter, med Bem. af Red.	S. 14-16
* - - - - - Planer til nye danske Provinskirkegaarde. I. Fredericia	S. 61-62
* <i>Fischer, Josef</i> , Bibliotekar: Den gamle jødiske Kirkegaard i Møllegade, København	S. 41-53
* <i>Hammerich, Gunnar</i> , Billedhugger: En Slægts Gravminder gennem fire Generationer	S. 53-57
* <i>Hansen, Frands</i> , Lærer og Kirkeværge: Nogle Gravminder fra Lollands og Falsters Kirker og Kirkegaarde	S. 81-85
* <i>Herring, Poul</i> , Magister: Om Rosen som Dødens og Gravens Blomst	S. 17-24
* <i>Hilsoe, A.</i> , Overassistent, Havebrugskandidat: Søndermark Kirkegaard	S. 25-26
* <i>Pedersen, Marius</i> , Arkitekt, M. A. A.: Kapellet paa Holbæk Assistens-Kirkegaard	S. 8-14
* <i>Rathsack, Svend</i> , Billedhugger: Udsmykning af Portalen ved Vestre Kirkegaard, København	S. 56-57
* <i>Severinsen, P.</i> , Sognepræst, R*: Private Begravelsespladser	S. 86, 88
* <i>Skrydstrup, Chr. Bech</i> , Inspektør, Havebrugskandidat: Sprængning med Aerolit	S. 63-64
* <i>Thomsen, Albert</i> , Kommunalærer: Kirkegaardene i Holbæk	S. 1-10
* <i>Tholle, Johannes</i> , Havearkitekt, Havebrugsk.: Kirkegaardens Træer. I. Pyramidepoplen	S. 65-68
- - - - - Landsbykirkegaardens Beplantning	S. 29-40
Redaktionelt: Danske Kirkegaarde i 1929	S. 88
* - - - - - Gravstedsanlæg Nr. 1	S. 58
* - - - - - Nr. 2	S. 87
- - - - - Kirkegaardslederens Uddannelse og Kvalifikationer	S. 27-28
- - - - - Privat kontra offentlig Begravelsesplads	S. 59-60
* - - - - - Søndermark Kapel og Krematorium	S. 69-80

Emneregister:

Begravelsespladser, Private	S. 86, 88
Begravelsesplads, Privat kontra offentlig	S. 58-60
Dræning af Kirkegaarde, Om	S. 14
Fredericia Kirkegaard	S. 61-62
Gravminder gennem fire Generationer, En Slægts	S. 41-53
Gravminder fra Lolland og Falsters Kirker og Kirkegaarde, Nogle	S. 81-85
Gravstedsanlæg	S. 58, 87
Hillerød Kirkegaard 1830-1930	S. 89-97
Holbæk, Kirkegaardene i	S. 1-10
Holbæk Assistens-Kirkegaard, Kapellet paa	S. 8-14
Jødiske Kirkegaard i Møllegade, København, Den gamle	S. 4-53
Kirkegaardslederens Uddannelse og Kvalifikationer	S. 27-28
Landsbykirkegaardens Beplantning	S. 29-40
Rosen som Dødens og Gravens Blomst, Om	S. 17-24
Regulering af Beplantning og Monumenter ved Servituter	S. 14-16
Sprængning med Aerolit	S. 63-64
Søndermark Kapel og Krematorium	S. 69-80
Søndermark Kirkegaard	S. 25-26
Træer, Kirkegaardens, Pyramidepoplen	S. 65-68
Vestre Kirkegaard, København, Udsmykning af Portalen	S. 56-57

Meningsforstyrrende Trykfejl:

S. 16 nederst: Billedteksterne er byttet om. S. 52, Linie 8, staar 3400, skal staa 34000. S. 62, Linie 10, skal staa: Kapellet er placeret omtrent midt i Kirkegården, men dog Syd for Delingslinien, og Oplagspladsen er ligeledes anbragt tæt Syd for Delingslinien og saadan, at der kan køres direkte dertil langs Kirkegaardens Yderside.

FORTEGNELSE OVER ILLUSTRATIONERNE

I. Kirkegaardsplaner:

Ballerup	S. 35
Fredericia	S. 61
Holbæk	S. 7, 10
Jødiske Kirkegaard, Møllegade, København	S. 41
Roslev	S. 35
Søndermark	S. 25

II. Prospekter:

Aastrup	S. 82
Asminderup	S. 31
Assistens Kirkegaard, København	S. 65
Hillerød	S. 89, 90, 91, 95
Holbæk	S. 1, 3, 11, 13
Horslunde	S. 85
Jødiske Kirkegaard, Møllegade, København	S. 41
Kirke-Syv	S. 30
Skamby	S. 29
Søndermark	S. 69, 70, 71
Vestre Kirkegaard, København	S. 66, 67
Ørsløv	S. 55

III. Enkelte Grave og Gravsteder: S. 3, 16, 40, 51, 53, 54, 55, 58, 81, 82, 83, 85, 87, 93, 95.

IV. Gravminder, Monumenter: S. 5, 16, 42, 43, 47, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 81, 82, 83, 85, 87, 93, 95.

V. Ligkister: S. 3.

VI. Urner, Urnehaver: S. 74, 77, 79.

VII. Indhegninger og Indgange: S. 11, 69.

VIII. Planter: S. 17, 19, 22, 23, 29, 30, 31, 40, 64, 65, 66, 67, 68, 89, 91, 95.

IX. Kapeller, Krematorier: S. 8, 9, 11, 12, 30, 31, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 90, 91.

X. Vandkummer: (ingen).

XI. Opvarmning: S. 70.

XII. Andre Illustrationer: S. 63, 64.

Kirkegaardene i Holbæk.

Af Kommunalærer *Albert Thomsen.*

Her skal i store Træk gives en Oversigt over de forskellige Begravelsespladser, Holbæk By i Tidernes Løb har haft; de er mindst fem i Tal.

Først maa nævnes det mærkelige, at begge Byens oprindelige Sognekirker allerede i 1500'erne blev revet ned og næsten sporløst forsvandt. De afløstes af Sortebrødre-klosterets Kirke.

Den ældste af de to var vistnok *Vor Frue Kirke* i den med Holbæk sammenbyggede By Labæk; en Granitkirke, hvis Fundamenter uventet kom for Lyset en Februar dag i 1913, idet en tungt belæst Arbejdsvogn sank ned i en muret middelalderlig Grav inde paa en ubebygget Grund ved Østerstræde. En Undersøgelse, som Museumsinspektør Hugo Matthiessen foretog paa Nationalmuseets Vegne, gav mange interessante Resultater, især vedrørende middelalderlige Begravelsesformer. Inde i Kirketomten fandtes saaledes tre Grave fra første Halvdel af 1200'erne, murede Munkestenskister, tilpassede efter Ligets Form, med et lille Rum øverst til Hovedet og med et Tag dannet af skraatstillede Sten. Den ene af Gravene er nu opstillet i Holbæk Museum. I Fylden under det tidligere Kirkegulv laa Skelet ved Skelet, nogle havde hvilet i simple Trækister, men de fleste maa være begravede uden Kiste, blot indsvøbte i deres Ligklæde. I mange Tilfælde havde man givet de Døde en lille Mønt

Udsigt fra den nuværende Kirkegaard i Jernbanegade mod Sognekirken.

Ældre Billede.

med; en ældgammel Skik, som jo har været i Brug lige til vore Dage; de fleste Gravere kender den Slags Fund. Et af Skeletterne holdt imellem Fingrene en lille Muslingskal, en „St. Ibsskal“, Tegnet paa, at han havde været paa Pilgrimsrejse til St. Jakobs Grav i Santiago de Compostella i Spanien. En lang Rejse paa de Tider!

I Kirken var der ogsaa et Par Kulegrave, hvor store Mængder af Skeletdele var væltet ned, hulter til bulter, naar der skulde ryddes Plads til nye Begravelser. Og de, som ikke kunde faa deres Kære stedt til Hvile indenfor Kirkens hellige Mure, søgte saa i hvert Fald at faa dem jordet saa nær disse som muligt, helst helt inde under Tagdryppet, hvor Vorherres milde Regn som himmelsk Vievand kunde væde deres Grave. Endelig er der rundt om i Kirketomtens Nabolag, i Haver og Gaarde, fundet utallige Skeletter, et Sted endogsaa en stor Fællesgrav eller Benkule, maaske fra en Epidem; herude omkring Kirken har ligget en Kirkegaard af ret betydelig Størrelse.

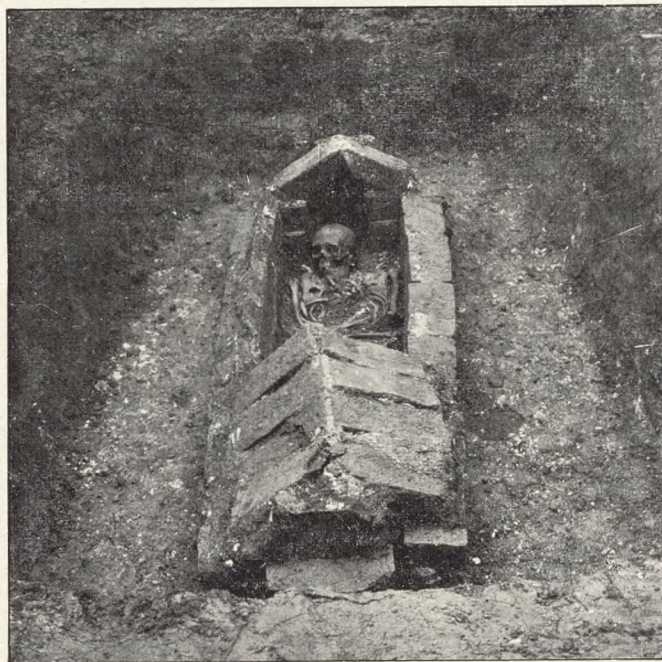
Den lille Granitkirke har været Sognekirke i „Vor Frue Sogn“ og er vel sagtens brudt ned i første Halvdel af 1500'erne. I et Skøde fra 1574 bortskænker Borgmester og Raad et Jordsmon „som var af Vor Frue Kirkegaard“. Nu er Kirkepladsen, hvor de svære Grundsten viser Bygningens Form og Størrelse, igen Byens Ejendom og fredes som et af de faa Minder vi har bevaret fra Middelalderen.

Længere ude Vest paa laa Byens anden Sognekirke, St. Nikolai, hvis Kirkegaard har strakt sig fra Havnegadehjørnet langt op ad Algades Nordside. Her er ved Grundudgravninger fundet i Hundredvis af Skeletter; i 1840'erne maatte man engang i Anledning af en Kælderudgravning køre det ene Læs „Dødningeben“ bort efter det andet, saa tæt laa Begravelserne. Af Kirken selv har hidtil kun et Hjørne af Fundamentet været fremdraget; det viste smukt Murværk af røde Munkesten og Granit; Retningen var omtrent Ø-V; tæt op til det fandtes to Skeletter, gravlagte i samme Retning, med Hovederne i Vest. Imod Nord har Kirkegaarden sikkert fulgt den gamle Strandlinie ved Gasværksvej, saa den røde Kirke, viet til de Søfarendes Helgen, har fra sin Plads paa Bakkeskraaning, omgivet af den grønne Kirkegaard, kunnet ses over hele Fjorden.

Efter Reformationen synes Borgerne at have foretrukket Klosterets Kirke fremfor deres egen Sognekirke; i hvert Fald er den efterhaanden blevet overflødig, og i et kgl. Brev af ¹³/₁₂ 1573 skænkede Frederik II. sin gode Ven, Lensmanden Christoffer Pax, „en øde Kirke udi Vor Købstad, Holbæk, liggendis, kaldis St. Nicolai Kirke, med Kirkegaarden og Pladsen, som samme Kirke paa staar, saa (han) maa lade nederbryde forn. St. Nicolai Kirken og lade indhegne og indgærde samme Kirkegaard og der føre Bygning paa“. Kirkegaarden er da kort efter blevet bebygget, først med nogle smaa Boder og senere med et Par store Købmandsgaarde.

Vi kommer derefter til den tredje af Kirkegaardene, *Sortebrødrekløsterets*. Omkring 1270 begyndte Munkene deres Virksomhed her i Byen, og 1276 indviede den kendte Roskilde-Bisp, Peder Bang, Kirkegaarden, hvor de fromme Fædre blev begravede. Klosterkirken, der var indviet til St. Lucius, blev vistnok først fuldendt i 1323; den benyttedes, ikke blot af Munkene, men ogsaa af en Del af Byens Befolkning, og da Klosteret efter Reformationen var nedlagt som Munkebolig og især efter St. Nikolai Kirkes Nedbrydning, blev Sortebrødrenes Kirke Byens eneste Sognekirke i 400 Aar. I den og paa Kirkegaarden udenom jordedes nu de Døde, lige til en ny Gravplads maatte tages i Brug i 1850'erne.

Vore gamle Kirkebygninger er i sig selv vældige Begravelsespladser, hvor Tusinder af Døde i Aarhundredernes Løb har fundet Hvile under de høje Hvælvinger i Guds

Øverst: Den gamle Klosterkirke, nedrevet 1869.
Tilvenstre i Billedet ses Klosterets Sydføj, og bag den hvide
Mur ses lidt af Kirkegaarden.
Nederst: Middelalderlig Grav i Gulvet i Vor Frue Kirke.

indviede Hus. St. Lucius Kirke blev revet ned i 1869, men fra en Beskrivelse af Sognepræsten, Dr. I. H. Larsen, ved vi god Besked med Begravelserne inde i den. Her var ikke alene Grav ved Grav op gennem Kirkens Hovedgange og i Koret, men ogsaa et Par Gravkapeller; i det ene hvilede Lensmanden Mogens Pachs, † 1642, og hans Frue; det andet tilhørte Justitsraad Hellemand til Vognserup. Store smukke Ligsten dækkede over Grave, hvor Slottets Lensmænd, Byens Præster, Borgmestre og andre velhavende Folk havde fundet deres sidste Hvilested.

Og rundt om paa Væggene hang Epitafier over kendte Borgere, prægtige Mindetavler med Portrætter eller Gruppebilleder; flere af Epitafierne er skaaret af den kendte Billedsnider Lorents Jørgensen, der havde sit Værksted her i Holbæk.

Borgerne sørgede i god Tid for at erhverve sig Gravsted i Kirken; det kunde købes ligesom Gravstederne paa Kirkegaarden, og der udstedtes ofte tinglæst Skøde paa det. Et Eksempel: I 1709 købte Borgm. og Amtsskriver Lind i Holbæk et Begravelsessted i den store Gang indenfor Kirkedøren, „hvilken Begravelse tilforn har tilhørt Amtsskriverens Kjærestes Salig Fader Raadmand Jens Rasmussen, og strækker sig over Kirkegulvet fra den ene Pille til den anden . . . Og som samme Begravelse nu befindes mesten ganske fuld af Lig, som derudi forbliver, saa at Kirken, saavel for Stedet som for Ligenes Nedsættelse, paa kort Tid har nydt god Indkomst af samme Familie“, saa er denne Begravelse solgt for 16 Rdlr.

Den er altsaa solgt til nedsat Pris, fordi den er fuld af Lig, og der ydes en rimelig Rabat, eftersom Familien har været en god Kunde for Kirken! Det lille Træk er ganske illustrerende.

Kirkerne fyldes efterhaanden med Lig, baade under Gulvene og i Kapellerne, saa Luften herinde undertiden paa varme Sommerdage var meget ilde og ublu. Men først 1805 da Forholdene mange Steder var blevet ganske utaalelige og sundhedsfarlige, kom Majestætens Forordning, som forbød disse indendørs Begravelser. Udenfor Klosterkirken laa en Kirkegaard af ret beskedne Maal, omgivet af Mure og beplantet med smukke store Linde- og Asketræer; den vestlige Del kaldtes „Urtehaven“, maaske et Navn som stammer fra Munkenes Tid.)*

Denne Kirkegaard har været i Brug fra ca. 1276 til ca. 1870, altsaa i omtrent 600 Aar, og i de sidste 400 Aar var den Byens eneste. Om „Anlæg“ eller Plan kan man ikke tale; Gangene var smalle og bugtede sig ud og ind mellem Gravstederne; her var denne grønne, lune Fred, denne frodige Uregelmæssighed, som vi endnu hist og her finder paa gamle Kirkegaarde, hvor de Døde ligesom har maattet lægge sig tæt op til hinanden, for at de alle kunde faa deres Soveplads i den lille Have.

Store eller mærkelige Monumenter var her ingen af. Over Byens Præster, Embedsmænd og rige Købmænd laa der større eller mindre Gravplader af Marmor eller Sandsten, mens almindelige Borgere maatte nøjes med Kors af Jern eller Træ. Der ofredes ikke saa store Pengesummer paa Mindesmærkerne herude som forhen paa Epitafierne inde i selve Kirken. De mere velstaaende Borgere betalte Graveren for at passe deres Gravsteder: i en Protokol, som Graverne Christoffer Reichenbach og Sønnen Joh. Mich. Reichenbach førte fra ca. 1820–63, findes saaledes Lister over „acorderede Grave“. Betalingen var gerne 3–4 Mark hver Paaske.

I et Hjørne af Kirkegaarden laa Selvmorderne begravede. I Reichenbachs Bog findes ofte Notitser om saadanne Begravelser: „Begravet Selvmorder N. N. i den

*) I ældre Tid ofte brugt om en „finere“ Del af en Kirkegaard. *Red. Ann.*

frie Jord for Fattig Kassens Regning“, eller: „Arrestant og Selvmorder N. N. begravet om Aftenen Kl. 7“. En gammel Mand har fortalt mig, at han engang i 60'erne saa, at en Selvmorders Kiste ved Aftenstid blev løftet op over Muren og begravet i Stilhed i det Hjørne, man barmhjertigt havde reserveret for de Fortvivlede. Kisten maatte ikke komme ind ad Porten i Kirkestræde!

* * *

Omkring 1850 blev det nødvendigt enten at udvide den gamle Kirkegaard eller anlægge en ny. En Udvidelse kunde muligvis foretages Syd for Kirken i den saakaldte „Klosterhave“, hvor Kordegnen havde sin Have, men den vilde kun forslaa for et kort Aaremaal, og man erhvervede derfor et stort Stykke af Marken lige Syd for. Her anlagdes saa den Kirkegaard som den Dag i Dag er i Brug; oprindeligt kaldtes den „Assistenskirkegaarden“, den sædvanlige fattige og grimme Benævnelse man hertillands bruger om enhver ny Gravplads.

Under Koleraepidemien i 1854 fandt de første Begravelser Sted her, men først i 1857 fik den sin egentlige Indvielse, som foretoges Søndag den 31. Maj efter Guds-tjenesten og „overværedes foruden af Kirkeinspektionen og Communalbestyrelsen ogsaa af en stor Del af Menigheden. Før og efter den af Hr. Pastor Galskiøt holdte smukke Tale afsang Byens Sangforening 2de Psalmer“, hedder det i Datidens Aviser.

Denne Kirkegaard var anlagt efter en ret ejendommelig Plan, nærmest som Have eller Park med flere store runde Plæner. Hvem Tegningen skyldes, ved vi ikke; det er antagelig en københavnsk Anlægsgartner.

Efterhaanden som Plænerne blev taget i Brug til Begravelsespladser, viste det sig
Hansen-Jacobsen: Mindesmærke over Kunstnerens Moder. Bronze.

naturligvis, at det smukke Anlæg egnede sig mindre godt for en Kirkegaard; Stykke for Stykke maatte det omlægges, og nu er der saa godt som intet Spor tilbage af det oprindelige. Fra Indgangsporten ved Jernbanevej fører en Gang midt op gennem Kirkegaarden, og desuden er der Hovedgange langs alle fire Sider.

Midt paa Kirkegaarden, paa dens højeste Sted, er anlagt et stort, muret Vandbassin, efter Tegning af Professor Ivar Bentsen, skænket af et Par af Byens Borgere, til Erstatning af to gamle primitive Pumper.

Mindre Udvidelser er foretaget to Gange; først mod Syd fra 1901, og senere i 1910 – under den store Influenza-Epidemi – ud til Blegdammen, hvor et Stykke Jord, en Rest af den gamle Spadseresti „uden om Byen“, blev inddraget.

Kirkegaardens nuværende Størrelse er ca. $4\frac{1}{2}$ Td. Land. Den vil blive opretholdt som Begravelsesplads til Aar 2000, idet de sidste Gravfæstemaal udløber 1998.

Ved Begravelserne anvendes ikke Ligvogn; Kisten bæres af Lighbærere fra Kirken eller Kapellet (i en Fløj af Klosteret) ned gennem den smukke Kirkeallé, tværs over Jernbanevej og ind paa Kirkegaarden; en køn Skik, som er bevaret fra den gamle Kirkegaards Tid.

Efter Joh. Mich. Reichenbachs Død i 1863 blev L. Lund, Graver, og han efterfulgtes 1877 af Sønnen J. Chr. Lund, der virkede til 1917 og afløstes af den nuværende Graver, Hans Jensen.

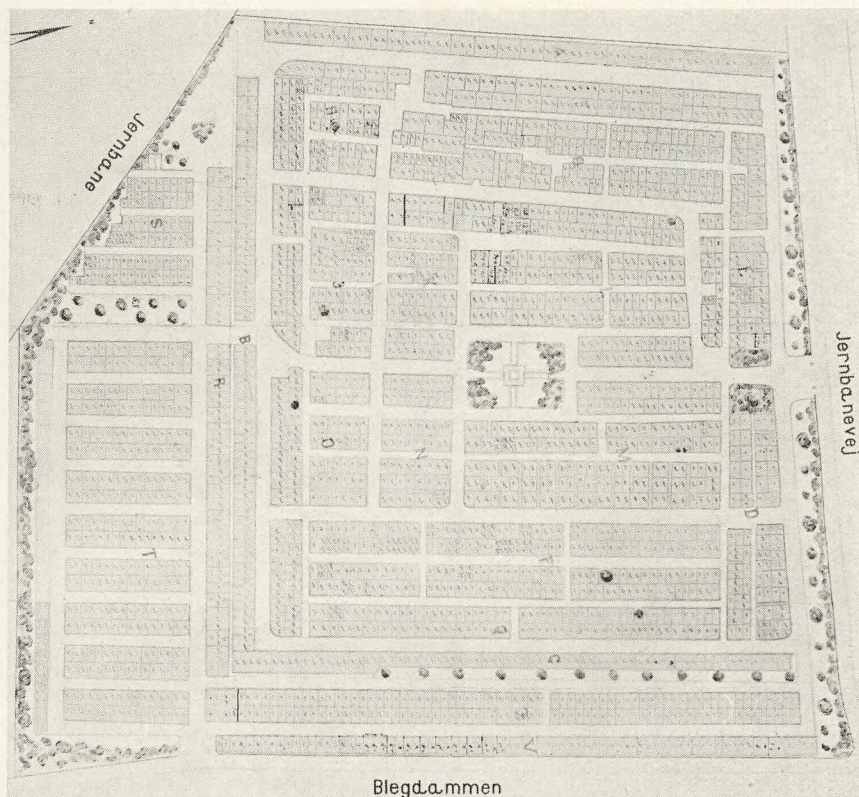
Etatsraad Tidemand lod i 1881 opføre et Hus ved Kirkegaarden som Fribolig for Graverne, mod at de til Gengæld vedligeholder hans Familiegravsted. Graverboligen er nu Bolig for Kordegnen, som fører Kirkegaardens Bøger og Regnskaber.

Her er smukt paa den gamle Kirkegaard, fredeligt og skønt baade Sommer og Vinter, og maaske allerkønnest hen paa Foraaret, naar det over alle Grave luer og lyser af Paaskeliljer og Tulipaner.

Af Monumenter skal her kun nævnes Mindestøtten (med Portrætbuste af V. Bissen) over den kendte Politiker og Diplomat Kmhr. *Carl Bille*, der døde 1898 som Amtmand her i Byen; Hansen-Jacobsens ejendommelige Gravminde over hans Moder (se Billedet S. 5), samt Mindestenen over Redaktør *H. J. Hansen* og Hustru med et smukt Relief af Billedhuggerinden Nielsine Petersen.

Den gamle Kirkegaard omkring Kirken blev næsten helt sløjft og ødelagt, da man i 1869 nedbrød den ærværdige Klosterkirke og opførte Byens nuværende Sognekirke, St. Nikolai. Denne Bygning, som er tegnet af Professor Chr. Hansen, kom til at ligge med Retning i Nord og Syd, omtrent vinkelret paa den gamle Kirkes Grund, og en Mængde Gravsteder maatte under dens Opførelse raseres. Ligesaa pietetsløs og usømmeligt fór man frem, da en ny Skolebygning i 1885 rejstes i den vestlige Del af Kirkegaarden ud til Klosterstræde; igen blev talrige Grave ødelagt. Resten af Kirkegaarden henligger endnu som grønne Plæner, og her findes enkelte Gravsteder og Monumenter bevarede.

De Kister, der fra gammel Tid henstod i Klosterkirken, blev nedsat i en muret Grav S. Ø. for den nye Kirke; en Sten med de Dødes Navne laa derover, til den for et Par Aar siden blev fjærnet og anbragt i et Hjørne, hvor ogsaa fire meget store, sentmiddelalderlige Ligsten over Lensmænd fra Holbæk Slot var slæbt hen; disse fire er nu opstillede i Museets Gaard.

Vi kommer derefter til den sidste af Holbæk-Kirkegaardene, den nye „Assistens Kirkegaard“, som for et Par Aar siden blev taget i Brug.

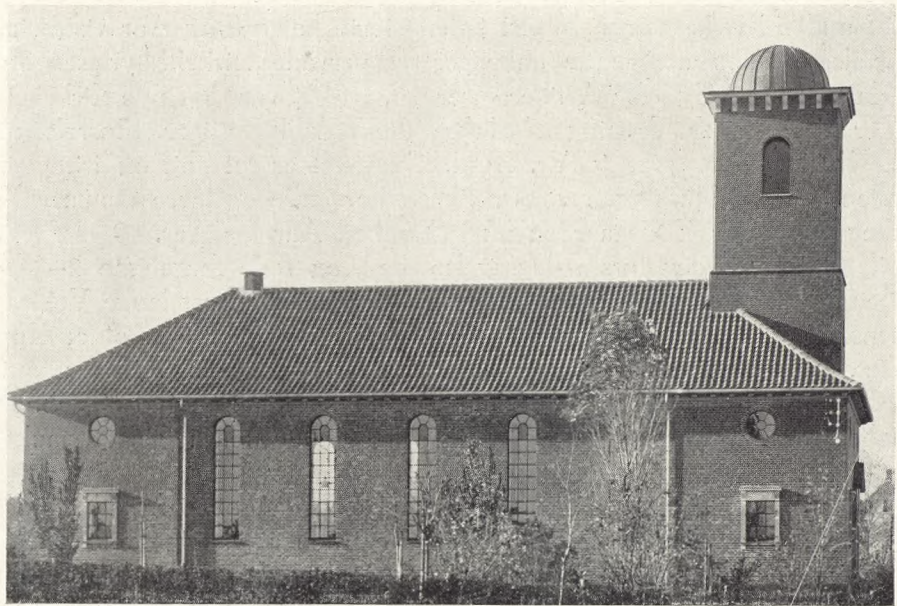
Da det under Byens stærke Vækst i den sidste halve Snes Aar viste sig, at en ny Begravelsesplads snart maatte anlægges, erhvervede Kirkebestyrelsen et Stykke Jord af Markjorderne Syd for Artillerikasernen. I 1924 var den nye Kirkegaard færdig; den er anlagt efter Tegning af Havearkitekt Emil Böttiger. Størrelsen er som den gamle Kirkegaards, godt 4 Tdr. Land. Terrænet er ret højt og fritliggende, og efterhaanden som Beplantningen vokser til, og der mere og mere kommer Karakter over Anlægget, vinder Kirkegården nu i Skønhed Aar for Aar.

I April 1926 fandt den første Begravelse Sted, og i de forgangne 2-3 Aar har mange Mennesker faaet deres sidste Hvilested herude. Den ret lange Vej fra Kirken til Assistenskirkegården nødvendiggjorde derfor snart Opførelsen af et Kapel her.

Kapellet, som er tegnet af Arkitekt Marius Pedersen, og som beskrives omstaaende af Bygmesteren, blev færdigt sidste Sommer og fik sin kirkelige Indvielse Søndag den 4. November 1928 ved Provst Henry Larsen, der havde udarbejdet et smukt Liturgi til denne Lejlighed.

I det lille Taarn hænger to Klokker; en ny, som er støbt i Ystad i Fjor, og en gammel Klokke, der i 1723 skænkedes til Sognekirken af en rig Holbæk-Købmand. Den blev nu ført ud i Kapellet og kom saaledes til at danne den historiske Forbindelse fra Sortebrødrenes gamle Kirke til Kapellet paa den nye Kirkegaard.

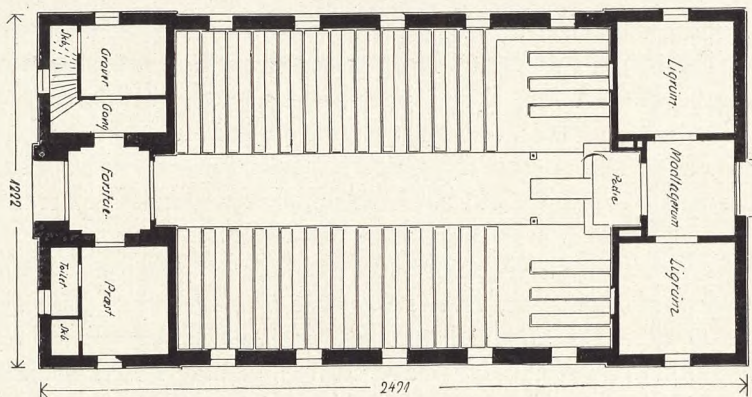
Plan af Holbæk gamle Kirkegaard i Jernbanegade. Maal ca. 1:2000.

Marius Pedersen: Kapel i Holbæk.
Øverst: Kapelsalen set fra Podiet, nederst: Kapellet set fra Øst.

Marius Pedersen: Kapel i Holbæk.
Øverst: Kapelsalen set mod Podiet, nederst: Kapellet set fra Nord.

Kapellet paa Holbæk Assistens-Kirkegaard.

Af Arkitekt Marius Pedersen.

Kirkegaardens regelmæssige Anlæg, med Plads til Bygningen midt paa, hvor Terrainet er højest, har naturligt dikteret det regelmæssige Hus, har stiltiende krævet en anseelig Bygning, hvortil Viljen har været ærlig nok, ogsaa i Menighedsraadet, omend hæmmet af Hensynet til Bekostningen.

Kapellets Taarngavl med Hovedindgangen vender, som ved Sognekirken, mod Nord; de brede Køregange, der fører op herimod, er tilplantet paa Ydersiderne, men

Marius Pedersen: Kapel i Holbæk. Indgangsparti og Stueplan. Maalestok for Planen 1 : 250.

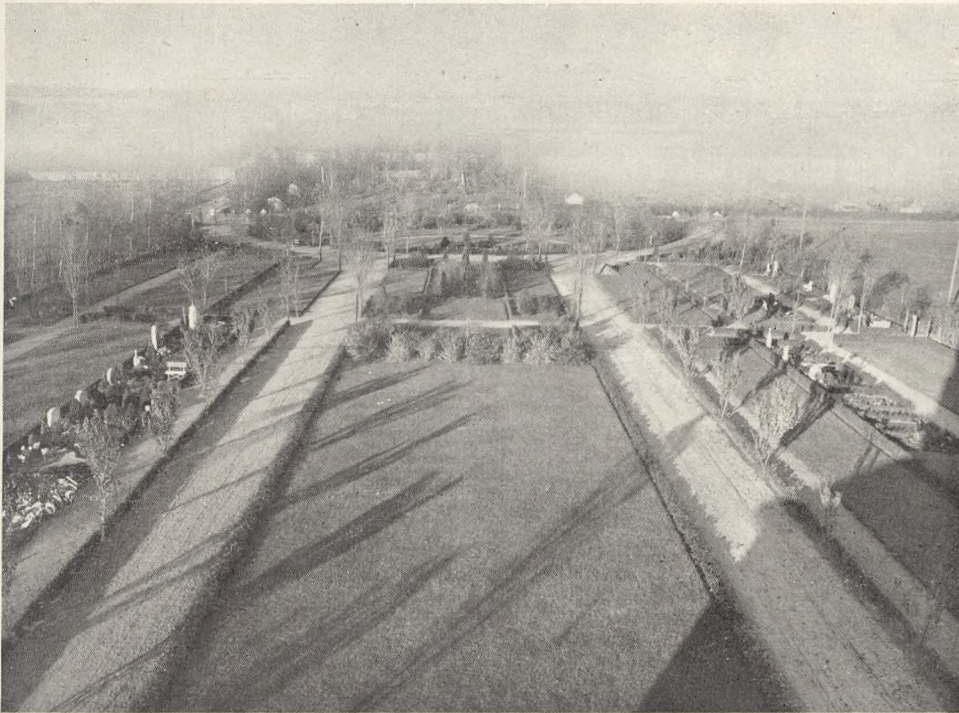

frie paa Indersiderne saaledes, at Udsigten mod Bygningen lades fri paa saa langt et Stykke, som Terrainets Fald mod Nord lader dette være ønskeligt; kun ved Gangenes Udmunding i Pladsen om Bygningen flankeres dennes Hjørner af et Par Pyramidepopler. Den aabne Plads ved Bygningens Side, bestemt for Kirkegaardens Udvidelse mod Øst, afgrænser netop Bygningens Midterparti med Kapelsalens fem høje Vinduer, medens den tilsvarende lukkede Plads mod Vest markerer den samme Bredde og gennem Grænseplantningen giver Udsigt mod Midtervinduet.

Kirkegaardens Beplantning er endnu for ung, saa Bygningen i Øjeblikket virker mere dominerende end rigtigt er, først i 1935 og fremefter vil Sammenspillet være i Orden, og først til den Tid kan vi bringe de rigtige Billeder herfra; naar jeg derfor nu finder Anledning til at fremhæve Havearkitekt Böttigers Kirkegaardsplan, er det i Taknemlighed over, at Beplantning og Anlæg efter denne Plan har stillet mig Byggeopgaven saa smukt, som Tilfældet har været; vi er altfor ofte vante til, at senere Plantningsanlæg skæmmer Bygningerne, eller i hvert Fald ikke understreger og forøger den samlede arkitektoniske Værdi, som de bør og i saa høj Grad kan; det er et forholdsvis sjældent Tilfælde, at Plantningen kommer først og selv kræver Sammenspillet.

Huset er af røde Mursten med graagule Gesimse og Indfatninger; Taarntaget er Jernbeton med Kobberdækning, medens Resten af Bygningen har Tegltag, Soklen er sorttjæret; Kirkegaardsmuren langs Vejen mod Nord er tilsvarende og med Laager af Smedejern.

Kister køres til Sydgavlen og føres her ind i Modtagerum, der ogsaa forbinder
Marius Pedersen: Kapel i Holbæk, set fra Syd.

Ligrummene med Kapelsalen; – indrettet efter at en enkelt Mand kan besørge Transporten inde i Bygningen fra og til Ligrum og Sal. Følgets Indgang, Hoveddøren mod Nord, fører gennem en overhvælvet Forstue til Kapelsalen, fra Forstuen er desuden Adgang til Værelser for Præst og Graver samt til Trappe, der fører op til Rum for Kor og Orgel ovenpaa.

Kapelsalen har, i faste Stole, 260 Siddepladser; Midtergangens Forlængelser er ført op i Gavlvæggene og slutter mod Nord i Orgelfacaden, mod Syd afgrænsende det to Trin høje Podie, hvorover der i Væggen er indsat en Tavle og iøvrigt reserveret Plads for senere Anbringelse af et Gravrelief e. l.; Væggene er holdt i gulgraa og hvid Puds, Kasetteloft, Stole, Døre og Paneler bruntbejst Træ; Gulve i Forstue, Midtergang og Sydtrum er lagt af store gulflammede Teglfliiser. Opvarmning sker med Luft fra Kalorifere i Kælderen, hvor der desuden er Rekvisitrum og Toiletter.

Bygningen med Klokker og Inventar har kostet ca. 56000 Kr., heri dog ikke medregnet Orgel, der først indbygges, naar Murene er helt tørre.

Under Sagens Forberedelse blev der forhandlet om at bygge Krematorie under eller sammen med Kapellet, men da Menighedsraadet foretrak, at Krematoriet i hvert Fald holdtes udenfor Kapelbygningen, og Krematoriet ikke i Øjeblikket fandtes tiltrængt, er Krematoriets Opførelse udskudt, dog med Tanken om muligvis til sin Tid at opføre Bygning hertil Syd for Kapellet, saa dette kun danner Ramme for Højtideligheden; saa længe Kremationen ikke er eneraadende, synes det naturligt, at Krematorieindretningerne holdes udenfor ligesom Gravene.

Holbæk Assistens-Kirkegaard set fra Kapeltaarnet. Foto: Løvfaldstid 1928.

Om Dræning af Kirkegaarde.

Af Ingeniør, cand. polyt. *O. D. Andreasen.*

Naar et Areal er udset til Anlæg af en Kirkegaard, er det nødvendigt at undersøge, om Grundvandstanden i det paagældende Areal helt eller delvis staar i tilstrækkelig stor Dybde under Terrainets Overflade. Er dette ikke Tilfældet, kræves der i Henhold til „Anordning angaaende Kirkegaarde af 10. December 1927“ § 2 udført Dræning af Arealet. Det fastsættes tillige heri, at den Dybde, Vandstanden højst kan fordres sænket til, er 2,2 m under Terrainoverfladen.

Man ser straks, at forinden det kan afgøres, om Dræning er nødvendig, maa der foreligge en Plan over Anlægget af Kirkegaarden, idet man meget godt kan tænke sig, at Partier af Arealet, hvor Grundvandstanden staar for højt, ved Arealets Regulering bliver forhøjet, saa Dræning ikke er nødvendig, ligesom det omvendte Tilfælde ogsaa kan forekomme.

For at opnaa det teknisk og økonomisk set mest fordelagtige Projekt, bør der foretages grundige Forundersøgelser, der bør omfatte:

1. Opmaaling og Kortlægning af Arealet.
2. Fladenivellement af Arealet.
3. Jordbundsundersøgelser.
4. Maalinger af Grundvandstanden.

Hertil skal bemærkes, at Fladenivellementet bør udføres saa tæt og saa nøjagtigt, at Højdekurver kan indlægges paa Planen ganske tæt, hvorved Terrainets Form nøjagtig gengives. Jordbunds- og Grundvandstandsmaalinger maa nødvendigvis foretages ved Gravninger og ikke med Stang eller Bor. Disse Gravninger skal ligge saa tæt, at man er sikker paa, at man har faaet de virkelige Forhold konstaterede. Disse Undersøgelser kræver megen Omhu og Nøjagtighed, og deres Vigtighed kan ikke noksom fremhæves, da saavel Jordbund som Grundvandstand kan forandres ret pludseligt.

Naar man nøje kender Jordbunds- og Vandstandsforhold, kan Ledningernes Dybde, Størrelser og Afstand bestemmes deraf. For at bestemme Ledningernes Beliggenhed maa der atter samarbejdes med den Plan over Kirkegaardens Anlæg, som bør foreligge, da Ledningerne derved kan blive lagt paa hensigtsmæssige Steder, saa de kan være under Kontrol, uden at Gravstederne berøres. For at faa det mest økonomiske og det hensigtsmæssigste Dræningsanlæg bør der altsaa først og fremmest foreligge en Plan over Kirkegaardens Anlæg. Der bør intet spares for at gøre Forundersøgelserne saa grundige og omhyggelige som muligt, i hvilken Henseende man særlig maa være opmærksom paa Jordbunds- og Grundvandstandsundersøgelserne, idet disse to Faktorer ellers let under Arbejdets Udførelse kan berede unødige Vanskeligheder og Udgifter.

* * *

Regulering af Beplantning og Monumenter ved Servituter.

Af Havearkitekt *E. Erstad-Jørgensen.*

Under denne Overskrift bragte Februarheftet af nærværende Tidsskrift et Billede som Eksempel paa, hvad der er opnaaet for Viborg Kirkegaard ved Fastsættelse af „ganske bestemte Højder for Hække og Monumenter i hvert enkelt Kvarter, saaledes

at Hækkene, naar de er udvokset, nøje kommer til at harmonere med Monumenterne“.

Da en af Hovedfejlene ved vore Kirkegaarde hidtil har været Planløshed og altfor ubunden Frihed for den enkelte Gravstedfæster til Skade for de omkringliggende Gravsteder og for Kirkegaarden som Helhed, maa det hilses med Tilfredshed, at man ogsaa udenfor Hovedstaden nu er begyndt at fastsætte Regler for Gravstedernes Udformning for paa denne Maade at genvinde noget af den velgørende Ensartethed, der prægede tidligere Tidens Begravelsespladser.

Ensartetheden dengang var for saa vidt ogsaa Udslag af visse Loves Overholdelse, men det var rigtignok uskrevne Love: almindelig Sømmelighedssans i Forbindelse med den Begrænsning, der fulgte af god Økonomi og Tradition og ikke mindst det meget lille Udvalg af Monumentformer, der stod til Raadighed.

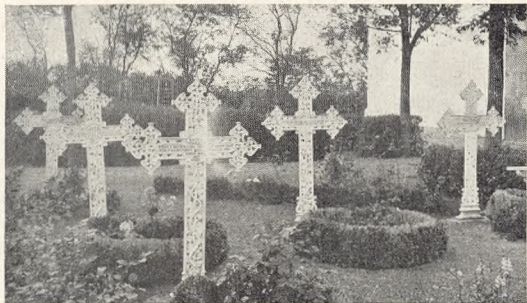
Med Samfundets Udvikling i den nyere Tid, hvor tidligere Klasseskel er udvisket, hvor det pekuniære Grundlag er ligesom gyngende, snart op, snart ned, og hvor Handel og Industri lokker med Monumenter af alle Størrelser, Farver og Udstyr, er Ensartetheden og den dermed følgende Fred og Ro forsvundet fra Kirkegaarden, og hvis den ønskes tilbage, maa det ske ad andre Veje end de gamle, der er lukkede, og som aldrig mere bliver farbare.

Den nye Kirkegaardslov af 30. Juni 1922 yder en væsentlig Støtte, hvad angaar selve Kirkegaardens Anlæg, men den nærmere Udformning er overladt Menighedsraadene, der fastsætter Regulativet for den enkelte Kirkegaard. Dette „Selvstyre“ er i mange Maader det heldigste, da de enkelte Egenes Stilling til Sagen er saa forskellig. Byens Borgere ser anderledes paa mange Ting end Landboen, Jydens Syn adskiller sig fra Øboens Tankegang, ligesom Jordbund og de klimatiske Forhold er meget ulige i de forskellige Landsdele. Det stedlige Menighedsraad har derfor de bedste Betingelser for at træffe det rette under de paagældende Forhold.

Naar nu Viborg Kirkegaards Bestyrelse har fastsat Regler, der gaar saa stærkt i Enkeltheder, som det fremgaar af det citerede, og naar den, som det synes, har lagt Servituter paa alle Kirkegaardens Kvarterer, maa man vel gaa ud fra, at noget saadant falder sammen med Flertallets Ønsker der paa Egnen og maa derfor være berettiget til at hilse det som et Tegn paa en fremskreden Kirkegaardskultur, som mange andre Egne og Byer vil kunne lære af.

Samtidig kan man imidlertid ikke frigøre sig for den Tanke, at saa radikale Servituter næppe ret mange Steder lader sig gennemføre uden at vække almindelig Modstand. For enhver Indskrænkning i den personlige Frihed møder som bekendt Modstand i vort frie Samfund, og Friheden er i sig selv et saa stort Gode, at det er fuldt berettiget ikke at lade den beklippe, med mindre det, der opnaas, er Ofret værd.

Vi har ikke Preussernes eller de Svenskes Sans for Orden og Organisation, og vi har heller ikke deres Autoritetstro. Vi vil selv overbevises. Og naar man ser paa det Billede, der er taget med som Prøve paa Servituternes Værdi, forekommer dette ærlig talt ikke meget overbevisende. Det er nydelig tegnet, men er det ikke en uheldig Ide at lade Monumenter og Træer delvis skjule i Hækken, og mangler ikke det hele i altfor høj Grad det Præg af personlig Indsats, som vi Danske nu en Gang forbinder med Tanken om et Hvilested for kære Afdøde. Mon ikke det Billede vil virke afskrækkende i Stedet for opmuntrende til Efterfølgelse; jeg skulde næsten tro det, og det vilde være et meget beklageligt Resultat, da rimelige Servituter er den Vej, vi skal og maa frem.

Servitutspørgsmaalet er mange Steder brændende, og jeg tror, det vilde være af stor Interesse at faa det nærmere belyst i „Vore Kirkegaarde“. Vilde det ikke være en god Begyndelse at vise en Plan af Kirkegaarden i Viborg og aftrykke de Servituter, der er fastsat for de enkelte Kvarterer, maaske med en nærmere Redegørelse for Formaalet i hvert enkelt Tilfælde. Tanken er saa ny for de fleste Kirkegaardsbestyrelser, at et konkret Eksempel som det, der her er udarbejdet for hjemlige Forhold, fortjener at kendes og diskuteres til Belæring og Opmuntring for andre, der er mindre dristige ved at slaa ind paa de ubanede Stier.

* * *

I Tilslutning til ovenstaaende Indlæg, som vi er meget glad ved at have modtaget fra Hr. Havearkitekt E. Erstad-Jørgensen, skal Redaktionen meddele, at vi ogsaa uden denne Tilskyndelse havde haft isinde at bringe nærmere Oplysning angaaende det i den omhandlede Notits berørte Emne: Regulering ved Servituter, specielt i Viborg. En Artikel herom vil fremkomme.

Løvrigt er Redaktøren ikke ganske enig med Hr. Erstad-Jørgensen i, at det kun var formedelst *uskrevne* Love, at der paa de gamle Kirkegaarde fremkom en vis Ensartethed. Saavel for københavnske Kirkegaarde (omved 1800) som for Provinsens (se f. Eks. V. K. 1929 S. 97) eksisterede der mange Steder Bestemmelser til Regulering af Monumenter og Beplantning; men naturligvis hjalp en vis Ordenssans, mindre Individualitetshævdelse, god Økonomi og Tradition med til, at Forholdene blev saa gode, som de blev! – At dog ogsaa vore Dage kan opvise Eksempler paa, at Monumenter paa en Kirkegaard er afstemt efter hinanden, viser de to hosstaaende Billeder. Saa-danne Eksempler, der kunde suppleres med Snese af andre fra vore Landsbykirkegaarde, antyder formentlig, at det ikke skulde være saa svært at faa Monument- og Beplantningsregulering ved Servituter gjort obligatorisk, – af sig selv indretter Folk med god Smag sig efter hinandens Væremaaede, ikke mindst under ret primitive Forhold, og kun, hvor Individets Trang til at overgaa Naboer, er stærkere end hine Følelser, vil det volde afgjort Modstand at praktisere det, vi ønsker: at Kirkegaardsbilledet maa blive rent, harmonisk og smukt.

Red.

Billedet tilvenstre: Støbejernsmonumenter fra Asnæs Kirkegaard.

Tilhøjre: Marmortavler fra Roslev.

Foto 1928.

Om Rosen som Dødens og Gravens Blomst.

Af Magister Poul Herring.

Tog Døden om din Moderhaand
midt i den lyse Sommer,
til mig din milde Moderaand
hver Sommeraften kommer.

Viggo Stuckenberg.

Den græske Bukoliker Bion, der levede i det 3. Aarhundrede f. Kr., og efter ham Ovid fortæller (Carm. I, v. 74), at Rosen opstod af den dødeligt saarede Adonis' Blod, medens Anemonen blev til af de Taarer, som Venus udgød ved sin Yndlings Lig. Saaledes er Rosen alt fra sin første Opstaaen knyttet til Smerten og Døden, og gennem hele Antiken var denne Blomst ikke blot Livsglædens og Livsfyldens Symbol, men ogsaa Forgængelighedens og Dødens. Dens Rige spænder over Tilværelsens hele Toneskala – fra Livshymnens Jubel til Dødskvædets Klage. I dens hemmelighedsrige Væsen har alt, hvad der stærkest bevæger et Menneskehjerte, fundet Genklang.

Øverst: Mumiekransrose. *Rosa sancta*. Foto P. H. 1927.

Nederst: Gravsten fra S. Alexanders Coemeterium (Kraus: Regal-Enclyp. d. c. Alterth. I. 1882).

I.

„Blomster og Dufte“, skriver Plinius (Hist. nat. XXI. I), „frembringer Naturen kun for en Dag, aabenbart for indtrængende at paamine Menneskene om, at hvad der skønnest blomstrer, det hurtigst visner“. Men Rosen, Gratiernes Blomst, var jo netop en saadan indtrængende Paamindelse. Et af dens almindeligste Epitheta hos de latinske Digtere er *brevis; rosa brevis*, den kortvarige Rose, sagde man i samme Tone, hvori Catullus taler om Livets kortvarige Lys, *brevis lux*. Rosens stakkede Liv, dens hurtige Henvisnen maatte gøre den til et Sindbilled paa de jordiske Tings Forkrænkelighed. „Roserne lever ikke længe“, siger Philostratos (Epist. 34), „Tiden er en Fjende af Skønheden i dens Sommer og af Rosernes Varighed“. Og Propertius erklærer i en af sine Elegier (lib. V, 5, v. 61–62): „Jeg har set Pæstums duftende Roser, der syntes at skulle vare evindeligt, allerede om Morgenen være afsvedne af Søndenvindens Pust“. Derfor lyder det som et stadigt Omkvæd hos Digterne, fra Anakreon til Ausonius, den antike Civilisations sidste virkelige Poet: „Pluk Roser, Jomfru, medens de og din egen Ungdom staar i Flor“ (Auson. Idyll. XIV, v. 49–50).

Ved sin Skønheds Skrøbelighed og Flygtighed foretegnede Rosen Livets Kortvarighed, og saaledes blev den Blomst, der var Elskovens, Livsnydelsens og Festrusens Symbol, ogsaa Forgængelighedens og Dødens.

Dermed var dens Anvendelse som Gravsmykke givet.

Antiken viede som bekendt de Afdøde en pietetsfuld Kultus. En af de første Pligter overfor de Bortgangne var at pryde deres Grave med Blomsterkranse, og hertil benyttedes først og fremmest Roser. Af Digtningen ser vi, at intet Gravoffer var mere attraaet end dette, Propertius mener, at han vil sove sødere i sin Grav, hvis man lægger hans Ben paa sarte Roser (Eleg. lib. I, 17, v. 22), og Tibullus ønsker, at en venlig Haand hvert Aar vil smykke hans Gravhøj med Kranse (Eleg. lib. II, 4, v. 47–48).

Dette sidste Litteratursted alluderer til den aarlige Rosenfest – *Rosalierne*.

Denne Fest havde oprindeligt ikke nogen Forbindelse med Dødekultusen, men var en profan Foraarsfest, der holdtes, naar Rosentiden var kommen. I Campanien fejredes den i Begyndelsen af Maj, i Rom først eller midt i Maj, i Apenninerne i Midten af Juni og i Norditalien i Juli – alt efter Tiden for Rosernes Blomstring. Men selvom den gamle Skik at blomstersmykke Gravene i høj Grad maa have bidraget til at sammenknytte Rosenfesten med Dødekultusen, saa var det dog et andet Forhold, der her blev afgørende.

I Kejsertiden var Foreningslivet stærkt florerende, og hvad Formaal Foreningerne (*Collegia*) end havde, saa var de altid tillige Begravelseskasser. En hæderlig Begravelse maatte være et brændende Ønske hos den, der kun havde Udsigt til at ende paa Fattigkirkegaarden; thi det var alene de Dannede, der havde frigjort sig fra Troen paa Værdien af Begravelse og Gravoffer, den jævne Mand troede stadigt, at hvis han ikke fik en hæderlig Begravelse, maatte han flakke om som en hvileløs, usalig Aand, og at hvis han ikke erholdt Gravoffer, maatte han sulte og tørste i Graven. Den Dødes Velfærd beroede paa Begravelse og Gravoffer.

Betydningen af disse Sømmenslutninger var nu den, at Smaafolk for en ringe maa-nedlig Betaling skaffede sig enten Begravelseshjælp i Penge eller en Plads i Foreningens Columbarium eller paa dens Kirkegaard, i hvert Tilfælde fik den Døde en anstændig Begravelse og blev optaget i Foreningens Dødekultus. Medlemmerne var saaledes sikrede med Hensyn til deres Velfærd efter Døden. Men ogsaa her i Livet bød Sam-

menslutningen dem Goder: selskabeligt Samkvem og vel tillige nogen gensidig Understøttelse. Til Selskabeligheden, der var nøje sammenknyttet med den antike Dødekultus, hørte et Festmaal, *parentatio*, som holdtes paa den Dødes Fødselsdag og paa hans Dødsdag. Man frembar da Spise og Drikke paa Graven og tog bagefter muntert for sig af Retterne, idet man naivt mente, at den Døde glædede sig med de Glade. Men ogsaa de almindelige Festsdage, som Rosalierne, vilde man lade de Døde faa Del i, og at dette iværksattes, skyldtes Begravelseskasserne.

Om Maaden, hvorpaa Rosalierne blev fejrede, giver Indskrifterne os Besked. Der blev strøet eller henlagt Roser paa Gravene, desuden hensat Mad, og derefter afholdtes et Gilde af Foreningens Medlemmer (om Rosenfesten se Martin P:n Nilsson i „Beitr. z. Religionswiss.“, 2. Jahrg. Heft 2, 1918).

Af Indskrifterne lærer vi ogsaa, at velhavende Folk ofte skænkede en Sum Penge eller Udbyttet af Ejendomme til en Forening for derved at opnaa dens Sjæleforsorg. I Mommsens „Corpus Inscriptionum Latinarum“ vil man finde mange Vidnesbyrd herom. Nogle faa Eksempler maa her være nok.

En Indskrift fra Brixia lyder saaledes (V, 1, n. 4990): Claudia Severa har opført

Fra Roms Katakomber. Dekorationsmaleri med afskaarne Rosengrene.
Wilpert, Taf. 25.

denne Grav for sin kære Mand, Lucillius Magius Magianus, sin fortræffelige Søn, Cornelius Valerius, sin fortjenstfulde Svigerfader, Magius Priscinianus, og sig selv, og har til Minde om dem og sig givet Skipperlavet i Brixia 60,000 Sestertser, for at dette hvert Aar skal pryde Graven med Roser og afholde et stort Gilde.

En Indskrift fra Atria har følgende Ordlyd (ibid. n. 2315): Quintus Titius Severus, Søn af Quintus Titius Sertorianus, har givet 400 Sestertser til Skipperlavet i Byen Atria, for at dette aarligt skal yde hans Fader Roser og et Gravmaaltid.

Blandt Indskrifter fra Altinum findes denne (ibid. n. 2176): Lucius Ogius Patroclus har, tilskyndet af sin Hengivenhedsfølelse, skænket Lappeskrædderlavet de til denne Grav grænsende Haver samt Bygningen, for at der af Indkomsterne heraf i rigeligt Maal skal kunne ydes hans Herre, og engang i Tiden ham selv, Roser og et Gravmaaltid.

En Indskrift fra Arilica meddeler (ibid. n. 4017): Publius Virucate Maximinus og Publius Virucate Tertius har til Minde om deres fortjenstfulde Forældre skænket det veronensiske Skipperlav i Arilica 4000 Sestertser, for at der af Indtægten af denne Sum aarligt skal bringes dem Roser og Fødemidler, overensstemmende med gammel Sædvane.

Denne Skik at rosensmykke Gravene blev i Begyndelsen misbilliget og afvist af de Kristne – den smagte af Hedenskab og burde derfor afskaffes. Minucius Felix betragtede den som unyttig, „thi“, siger han, „hvis de Døde er salige, trænger de ikke til Blomsterkranse, og hvis de er fortabte, har de ingen Glæde af dem“ („Octavius“ cap. XXXVIII. Patrol. Lat. III. 1865). Og den hellige Hieronymus priste Pammachius, der ved Barmhertighedsgerninger ærede Mindet om Paulina, medens andre Ægtemænd prydede Urnerne, som gemte deres Hustrus Aske, med Roser, Violer og Liljer (Ch. Joret: *La Rose dans l'antiquité et au moyen âge*. 1892).

Men Kirkefædrenes Uvilje mod Gravblomster havde ingen Virkning, og flere af de kristne Zeloter endte med selv at godkende, hvad de havde fordømt. Den gamle Skik at bringe Blomster paa Gravene holdt sig – og vil bestandigt holde sig, thi af alle Gaver, man har bragt de Døde, er Blomster den, der finest og skønnest giver Udtryk for Menneskenes Trofasthed mod deres Minder.

II.

Allerede de ældste kristne Kunstnere yndede at dekorere Gravene og Krypterne med Blomster, der skulde udtrykke den himmelske Ære, som var bleven de Hedingangne til Del. Derfor frembyder Gravkunsten en Fylde af Blomster – i Guirlander, Buketter, Kranse, i Vaser eller Kurve – symboliserende den Herlighed, de Afdøde var indgaaede til, det evige Foraar, de nu nød.

I Callixtus' Coemeterium findes omkring en Indskrift skulpteret en Rosengren med Knopper og Blomster, og paa Sabinianus' Gravsten i S. Alexanders Coemeterium ses to blomstrende Rosenbuske, paa den ene af hvilke sidder en Due, Allegori for den fra Legemet's Fængsel befriede Sjæl (Martigny: *Dictionnaire des Antiquités chrétiennes*. 1865). Roserne paa disse Gravstene skal naturligvis sindbilledliggøre den himmelske Have, Paradiset, hvor, som Petrus Damianus siger, Rosernes bestandige Blomstring frembringer en evig Vaar („Hymnus de gloria paradisi“. Patrol. Lat. CXLV. 1867).

Dekorationsmalerierne i Roms Katakomber (se Billedet S. 19 og 22) viser en rig Anvendelse af Plantemotiver. Gravkamrenes Vægge og Lofter er smykkede med Kranse

og Blomsterguirlander eller af Genier, der bærer Blomster i Overflødigedshorn. Rosenguirlander ser vi i Prætextatus-Katakombens Passionskrypta (første Halvdel af 2. Aarh.), i Sakramentskapellet A₂ (anden Halvdel af 2. Aarh.), og i to Kamre af Lucina-Hypogeet (første Halvdel af 2. Aarh.). Ofte, især i senere Tid, har de Form af smalle, kompakte Snore, dannede af Blomsterbladene alene. Disse Blomstersnore er i Almindelighed ledsagede af Rosenblade og afskaarne Rosengrene; de udgør ofte en Gravs eneste Prydelse, sjældnere er de anvendte til Omramning af Gruppebilleder (Wilpert: Die Malereien der Katakomben Roms. 1903).

Ogsaa i de hedenske Nekropoler har Rosen utvivlsomt meget ofte fundet dekorativ Anvendelse (se Billedet S. 23). I et Gravkammer i Nekropolen i den nordafrikanske By Hadrumetum, det nuværende Sousse, er der fundet en meget smuk og velbevaret Vægfreske, forestillende Roser, Guirlander og Kurve med Roser. Fresken er reproduceret i „Bulletin archéologique du Comité“ for 1892 (Pl. XXX), og en i Tunis bosat Franskmand har i „Journal des Roses“ for 1914 beskrevet den nærmere. „Roserne“, skriver han, „er halvdobbelte, aabne, med Løvblade; hvad Farven angaar, er den rødlig, næsten terracotta, en Tone, der findes hos *Beauté inconstante*¹⁾. Bladene er lysegrønne som hos visse Mosroser“.

III.

Kilderne til vor Kundskab om Oldtidens Anvendelse af Rosen som Dødens og Gravens Blomst er imidlertid ikke udtømte med Litteraturen og Kunsten. Ved et lykkeligt Tilfælde er der til den Dag idag bevaret Levninger af en Rose, der i det gamle Ægypten har været brugt som Mumiekransblomst.

Ægypterne benyttede mange forskellige Planter i deres Dødekultus. Takket være Klimaets Tørhed og navnlig Ægypternes Konserveringsteknik er disse Planter, der kan være indtil 3 à 4000 Aar gamle, saa godt bevarede, at de i Nutiden har kunnet bestemmes som almindelige Herbarieeksemplarer. Af saadanne Gravplanter skal eksempelvis nævnes: *Nymphæa lotus* L. og *Nymphæa coerulea* Sav., *Alcea ficifolia* L., *Jasminum Sambac* L., *Delphinium orientale* Gay, *Centaurea depressa* M. B., *Chrysanthemum coronarium* L., *Epilobium hirsutum* L., *Sesbania ægyptiaca* Pers., *Lychnis coelirosa* L., *Gnaphalium luteo-album* L., *Narcissus Tazetta* L. Som ovenfor berørt tæller Listen ogsaa en Rose – *R. sancta* Richard.

I 1888 fik Crépin, den store belgiske Rhodolog, fra Kew tilsendt nogle Rester af Roser, fundne i Arsinoës Nekropol af Englænderen Flinders Petrie. Gravene, der indeholdt disse højst interessante Levn, var fra det 2.–5. Aarhundrede e. Kr. Crépin saa straks, at Roserne, 9 i Tallet og trukne paa en Snor som en lille Guirlande, var identiske med den i Abessinien dyrkede *R. sancta*, der af de franske Rejsende Quartin Dillon og Petit var bleven funden ved Kirker og Klostre i Provinsen Tigré (se Billedet S. 17 øverst).

Denne Rose har altsaa været dyrket i Nedre-Ægypten i de første Aarhundreder af vor Tidsregning. Spørgsmaalet er nu: Naar og hvorfra var den bleven indført? – thi den er ikke indigen i Ægypten, hvad overhovedet ingen Rose er.

R. sancta er ligesaa lidt hjemmehørende i Abessinien som i Ægypten. Af dens Findesteder i Abessinien tør man slutte, at den er bragt hertil af kristne Munke. Men da Kristendommen først naaede til Abessinien i det 4. Aarhundrede, altsaa et

¹⁾ En Terose, der nutildags sjældent ses.

Par Hundredeaar efter den Tid, fra hvilken de ældste af de før nævnte ægyptiske Grave stammer, kan Rosen ikke være indført i Ægypten fra Abessinien. Omkring 330 prædikedes Kristendommen i dette sidste Land af Frumentios, der af den alexandriniske Patriark indsattes til Biskop i Axum, Hovedbyen i Landskabet Tigré. Missionen fortsattes i det 5. og 6. Aarhundrede af ægyptiske Munke, som førte Klostervæsenet med sig. Efter min Antagelse har disse Munke bragt den ægyptiske Gravrose med til det nyligt kristnede Land, hvor de har plantet den ved deres Kirker og Klostre.

Men naar *R. sancta* ikke er kommen til Nillandet fra Abessinien, hvorfra da?

I Antinoë har Gayet i Grave fra Begyndelsen af vor Tidsregning fundet Silkestoffer, oversaaede med enkle, bleggule Roser. Man agte vel paa Farven. „Le coloris“, skriver Gayet (ap. Cochet-Cochet: Les Roses de l'Égypte ancienne. — Journ. Soc. Nat. Hort. France, 4e sér., t. XXIII. 1922), „a toujours été conventionnel en Égypte et le jaune, en particulier, y représentait tout ce qui était importé d'Orient“. Da der næppe kan være Tvivl om, at de paa Stofferne fremstillede Roser refererer sig til den fra Gravene kendte *R. sancta*, er det tilladt at slutte, at denne sidste er indført fra Orienten. Maaske kan vi komme Sagen endnu nærmere.

De første ægyptiske Kilder, hvori Roser nævnes, er demotiske Texter fra det 2. eller 3. Aarhundrede e. Kr., og det Ord, hvormed Blomsten her betegnes, lyder *wart*. Dette Ord synes imidlertid at være af semitisk Oprindelse, da det i Arabisk genfindes som *ward* (Schweinfurth: Arabische Pflanzennamen aus Aegypten, Algerien und Jemen. 1912). Det maa derfor anses for rimeligst, at Rosenkulturen er importeret fra det semitiske Sprogomraade, og jeg for min Del tænker mig den indført i Nildalen fra Palæstina. Ægypterne skulde da have faaet *R. sancta* fra Hebræerne.

Holder denne Synsmaade Stik, vil Planten næppe kunne tænkes at have fundet Indgang i Ægypten før i de allersidste Aarhundreder af den førkristne Æra. Jøderne har nemlig efter al Sandsynlighed først under Exilet (597–538 f. Kr.) lært den dyr-

Fra Roms Katakomber. Dekorationsmaleri med Guirlander af Rosenblade.

Wilpert Taf. 143.

kede Rose at kende, og fra Babylonien bragt den med hjem til Palæstina. Fra Jøderne kan der da næppe være kommet nogen Rose til Ægypten før efter Aar 500, altsaa ned imod Ptolemæertiden. Ogsaa andre Grunde taler for, at Rosenkulturen her ikke er ældre.

IV.

De kristne Mystikere, der bestandigt taler om Jesu rosenfarvede Blod, etablerede Forbindelsen mellem Rose og Blod. Den røde Rose blev Martyriets Symbol (herom nærmere i min Bog „Studier i Rosens Kulturhistorie“ pag. 100 ff.), og deraf aflededes den dødsvarslende Betydning, som den ikke sjældent har i germansk Folketro. Mest kendt er Historien om Domherren Rebundus i Lübeck (Gebr. Grimm: Deutsche Sagen. 3. Aufl. Bd. I. Nr. 265): Naar i gamle Dage en Domherre i Lübeck snart skulde dø, laa der en Morgen en hvid Rose¹⁾ under Pudren i hans Korstol. Da en Domherre ved Navn Rebundus en Morgen fandt den ulykkebebudende Rose i sin Stol, lagde han den hurtigt over paa sin Nabos, men Bedrageriet hjalp ham ikke, thi kort efter var han død.

I Brødrene Grimms „Kinder- und Hausmärchen“ (5. Aufl. Bd. II) berettes et Eventyr, hvor Rosen ligeledes er Dødens Forkynder: En fattig Kone havde to Børn, af hvilke det yngste dagligt maatte gaa til Skoven for at hente Brænde. En Dag mødte Barnet en smuk Dreng, der hjalp det med at samle Brænde og bære dette hjem til Huset, men derefter pludseligt forsvandt. Da Barnet fortalte Moderen herom, vilde hun ikke tro det. Den næste Dag, da Barnet kom hjem fra Skoven, bragte det en Rose med og fortalte, at den fremmede Dreng havde givet det denne Rose og sagt, at naar den havde udfoldet sig, vilde han komme igen. Moderen satte Blomsten

¹⁾ I dette og lignende Sagn fra Breslau og Hildesheim er den dødsbebudende Rose mærkeligt nok hvid.

Billedet: Vægfreske fra Nekropolen i Hadrumetum.
Bull. archéol. du Comité 1892.

i Vand. En Morgen stod Barnet ikke op, Moderen gik hen til Sengen og fandt det dødt. Samme Morgen havde Rosen udfoldet sig.

I tyske Folkeviser tales der ofte om Roser og Rosenbuske i Forbindelse med Grave. De Elskende ønsker at hvile under disse Blomster, der symboliserer deres trofaste Kærlighed. I en Vise (F. L. Mittler: Deutsche Volkslieder. 1855. Nr. 762) siger Elskerens:

Sterben ist eine harte Buss,
Weiss wohl, dass ich sterben muss,
Und ein Röslein rosenroth
Pflanzt mein Schatz nach meinem Tod.

I en anden Vise (Nr. 310) siger en sørgende ung Pige:

Die Seide zur Sargdeck der Mutter ich gab;
Die Rosen die pflanzt ich ihr weinend aufs Grab.

Roser, der voksede paa Grave, betragtedes stundom som en Incarnation af den Dødes Sjæl. „Det er ikke en Blomst“, siger i en litauisk Vise Moderen til sin Datter, der bringer hende en Rose fra sin Elskedes Grav, „det er Ynglingens Sjæl“ (Joret op. cit.)

De Planter, der sættes paa Gravene, tænkes undertiden som Væsener, i hvilke den Lidenskab, der endnu ulmer i de Dødes Hjerter, viser sin Kraft. I den tyske Folkebog „Tristan und Isalde“ (Die deutschen Volksbücher, gesammelt von K. Simrock IV. 1846) lader Kong Marc plante en Vinstok paa Tristans Grav og en Rosenbusk paa Isaldes: „diese beiden Ranken wuchsen zusammen, dass man sie in keiner Weise von einander bringen mochte“.

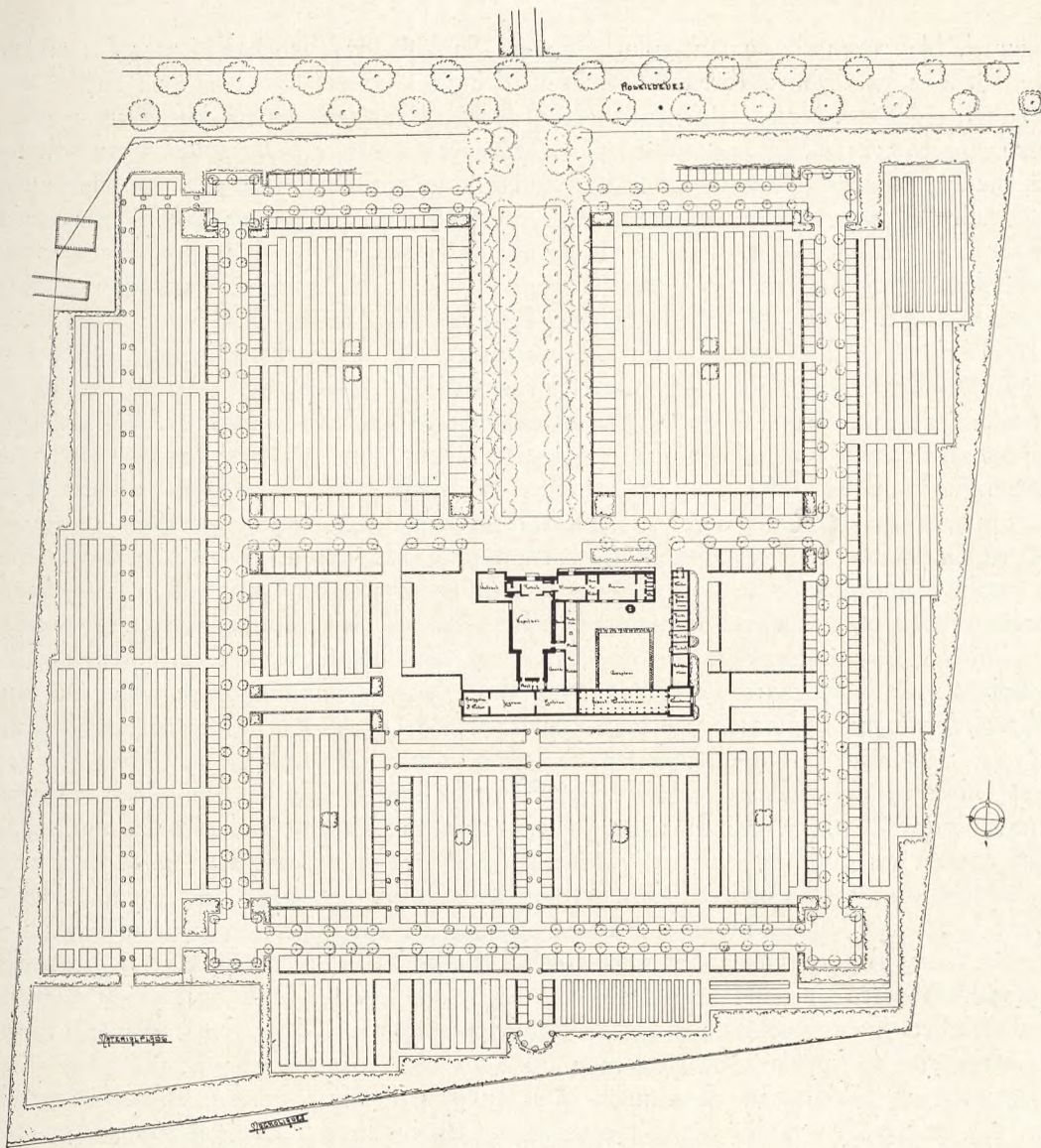
Med poetisk Finhed har Tristandigtningen her sindbilledliggjort Kærlighedens Døden overvindende Magt og ladet Menneskelivets stride Lidenskaber ligesom fortone sig i Plantelivets stille, blide Harmonier. Rosenbusken og Vinstokken, der favner hinanden over de Elskendes Grave, føles som to besjælede Væsener, der drevne af en uimodstaaelig Naturmagt naar den Kærlighedens Forening, som var deres Tilværelses Maal.

* * *

Da den første af alle Jordens Roser sprang ud, stod to Genier, Livets og Dødens, ved Siden af den unge Busk. Saa bøjede Livets Genius sig over den dugfriske Blomst, aandede Glød i dens Farve og sagde: Jeg vier dig til Livet og Glæden. Du skal for de skiftende Slægter være Foraarets og den svulmende Livskrafts, Kærlighedens og den døvende Festtummels Blomst; din Farve skal være det blussende Blods, din Sødme den rusende Elskovslyst, og din Blomsterkalk skal være som en Sangbund for Livsglædens brusende Akkorder.

Men Dødens Genius sagde: Jeg vier dig til Smerten og Døden. Du skal for Jordens Børn være Ligbaarens og Gravens Blomst, Sorgens og Savnets Tolk. Men overalt hvor Mennesker sørger og savner, skal din løftende Skønhed mildne og dulme, og naar du breder din duftende Flor over Grave, skal du formaa at bryde Dødens Brod og at spinde Traadene, der knytter de Levende til de Døde, fastere og inderligere. Som ingen anden Blomst paa Jord skal du kunne udtrykke, hvad der stærkest fylder et Menneskehjerte, og bære Bud om den Kærlighed, der rækker ud over Graven.

Saaledes blev Rosen alt ved sin Fødsel primsignet af Livets og Dødens Genius.

Søndermark Kirkegaard.

Af Overassistent, Havebrugskandidat A. Hilsoe.

Da Solbjerg Kirkegaard i Løbet af faa Aar ikke kan udvides mere, og Flertallet af hjemfaldne Grave fornyes igen af Ejerne, har Frederiksberg Begravelsesvæsen de sidste Aar stadigt søgt at finde en større, passende Grund indenfor Frederiksberg Kommune til en ny Kirkegaard. Allerede for en Del Aar siden erhvervede man sig en ca. 6 ha stor Grund mellem Roskildevej og Magnoliavej, som man foreløbig udlejede til Gartneri.

I 1925 besluttedes det da paa denne Grund at anlægge en Kirkegaard, som skal kunne dække Forbruget i ca. 20 Aar, og Hr. Inspektør *Elers Nielsen*, Solbjerg Kir-

E. Elers Nielsen: Søndermark Kirkegaard. Maal ca. 1 : 2000.

kegaard, blev anmodet om at udarbejde en Plan til *Søndermark Kirkegaard*, som den nye Kirkegaard døbt. Terrænet er skævt firkantet og ret jævnt; største Fald er paa 2,0 m fra det nordøstre Hjørne til det sydvestre. Der var derfor ikke Brug for Terrasser og Trappeanlæg, og iøvrigt var Opgaven ret bundet. Det gjaldt om at udnytte Pladsen saa meget som muligt for saa længe som muligt at udskyde det Tidspunkt, da Frederiksbergs Borgere skal begravnes helt ude i Brøndbyøster, hvor der er købt en Grund paa ca. 15 ha til en fremtidig Kirkegaard. Derefter blev der udskrevet en Arkitektkonkurrence om et Kapel-Krematorium med Beliggenhed omtrent midt paa Terrænet og Front mod Roskildevej. Som bekendt blev denne Konkurrence vundet af d'Hrr. Arkitekter Professor Edvard Thomsen og *Fritz Schlegel*, og Byggearbejdet paa-begyndtes Efteraaret 1927 (se Planen i V. K. 1928 S. 42-43).

Efter Konkurrencens Afslutning udarbejdedes den endelige Tegning til Kirkegaards-anlægget, som ses S. 25. Hovedaksen dannes af en 17 m bred og 85 m lang Plæne fra Indgangen paa Roskildevej op til Kapellets monumentale Hovedport, flankeret af to ca. 7 m brede, makadamiserede Alléer med Hestekastanietræer paa hver Side og afgrænset fra Gravstederne bagved med en ca. 2 m høj Thujahæk. Disse Alléer, der fører op paa to mindre Indgangsdøre, danner en kraftig Ramme om Kapellets Front og bort-eliminere Bygningsværkets Skævhed. Paa hver Side af Hovedindgangen skal bygges to ens, mindre Bygninger, den ene til Kontor og Krematoriebetjent, den anden til Tjenestebolig for Kirkegaardens Overgartner. Iøvrigt taler Planen for sig selv. De med *Ulmus Hørsholmii* beplantede, 5 m brede Køreveje i Firkant rundt paa Kirkegaarden og tværs over foran Kapellet er lagt saaledes, at man let kan køre med Hest og Vogn eller Bil saa nær de fleste Grave som muligt, hvilket bl. a. letter Renholdelsen meget. Langs denne Ringvej, der laves af Slagger fra Frederiksberg Forbrændingsanstalt, som danner en god Vejbelægning, sættes ogsaa Afrømningskasserne og Vandpostene. Alle Vejene er med Fortove, Kantsten og Kloakafløb for Overfladevandet. Afdelingerne omgives af 2 m høje Thujahække, og som Midtpunkt for hver Afdeling plantes et Par store Træer, saasom Bøg, Lind el. l. Læbæltet, der har til Opgave at skabe Afsondrethed fra den jagende Verden udenfor og Stilhed, Fred og Hygge indenfor, bestaar af ret hurtigvoksende, stedsegrønne Træer iblandet Birk. Det tilplantedes med temmelig smaa Planter i 1926 og maa nu siges at være vokset godt til.

Jorden er inddelt saa økonomisk som muligt i de mest gængse Gravstedsstørrelser. De større Gravsteder langs Hovedvejene og op mod Thujahækkene sælges med servitutbelagte, ens Hække, og der vil sikkert her kunne dannes nogle smukke Rækker Grave. Paa de aabne Pladser ved Bygningerne skal anlægges Urnehaver; bl. a. er det Mening at vest for Kapellet at anlægge en stor, fælles Urnegrav for dem, der ønsker helt at forblive ukendt for Efterverdenen.

Foreløbig skal kun Bygningerne og den nordøstre Fjerdedel af Kirkegaarden tages i Brug, og paa dette Stykke udførtes i Forsommeren 1928 de nødvendige Ingeniørarbejder som Dræning og Vejanlæg. Derefter toges fat paa det nødvendige Jordarbejde og Plantning. Sidst i Oktober var Plænen planeret og gennemgravet, parat til at blive tilsaaet nu til Foraaret, alle Kastanietræerne, de to store Thujahække bag disse og alle Elmtræerne plantede, saaledes at man allerede nu kan danne sig en lille Forestilling om det endelige Resultat.

* * *

Kirkegaardslederens Uddannelse og Kvalifikationer.

Det Arbejde, som er henlagt til Lederen af Kirkegaarde, angaar i Almindelighed tre vidt forskellige Omraader, der dog er kædet saaledes sammen med hinanden, at de ikke helt kan adskilles. Disse Arbejder er: 1) den kontormæssige Registrering af Begravelser og hvad dermed følger, saasom at føre Protokol over selve Begravelserne samt med Vedligeholdelse og Anlæggelse af Grave etc., hvortil knytter sig Føring af Regnskab, Kartotek, Kort etc.; 2) den tekniske Udførelse af Begravelserne, hvorunder hører Ordning af Ligbæring, delvis Arrangement af Højtideligheden ved Begravelse og Ordning af Rammen herom, Gravens Gravning (eventuelt Opsyn med Ligbrændingsovn m. m.), Gravens Tilkastning m. m.; samt 3) Anlæggelse af Gravstedet, Vedligeholdelse af dette samt af Kirkegaardsanlægget (Alleer, Veje), Omlægning af visse Partier eller Anlæggelse af nye Kirkegaardsafdelinger, samt under alle Omstændigheder et vist Indseende med Opstilling af Monumenter, og under visse Forhold endog Kvalitetscensur el. l. Disse Arbejder spænder over saa mange og vidt forskellige Omraader, at de kræver, at den Mand, der skal være inde i dem alle, maa have en meget alsidig Uddannelse, — en Uddannelse, der ikke alene maa være rent praktisk-teknisk, men tillige maa være af en vis købmandsmæssig Art, saa hans Dispositioner for Indkøb af Materialer eller Kalkulation over Gravstedstakster etc. kan være forsvarelige; desuden maa han have en vis æstetisk Indstilling, saaledes at han som Landskabsgartner eller Havearkitekt formaar at præstere noget af Værdi for Kirkegaarden eller ved sin Smagsopfattelse formaar at regulere Monumentopstillinger etc.

Hvor Forholdene er smaa, og hvor Kravene kun er en Brøkdal af, hvad der kan rummes i ovennævnte Detailler, vil naturligvis en enkelt Mand nok kunne bestride Posten som Kirkegaardsleder, — det er velkendt, at mangan Landsbykirkegaard netop har denne ene Mand, *Graveren*, som baade fører Kirkegaardsprotokollen, graver Graven og anlægger og vedligeholder Gravsteder og Kirkegaardsplantninger, til Sognets udelte Tilfredshed. Hvor Forholdene er noget større, bliver det straks praktisk umuligt at nøjes med en Mand, og i vore større Købstæder, maa Kirkegaardslederne i Reglen have særlig uddannede Hjælpere, der tager sig af hver sin Side af Kirkegaardsarbejdet. Men naturligvis er det ikke blot ønskeligt, men for den korrekte, samvittighedsfulde og dygtige Drift af en Kirkegaard endog højst paakrævet, at Lederen er godt uddannet til sin Gerning. Desværre er dette mange Steder langt fra at være Tilfældet, og mangan Kirkegaards uskønne Udseende og uheldige Drift, vidner om Lederens Mangel paa Kvalifikationer. En hel Del af Aarsagen hertil kan søges i, at der kun i ringe Grad er sørget for, at unge Mennesker kan uddannes som Kirkegaardsledere, og at der ved Embedsbesættelser ofte ikke engang spørges om Kvalifikationer som de ovennævnte. En Del af de sidste Aars ledige Embeder er saaledes netop besat med Personer, som kun har et minimalt Kendskab til Kirkegaarde, og som slet ikke kan forudsættes at have den Indsigt, som gør det muligt at kontrollere de Underordnede og at præge Kirkegaarden i god Retning. Saavel i Anledning af disse Embedsbesættelser som af Hensyn til en almindelig Oplysning om, hvad Autoriteter i København saavel som i Udlandet kræver af den, der skal være Kirkegaardsleder, skal anføres nogle Eksempler fra de senere Aar.

En tysk Provins-By krævede, at Ansøgerne skulde have bestaaet Afgang fra en højere statslig Lærestanstalt (Havebrugshøjskole), desuden skulde de have haft en

længere gartnerisk Praxis hos Anlægsgartnere og Havearkitekter og have været beskæftiget saavel ved Kontor- som Udearbejde i kommunale Gartnervirksomheder, særlig ved Kirkegaarde, – det anførtes, at den, som havde gennemgaaet Prøve som „Gartenbau-Inspektor“, vilde blive foretrukken.

I Stockholm opstillede man som Betingelser, at Ansøgerne skulde have gennemgaaet en statsunderstøttet, svensk Havebrugsskole, derefter enten som Stipendiat for Statens Regning eller ved egen Hjælp have studeret ved et højere Havebrugsinstitut i Udlandet eller have erhvervet sig Ret til at kaldes „Trädgårdsarkitekt“. Den udnævnte Inspektør (der fik Titel af Konsulent) havde først lært Handelsgartneri, derefter havde han været ved Forsøgsvirksomhed, paa Statsstipendium i Tyskland, hvor han praktiserede hos flere Havearkitekter, samt besøgt Havebrugsskolen i Pillnitz for endelig at være bleven gartnerisk Leder af Kunststillingen i Stockholm 1930.

Københavns Kommunes Begravelsesvæsen har i en Aarrække ikke haft Lejlighed til at opslaa Stillinger som Kirkegaardsledere. Det har imidlertid været Praxis (hvorfra der dog er Undtagelser), at der til saadanne er foretrukket Gartnere, der havde gennemgaaet Landbohøjskolen og var demitterede derfra som Havebrugskandidater, eller var eksamineret fra Rosenborg Gartnerlæranstalt og derefter havde beskæftiget sig med Anlægsgartneri, hvorunder ikke mindst tænktes paa, at Vedkommende havde haft Ansættelse ved Kirkegaardsanlæg. Begravelsesvæsenets nuværende øverste Leder er selv Havebrugskandidat, og det maa betragtes som absolut fastslaaet, at der ogsaa fremtidigt vil blive udnævnt en saadan til Chefstillingen, ligesom der til Kirkegaardsledere kun antages alsidigt og theoretisk-praktisk uddannede Anlægsgartnere. At det store „Væsen“ har sine Specialister er kun rimeligt, og at saaledes Havearkitekter har assisteret ved Planlæggelse, Arkitekter assisterer ved Bedømmelse af Mindesmærker, og at en specielt dertil uddannet Gartner bestyrer Begravelsesvæsenets Blomstergartneri, mens en anden bestyrer dets Planteskole, er givet. Naar Omfanget af Virksomhederne bliver saa store, maa Arbejdet deles; men Kirkegaardslederen maa kunne bedømme Afdelingschefernes Arbejde, og han maa være saa meget inde i dette, at han ogsaa kan kontrollere det.

Er Kirkegaardslederen eengang udnævnt, er hans Uddannelse dog ikke afsluttet. Det gælder her, som det gælder andetsteds i Fag og Erhverv, at der i Reglen bestandigt „sker noget“ og kommer noget Nyt frem. Det er derfor saare gavnligt Tid efter anden at udvide sine Kundskaber med Studier og ganske specielt ved Udenlandsrejser, og det maa i denne Forbindelse paaskønnes, at Københavns Kommune aarligt sender flere af sine Kirkegaardsledere paa Studierejser til Udlandet. Ad denne Vej samt ved periodiske Kursus, ved Studie af den nye Litteratur etc., bliver det Lederen muligt at faa nye Indtryk, nye Ideer og nye – Resultater. Han maa til enhver Tid gøre sig klart, at den dygtige Kirkegaardsleder saavel som den udygtige altid vil komme til at præge sit Virkeomraade: Kirkegaarden, – enten til det gode eller til det daarlige. Vokser Kirkegaarden i Skønhed og Hygge, samtidigt med, at dens Økonomi er i god Orden, vil Lederen være saavel sine Foresatte (Kirkegaardsbestyrelsen) som Kirkegaardens Besøgende en god Mand, og han vil samtidigt levere Bevis for, at han er sin Løn værd, – eller maaske værd en større Løn end han har. Det er i denne Forbindelse ikke Stillingen, der skal hæve Manden, men det er Manden, d. v. s. Mandens Præstationer, der skal hæve Stillingen, det være sig i økonomisk Henseende som i socialt Omdømme.

Landsbykirkegaardens Beplantning.

Af Havearkitekt Johannes Tholle.

Sideordnet med det vigtige Spørgsmaal om Landsbykirkegaardenes Regulering, som allerede er bleven behandlet i dette Tidsskrift (1928 S. 101–112), har man Spørgsmaalet om Kirkegaardens Beplantning; i Praxis er begge Spørgsmaal i den Grad kædet sammen med hinanden, at det vil være ganske umuligt i en Omtale at behandle det ene uden samtidigt (endda i ret stærk Grad) ogsaa at maatte beskæftige sig med det andet. Reguleringen, der i en meget væsentlig Grad drejer sig om Gangføring, omfatter som Regel ogsaa Flytning eller Rydning af bestaaende Plantninger (Gravstedsindhegninger), eller den kræver Plantning af nye (Hække), bl. a. for at markere de nye Linjer. Dertil kommer, at saavel Kirkegaardsloven af 1922 som den i Tilknytning til denne udarbejdede kongelige Anordning af 10. December 1927 indeholder adskillige Bestemmelser om Kirkegaardsplantninger, hvorfor der før eller senere stilles det Spørgsmaal til Kirkegaardenes Styrelser (Menighedsraadene), om den Plantning (Bevoksning), som findes paa Kirkegaarden, nu ogsaa er af en saadan Art, at den understøtter de Fordringer af praktisk og æstetisk Art, som man med Rette kan stille til (og som Loven og Anordningen kræver af) en Landsbykirkegaards Indretning, – eller om den ikke gør det. I det følgende vil vi gennem nogle kritisk-orienterende Bemærkninger beskæftige os med dette vigtige Problem, idet der dog maa forudskikkes den Bemærkning, at Emnet desværre ikke kan faa nogen udtømmende Behandling indenfor den Ramme, der er Tale om i nærværende Artikel, samt at nærværende Artikel agtes efterfulgt af flere andre, hvori de nærmere Enkeltheder, saasom Spørgsmaalet om hvilke Planter, der er hensigtsmæssige, eller hvorledes Kirkegaards-træerne behandles, vil faa en Omtale. Derimod agter man ikke paa dette Sted at gaa nærmere ind paa de rent elementære Spørgsmaal angaaende Plantning o. l. eller at give mere end en rent skitse-mæssig Antydning af de Regler, hvorefter den samlede Beplantning projekteres. Disse rent faglige Emner henvises til Drøftelse paa faglige

Den gamle Tjørn paa Skamby Kirkegaard. Se Teksten S. 31.

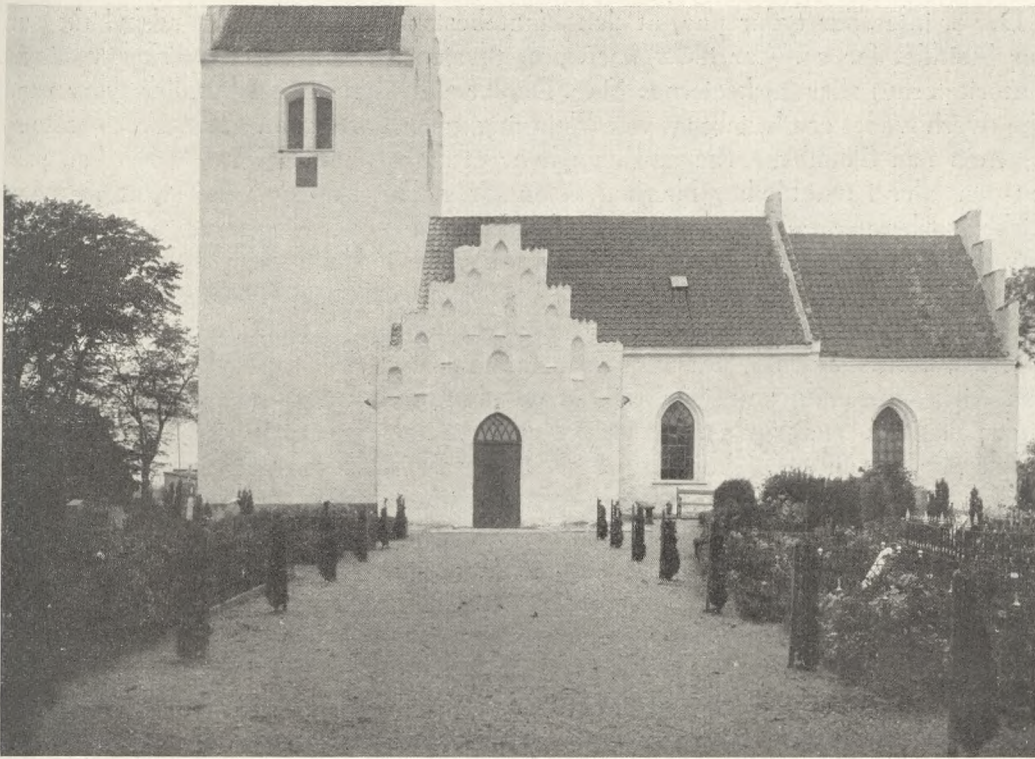

Steder eller til Forhandling mellem Menighedsraadene og den Tillidsmand (Havearkitekt, Anlægsgartner, Kirkegaardsgartner etc.), som man nu agter at træde i Forbindelse med, naar der foreligger Spørgsmaal til Løsning.

* * *

Oplysningerne om Landsbykirkegaardenes Beplantning (eller Bevoksning) i *Fortiden* er temmelig sparsomme, ja for Middelalderens Vedkommende er vi saa godt som blottet for Oplysning om dette Forhold. Man kan have saadanne Holdepunkter for vor Opfattelse af Datidens Beplantningsforhold, som kan ligge i de skriftlige eller trykte Beretninger herom eller endog i saadanne Planter eller Plantesamfund, som endnu kan findes paa Kirkegaardene. Hvad dette sidste angaar, da kan manges Eg, Bøg, Lind, Elm eller Tjørn paa vore Kirkegaarde meget vel antages at være saa gamle, at de har deres Rod i den Fortid, hvor Papismen endnu var den herskende Orden i Danmarks Kirke. Der skal saaledes nævnes Tjørnen paa Skamby Kirkegaard, som Legenden siger skal være plantet paa en stor Fællesgrav i den sorte Døds Dage (omkring 1350), og som virkelig endnu til vor Tid med sit hvasse Værn har dækket en stor Grav. Der skal endvidere erindres om et i 1552 udstedt Forbud imod at borttage Træer af Kirkegaarden samt den i 1545 afsagte Dom angaaende Retten til Kirkegaardsgræsset. Begge Dele berettiger til at tro, at mange Kirkegaarde har været præget af udstrakte Græsarealer, der har henligget mellem Gravene, og at der ogsaa paa manges Kirkegaard paa dette sidste Stadium af Middelalderen har været adskil-

Gamle Lindetræer omkring Kapellet paa Kirke-Syv Kirkegaard. Foto 1928.

lige Træer af en saadan Størrelse og Alder, at deres Ved har haft en ikke ubetydelig Værdi for den, der kunde faa det, – deraf Forbudet imod at fælde Træerne. Dette bekræftes paa en vis Maade af den omkr. 1589 af Biskop Jacob Madsen forfattede Visitatsbog for Fyn, hvori der blandt 75 besøgte Kirkegaarde nævnes 10, hvorpaa der ingen Træer findes; paa 35 Kirkegaarde er der nogle Træer, undertiden nævnes der et Tal under 10, ellers blot, at der er „Træer paa“; paa 5 Kirkegaarde er der over 10 Træer, paa 4 endog over 20 og paa een endog over 30 Træer. Disse er saadanne som Lind, Eg og Ask; men der nævnes ogsaa et Sted et Tjørnegærde, et Æretræ, og flere Steder anføres, at der er mange „Hyller“ (Hyldebuske). I nogle Tilfælde staar Træerne paa selve Kirkegaarden, i andre Tilfælde omkring den og i atter andre baade paa og udenfor denne. Naar Biskop Madsen har opført dem i sin Bog, har det sikkert udelukkende været ud fra det Synspunkt, at disse havde en økonomisk Betydning for Kirken. Det fremgaar af hans Visitatsbog, at han ikke med en smuk Kirkegaard har ment en rigt bevokset (eller beplantet?) Kirkegaard, men en, der havde et solidt og godt Gærde, en god Kirkelade etc. Og lignende Synspunkt overfor Træerne er ogsaa anlagt saa sent som i 1816, hvor det i en Cancelliskrivelse paabydes en Kirkeejer „at godtgøre Kirken Værdien af et paa Kirkegaarden staaende, men af ham omhugget Træ“. Ved samme Tid (1824) tales der om Rydning af de mange Hyld, som skader Kirkegaardsmuren, og denne Plante har da ogsaa utvivlsomt ofte præget mangan dansk Landsbykirkegaard. (Om Kirkegaardenes Historie, se iøvrigt Johannes Tholle: „Den danske Begravelsesplads’ historiske Udvikling“).

Ny Beplantning af Pyramidetaks paa Asminderup Kirkegaard. Foto: S. Bay, 1928.

Der er intet, der tyder paa, at den Plantebestand, som danske Landsbykirkegaarde har besiddet før ca. Aar 1800, har været tilvejebragt ved en metodisk Plantning fra Autoriteternes eller Kirkeejernes Side. Der er endvidere meget lidt, der tyder paa, at den overhovedet er tilvejebragt ved Plantning, naar bortses fra saadanne Tilfælde som Tjørnen paa Skamby Kirkegaard, og hvor et stort, gammelt Træ iøvrigt kan paavises paa eller i umiddelbar Nærhed af en Grav. Det sandsynligste er, at vore gamle Kirkegaardes ældre Plantebestand er fremkommen ved Selvsaaning, og at der overhovedet (bortset maaske fra et Tjørnegærde) ikke i Almindelighed er plantet Træer. Thi for det første er de Planter, som f. Eks. Biskop Madsen (1589) nævner, alle meget villige til at saa sig selv, — og da Doktor Simon Pouli i 1647 beskriver den danske Flora („Flora Danica“), nævner ogsaa han, at Lind, Ask og Hyld vokser almindeligt paa Kirkegaarde, og han siger ikke, at de plantes, saaledes som han taler om det for andre Planters Vedkommende. For det andet tyder visse af Biskop Madsens Optegnelser paa, at Planterne hovedsagelig har vokset ved Muren — netop hvad der nu som fordem har været karakteristisk for de ved Kirkegaardene (og ved andre Murhegn) voksende Træplanter. For det tredje er der ingensomhelst Lovbestemmelse, der har paalagt nogen at plante Træer paa Landsbykirkegaardene, og den Kirkeejers, der ikke maatte tage Indtægten af det, der voksede paa Kirkegaarden, gik næppe hen og plantede Træer der. Det maa saaledes betragtes som aldeles givet, at saa godt som al den gamle Plantebestand, som vore gamle Landsbykirkegaarde besidder, og som stammer fra Tiden før ca. 1800, udelukkende er vokset og ikke plantet — altsaa en Bevoksning.

Paa denne Theoris Rigtighed tyder ogsaa de Beretninger, der omved Aar 1800 fortæller, hvorledes der nu, som noget aldeles nyt og meget paaskønnelsesværdigt, er foretaget Plantninger paa Landsbykirkegaardene. Saaledes fortæller Pastor Wedel i Everdrup om, at Kirkegaarden i Trolleborg (Fyn) „er afdeelt i Gange med Hækker af Ligustrum og Jasminer, hvorimellem hvile Bøndernes Liig af Sognet. Det er en nydelig Idee, at Levende kan finde behagelige, skyggefulde Promenader blandt de Døde . . .“ (Wedel: Indenlandske Rejser. 1802—04). Saadanne Plantninger foretoges ved privat Initiativ, — omkring ca. 1850 gik ogsaa Landhusholdningsselskabet ind i dette Arbejde, der efterhaanden fik sin Anerkendelse som noget, der var berettiget, fordi det forskønnede Kirkegaarde og gav Skygge, og man foretog her og der nogen systematisk Beplantning af Kirkegaardene. At det ogsaa var hensigtsmæssigt at plante, og at det i Særdeleshed kunde hjælpe med til, at Kirkegaardens første Funktion: at optage Ligene i sig, fremmedes ad denne Vej, var endnu ikke bleven klart. Først i Slutningen af forrige Aarhundrede naaede man frem til Førstaaelse af denne sanitære Side af Sagen, og i Byernes Sundhedsvedtægter optoges der Bestemmelser om Tilplantning af Bykirkegaardene. For Landsbykirkegaardenes Vedkommende er man hos Autoriteterne endnu ikke naaet længere end dertil, at det i den kongelige Anordning anføres, at Kirkegaardene bør forsynes med passende Beplantning.

* * *

Af de Aarsager, som foran er fremført, har man paa Landsbykirkegaarde i vore Dage at gøre med en Plantebestand af varig Art i flere forskellige Kategorier, nemlig 1) den tilfældige (Bevoksningen) og 2) den systematiske (Beplantningen). Mellem disse to Kategorier staar som en tredje Kategori den af Gravstedsejerne foranstaltede

Beplantning, der dels omfatter Gravstedsindhegningerne, dels den paa Gravene værende Beplantning af mere eller mindre varig Art. Idet vi i nærværende Omtale begynder med den allerede eksisterende Beplantning paa Landsbykirkegaarde, skal der anføres de Bestemmelser, som herom er affattet, og som findes i den kongelige Anordning angaaende Kirkegaarde, § 15 Stk. 1 (se Foreningen for Kirkegaardskulturs Smaaskrifter Nr. 1):

„Kirkegaardens Beplantning skal holdes tilbørligt vedlige. Hække og levende Hegn skal holdes klippede. De paa Kirkegaarden staaende Træer maa kun borttages eller stævnes efter nærmere Bestemmelse af Synet (Lovens § 32), og det kan i saa Fald forlanges, at det ved Salg indvundne Overskud skal indgaa i Kirkens Formue“.

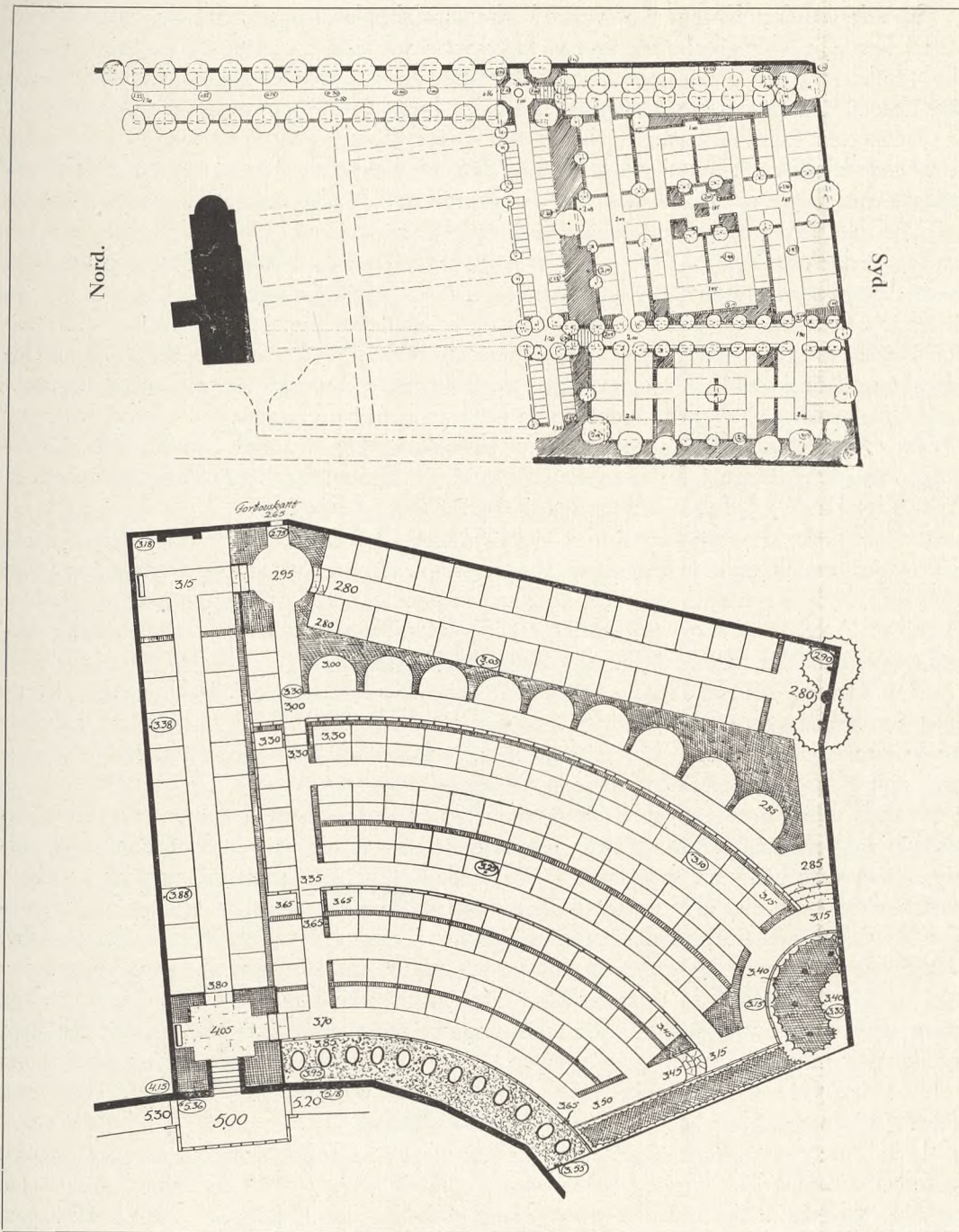
Af disse faa og knappe Ord om Kirkegaardens eksisterende Plantebestand, særlig det sidste Punkt, faar man intet Indtryk af, at det Synspunkt, der gjorde sig gældende Aar 1552, da det blev forbudt at borttage Træer af Kirkegaarden paa Grund af disses Brændelsesværdi, siden da er ændret ret meget hos Autoriteterne; der ligger i de anførte Bestemmelser om Synets Virksomhed ved Stævning og Fældning af Træerne, en Hindring imod ligefrem Misbrug af Træernes materielle Værdi, men iøvrigt har de i den gældende Praksis vist sig at være saare ringe i Henseende til Bevarelse af Træerne. Det er allerede tidligere paa dette Sted (se „Vore Kirkegaarde“ 1927 S. 15–16) paavist, at der mange Gange syndes imod denne Bestemmelse, og at den ikke ses i Relation til de forskellige Punkter i Anordningen og Loven, hvoraf det fremgaar, at Kirkegaarden maa betragtes som en Art Haveanlæg. I et saadant opsætter man ikke Bestemmelser om Fældning ud fra rent økonomiske Hensyn, men der tæller ogsaa de æstetiske med. Og for disse, ofte meget gamle, Træer paa Kirkegaardene maa foruden de rent æstetiske Hensyn og den Betydning, Træerne har for Landskabs- og Landsbybilledet, ogsaa føjes de historiske. Kirkegaardstræerne er paa Grund af de flere Hundrede Aar gamle Fredningsbestemmelser ofte Sognets ældste Træer, og de er meget ofte ældre end selv det ældste Mindesmærke paa Kirkegaarden; de omfattes med Kærlighed af gamle som unge, og de beundres af Tilreisende, thi de forskønner i Almindelighed Kirkegaarden paa en forunderlig, betagende Maade (se f. Eks. Billederne i V. K. 1927, S. 18, 19, 25, 61 og 1928 S. 101 og 106–110). Det maa derfor paa det alvorligste lægges de valgte Tillidsmænd i Sognet (Menighedsraadmedlemmerne) paa Sinde, at disse Træer bør omfattes med den største Kærlighed og Omsorg, og at man bør betænke sig adskillige Gange, før man skrider til at stævne eller fælde dem. Dertil kommer, at de meget ofte – som foran vist – staar paa et saadant Sted, at de rent praktisk ikke er til Hinder for Kirkegaardens gode Udnyttelse, nemlig der, hvor de vokser op ad en Hegnsmur, altsaa i Kirkegaardens Periferi, og at de netop derved giver en med Hensyn til Læforholdene saare gunstig Virkning, ligesom de rent æstetisk former det indre af Kirkegaarden som et skønt og storslaet Rum. Heri danner Kirken det faste, centrale Holdepunkt, og Gravene med deres lavere Beplantning indgaar i Reglen i Helheden paa en beskeden og tiltalende Maade.

Som disse Træer i Reglen ikke skader, men kun forskønner og forbedrer Kirkegaarden, kan de paa Gravene plantede, der iøvrigt kommer ind under vor 3. Kategori og derfor senere vil blive omtalt igen, derimod ofte virke uheldigt. Dette gælder ikke saa meget med de karakteristiske Hængetræer, som har været paa Mode i Romantikens Tidsalder, og som til vore Dage ofte er plantet paa Gravene, det være sig Hængeask, Sørgepil og andre „Græde-Træer“. I Almindelighed er i hvert Fald

disse Træers Kroner og Rødder ikke saa generende, at de ligefrem gør Skade. Ej heller er de i Reglen saa store, at de ved deres Tilstedeværelse formaar at borttage den gode, rumlige Virkning, som kan være tilstede. Det samme gælder tildels ogsaa de stedsegrønne (Thuja, Cypres o. l.), der dog i hvert Fald om Vinteren paa en ypperlig Maade giver Kirkegaarden Lunhed og Hygge. Derimod gælder det, at hvor der paa Gravene ligefrem er plantet Skovtræer (Eg, Bøg, Lind, Elm, Kastanie etc.), vil disse ofte af mange Aarsager være uheldige. Det skal blot lige antydes, at de saavel medvirker til en Ødelæggelse af den rumlige Virkning, som de skygger over alt for mange Gravsteder, og gennem deres graadige Rodsystem udtærer de Jorden, saa det er vanskeligt at faa noget til at gro, samt, hvad der ikke er mindre vigtigt, gør det vanskeligt at faa gravet de fornødne Grave. Overfor disse vil det ofte være nødvendigt for Kirkegaardens Styrelse at skride ind, og det er derfor ogsaa ønskeligt, at der i Kirkegaardenes Vedtægter bliver indføjet Bestemmelser om, at Kirkegaardens Styrelse maa have Raaderet over disse Træer, – enten til at fælde dem, naar det skønnes fornødent, eller til at bevare dem til Pryd, naar maaske nye Gravstedsejere finder, at de er generende for dem. En saadan Bestemmelse findes i Anordningens § 15, Stk. 3, og er ogsaa indsat i den Vedtægt for Landsbykirkegaarde, som er udarbejdet af „Foreningen for Kirkegaardskultur“ (se Smaaskrifter Nr. 3).

Efter at have beskæftiget os saa meget med den sidste Bestemmelse i den nævnte Paragraf, kan vi formentlig uden Skade gaa lettere hen over de første, der siger, at Beplantningen skal holdes tilbørligt vedlige, og at Hække og levende Hegn skal holdes klippede. Paa de fleste Kirkegaarde er det ikke her, det skorter paa Omhu; thi dersom Folk ikke selv giver sig til at klippe deres Hække, saa vil i Reglen Stedets Graver tage sig deraf, og i hvert Fald paa visse Tider af Aaret synes de fleste Kirkegaarde paa en god Maade at holde sig denne Bestemmelse efterrettelig.

Endelig er der Kirkegaardsgræsset, hvorom § 13 Stk. 1 siger, at Græsset skal afslaas, inden det bliver langstraaet, og at Kirkegaarden skal holdes ryddeligt for Ukrudt. At denne Betegnelse „langstraaet“ er et noget elastisk Begreb (hvornaar er Straaet langt? og hvor langt maa det blive?), er givet, og at mangan Kirkegaard med store Græsarealer nok kunde trænge til at slaas noget oftere, kan man ikke undgaa at lægge Mærke til. Paa den anden Side kan dog dette Græs, naar det er isprængt smukke Blomster, særligt de gammeldags forvildede, være en Pryd for Kirkegaarden, og hellere maa man se store Kirkegaardsarealer med lidt for „langstraaet“ Græs og Blomster, end man maa se dette grønne og blomstrende Tæppe afskaaret, saa den nøgne Jord ligger blot. Det er før hændet, at en nidkær Provst i ethvert Græsstraa har set Ukrudt og har behandlet en gammel Kirkegaard med en blød, smuk Bundvegetation paa en saa haardhændet Maade, at der uden for Gravene kun blev nøgen Lerjord at se, og det kan aldrig være Anordningens Mening. Er der rigeligt Plads paa en Kirkegaard, og er der – som paa de nye – store og ubelagte Arealer, bør disse absolut besaas med Græs; thi der er intet bedre Middel til at „binde“ Arealerne sammen end disse grønne Flader, og ligesaavel som man undertiden kan ønske, at ens Ben til sin Tid maa faa Lov at hvile under en skyggefuld, gammel Bøg eller Eg, kan man ønske sig lagt ned i Mulden under det blomstrende Græstæppe. Og ligesom Blomsterpynten paa Kisten kan være med til at mildne noget af det haarde i Begravelsens Teknik, kan ogsaa Bevidstheden om, at det Sted, hvor vore Kære lægges ned, er som en blomstrende Eng, medvirke sit til, at noget kan synes lysere.

Øverst: Johannes Tholle: Plan til Udvidelse af Roslev Kirkegaard, 1928. 1 : 2000.

Nederst: Birger Errboe: Plan til Udvidelse af Ballerup Kirkegaard, 1927.

Motivet med de buede Gange refererer sig til Hegnmuren om den gamle Del.
Maalestok 1 : 1000.

Som den anden Kategori af varig Kirkegaardsbeplantning har vi den systematiske. Vi vil her gaa over til denne, idet vi fortrinsvis vil holde os til den Beplantning, der skal skabes, og kun i ringere Grad vil omtale den, der allerede findes; thi skal der ske Fremskridt paa dette Omraade, maa det først og fremmest ske ved Nyskabelser.

Mens den Plantebestand, vi hidtil har beskæftiget os med, er fremkommen uden Kirkegaardsledelsens Medvirken, nemlig dels gennem Bevoksningen, dels ved Gravstedsejernes Plantninger, omfatter den nærværende udelukkende en saadan Beplantning, som er tilvejebragt ved Kirkegaardsledelsens Foranstaltning, nemlig de egentlige Kirkegaardsplantninger: Alleer, Yderhegn, Læbælter, Isoleringsplantninger etc. Om disse Plantninger udtales i Anordningens § 8 2. Stk. følgende:

„Kirkegaarden bør forsynes med passende Beplantning under Hensyn til de stedlige Forhold og den Betydning, som Beplantningen har for hele Kirkegaardens Udseende og Karakter. Der bør navnlig sørges for fyldestgørende Læplantning i tilstrækkelig Bredde langs Hegnet. Hvor Gange beplantes, bør de nærmeste Gravsteder lægges i passende Afstand fra Planterækkerne. Ved Plantning maa det paases, at Kirkebygningen og dens Mure ikke berøves Lys og Luft. Planen for Beplantningen skal inden Arbejdets Paabegyndelse godkendes af Synet (Lovens § 32)“.

§ 15 Stk. 2: „Ny Beplantning kan af Synet (Lovens § 32) forlanges saavel langs Kirkegaardens Hegn som ved dens Hovedgange, hvor disses Bredde tillader det. Det bør ved Plantningen af højt voksende Træer udenfor Læbælterne iagttages, at der her til vælges Arter, der ikke ved Rodnettets Egenskaber eller Løvets Art kan virke ødelæggende eller hæmmende paa de omliggende Gravsteder...“.

Den første Paragraf tager særligt Sigte paa Nyindrettelser af Kirkegaarde, hvori mod den sidstnævnte væsentligst er beregnet paa allerede eksisterende, og til den første knytter sig endvidere Stk. 2 i samme Paragraf, omhandlende Gravstedsindhegninger, som udføres paa Kirkegaardens Foranstaltning.

Hvorvel Bestemmelsen om, at Kirkegaarden bør forsynes med passende og hensigtsmæssig Beplantning, er saare svag derved, at den ikke kræver en saadan Beplantning, men kun antyder, at det vil være ønskeligt, ligger der utvivlsomt fra Autoriteternes Side mere end et berettiget Ønske om dette Forhold; men da det er de stedlige Styrelser, som skal betale Tilplantningen, har man ikke stillet det op som et Krav. Det er derfor ogsaa rigtigt, naar det fortsat anføres at der navnlig maa tænkes paa Læ, og man særligt i de udsatte Egne af Landet ikke bør spare paa Læbæltet. Paa en ny Kirkegaard vil der altid til en Begyndelse være god Plads for brede Læbælter, og det vil, naar Tiden er gaaet, og Kravene til Gravstedsplads bliver større, kun volde ringe Gene, om der begraves i og mellem de inderste Rækker af Læbæltet (dette forudsat særligt at vokse mod Vest og Nord).

Hvad den næste Bestemmelse angaar, da er der naturligvis ingen, der tænker paa, saaledes som der i en uheldig Udtryksform staar det, at „beplante Gange“, – det vilde være en ganske urimelig Tanke, og det er ej heller det, der menes. Der tænkes paa, at man kan indeslutte („indplante“) en Gang med Plantninger, det være sig med Busketplantninger, Hække eller Allétræer, og at der i saa Fald bør være en god Afstand til Gravstederne. Forudsat at Pladsforholdene er meget rigelige, kan dette være rigtigt; men i Praksis vil det resultere i, at der bliver et tredobbelt Sæt Gange, nemlig den indplantede Gang og en Rabat (eller Gang) for at skaffe Afstand til hver af Siderne. Dette vil ikke kunne tillades, hvor man maa økonomisere med Pladsen (og

det maa man dog de fleste Steder). Det var derfor rart, om man saadanne Steder kunde ordne sig saaledes, at den Plantning, der indeslutter Gangen, kan danne Baggrund for Gravstederne udenfor denne, – noget i den Retning, som det anføres i Bestemmelsen om, at Kirkegaardens Ledelse kan overtage Plantning (og Vedligeholdelse) af Gravstedshegnene (se Planerne S. 35).

Den Beplantning, som ifølge dette da bør indrettes paa nye Kirkegaarde, er en saadan, som giver Kirkegården den Karakter, den bør have: ikke noget offentligt Lystanlæg, men ej heller et Sted, hvor man kun kan gaa i dystre Tanker. Beplantningen bør anslaa Karakteren som de Dødes Have – den bør give den Stemning, der gør det overflødig at bringe altfor drastiske Opslag om, at de Besøgende maa færdes med Ro, og den bør indbyde til Andagt. Disse Ting kan opnaas dels ved Fordelingen af Planterne, saaledes at der paa Kirkegården fremkommer visse afsluttede og isolerede intime Partier, hvor der af sig selv bliver Ro og Fred, og hvor gennemgaaende Færdsel er umuliggjort, og andre saadanne Partier, hvor en vis Monumentalitet og Storhed gør sig gældende. Dels kan det gøres ved Valg af Plantearter, saaledes at altfor dystre Planter holdes ude, saa at der mellem de stedsegrønne, hyggende og stemningsfulde Planter kan vise sig andre, der antyder et Foraar, ligesom visse Plantearter ved deres Form kan give en vis Monumentalitet, Storhed og Skønhed. Det kan lige antydes, at Pyramidepoplen giver en meget monumental Allé, at Elmen som Allétræ kan forme Alléens Tag som en gotisk Bue etc. Med sit lyse og lette Løv er Birken saare velegnet til Kirkegaardene, dog kan de altfor hvide Stammer hos Hvidbirken let virke uheldigt (spøgelsesagtigt!). Endvidere vil de fleste Stedsegrønne, særligt de oprette, være velegnede. Her spiller ogsaa Hensynet til Løvspringetid, Løv-tæthed og endnu flere Forhold ind. Planterne i Læbæltet vil i Almindelighed kunne være af samme Art som Planter i andre Læbælter, og der henvises angaaende dette Emne til de særlige Anvisninger i Læplantning. I en senere Artikel vil jævrigt (saaledes som det ogsaa foran er antydet) de forskellige Træarters Forhold blive behandlet. Der skal dog paa dette Sted advares imod Elmen, dels paa Grund af dens Rødders udsugende Evne, dels paa Grund af dens stærke Frøspredning, der falder ved Midsommertide. Til Hegn (Hække) paa selve Kirkegården skal anbefales saavel Tax som Thuja, Ligustrum ovalifolium og stor- eller smaabladet Buksbom.

Bestemmelsen om Indførelse af ny Beplantning paa gamle Kirkegaarde (§ 15 Stk. 2) kræver ikke synderligt speciel Hensyntagen. Som Grund for, at en Kirkegaardsstyrelse skulde skride til at plante saadanne Steder, kan foruden Læhensyn o. l. rent praktiske Hensyn ogsaa melde sig dette, at Kirkegården kan være i den Grad overskuelig, at den ikke giver Indtryk af Hygge, Ro og Skønhed, og at det f. Eks. ikke vil være muligt nogensteds at dvæle ugenert ved en Grav. Paa saadanne Kirkegaarde vil det i høj Grad være paa sin Plads at faa indført nye Plantninger, og disse vil ofte kunne udføres paa hjemfaldne Grave, og de vil paa en heldig Maade kunne opdele Kirkegården i isolerede Afdelinger. Saadanne Plantninger kan ogsaa lægges langs Gangene, hvor der er tilstrækkelig Plads dertil. Saavel paa nye som paa gamle Kirkegaarde maa man dog stedse udvise stærk Hensyntagen til Kirkebygningen (subs. Kapellet). Thi ikke alene maa disse Bygninger ikke berøves Lys og Luft; men de bør ogsaa som det centrale og dominerende Midtpunkt, de i Reglen er, fremhæves og forskønnes ved Plantningerne, og disse bør ikke ved deres Kroners Masse virke „konkurrerende“ med Kirken.

Som den sidste Kategori af Kirkegaardsplantninger har vi nu Gravstedsplantningerne. Om Gravstedsanlæg er der her tidligere berettet (se „Vore Kirkegaarde“ 1927 S. 133 ff.), og det er ikke her Meningen at komme ind paa dette Emne igen; her skal blot i Relation til den kongelige Anordnings Bestemmelser og i Fortsættelse af det foran (S. 33) anførte om den varige (træagtige) Beplantning paa Gravstederne anføres nogle faa Bemærkninger.

Den kongelige Anordning siger om Gravstedsplantningerne følgende:

§ 8 Stk. 2: Ved Udvidelser eller Nyanlæg af Kirkegaarde kan det i den i § 16 omtalte Vedtægt bestemmes, at Gravstederne kun maa indhegnes med levende, eventuelt ensartet Hegn, ligesom det i Vedtægten kan fastsættes, at Kirken i disse Tilfælde overtager saavel Plantningen som Vedligeholdelsen af Hegnene“.

§ 15 Stk. 3: „Gravstedsejerne maa ikke uden Kirkegaardsbestyrelsens Tilladelse plante Træer eller træagtige Buske paa deres Gravsteder. Saadanne Plantninger kan, hvor det skønnes fornødent, af Synet forlanges beskaaret, eventuelt fjernet“.

Hvad denne sidste Paragraf angaar, da vil den strengt fortolket sige, at en Gravstedsbesidder skal gaa til Kirkegaardsstyrelsen for at faa Lov til at plante en Rose, og saaledes fortolket vilde det være en utaalelig Paragraf, der oven i Købet ikke kunde gøre noget som helst godt. Formaålet med en Regulering paa dette Omraade er at hindre de uheldige Forhold, som kan komme af Træer, der er saa store, at de skygger for alt for mange Grave og paa denne Maade virker generende, saaledes som det allerede foran er paavist. Bestemmelsen bør derfor fortolkes paa en saadan Maade, at man ikke lægger Folk Hindringer i Vejen for at smykke deres Grave omtrent som de har Lyst dertil, og dersom der i Vedtægten for Kirkegaarden indføjes, at der ikke maa plantes skovagtige Træer eller Buske, er man straks Maalet meget nærmere. Noget andet er, hvor der er tænkt paa en videregaaende Regulering af Gravstedsbeplantning, saaledes som der er Tale om det i den første af de nævnte Paragrafer. I saa Tilfælde maa Bestemmelsen nærmere udformes i Detailler og bl. a. berette om, hvorvidt det gælder hele Gravstedsarealet, om hvilke Træer der ikke maa plantes etc.; men derom i en følgende Artikel om Regulering af Beplantning ved Servituter.

Den førstnævnte Paragraf tager Sigte paa at gøre Kirkegaardsbilledet mere ensartet, roligt og smukt. Idet det tager Standpunkt til Fordel for levende Hegn, vil disse formentlig i endnu større Grad, end Tilfældet allerede viser, efterhaanden overalt erstatte de døde, og hvorvel der ogsaa blandt de døde Hegn kan være smukke og gode Ting, er deres Stilform dog ofte saa banal, at de helst ønskes derhen, hvor Peberet gror. Her melder sig imidlertid straks Spørgsmaalet, om hvorvidt Gravstedshegn overhovedet er nødvendige, og i hvor høj Grad det kan tillades at indramme det enkelte Gravsted, særligt naar der er Tale om Enkelgrave, hvor Hegnene i Reglen optager en ganske urimelig stor Plads.

Saa længe en Kirkegaard ikke er reguleret, og der derfor ikke er ordnede Færdselsforhold, maa det være naturligt, at en Gravstedsejer omgærder sit Gravsted saa forsvarligt som muligt, og de mange ældre Stakitter har netop saadanne uheldige Færdselsforhold til Baggrund. Noget andet bliver Forholdet, naar Kirkegaarden er reguleret, og der som her er Tale om nye Kirkegaarde, hvor der er de fornødne Gange i tilstrækkelig Bredde, saaledes som Loven fordrer det. Her er det i hvert Fald af andre Aarsager end i fornævnte Tilfælde, at et Gravsted indhegnes, og naturligvis maa man i Almindelighed kun billige, at en Gravstedsejer ønsker at markere Om-

fånet af sit Areal paa synlig Vis. Til dette Brug vil det imidlertid ikke være nødvendigt at ty til Hække i almindelig Forstand, idet i hvert Fald en lav Indfatning af Buksbom kan gøre udmærket Fyldest i saa Henseende, og vi har jo ogsaa mangfoldige Eksempler paa, at netop en saadan „Hæk“ er bleven brugt til Indhegning over saa godt som hele Kirkegaarden (se f. Eks. Billedet i „Vore Kirkegaarde“ 1927, S. 108, 110, 111). Man har i Virkeligheden her og lignende Steder reduceret Hegnet til et Rudiment, – en Bagatel, som paa Jorden markerer Gravstedets Omfang uden paa nogen Maade at beskytte imod Krænkelser af Gravfreden, det være sig fra Dyrs eller Menneskers Side, – samtidig med at, som Anordningen antyder det ønskeligt: Ensartetheden, allerede er gennemført.

Dette Forhold fra de gamle Kirkegaarde har man Lov at overføre til de nye, – ja, det vil formentlig endog være heldigt, om Traditionen fra den gamle i nogen Grad overføres paa den nye Kirkegaard. Kun bør dette Forhold ikke udstrækkes til at gælde Indramningen af alle Gravstedets Grænser. Som det af det følgende vil ses, bør man kun lade Forsiden af Gravstederne indhegne paa denne Maade, mens i hvert Fald de yderste Grave i en Række for Enden bør hegnes forsvarligere og der paa Bagsiden ogsaa anvendes en anden Hegningsmaade. Thi naar Gravstederne, som det er almindeligt, lægges Par og Par med „Ryggen“ til hinanden, bør disse Gravrækker have en fastere Afslutning end den, en lav Buksbomkant kan give. Dels bør de i Almindelighed have det af rent praktiske Aarsager, saa ikke enhver Besøgende træder et Hjørne af de yderste Grave, dels bør de have det af æstetiske. Derimod kan udmærket godt Gravene i Rækken have Sidehække af samme Beskaffenhed som Forhækkene (lav Buksbom), og ved at gennemføre dette vil man endda faa et mere roligt Billede, end hvis der er højere og lavere Hække imellem hinanden. Dog gaar det i nogen Grad ud over det intime Præg, som man ønsker hver Grav skal have. Man kan indvende, at det individuelle mere udslettes, og Intimiteten næsten bortfalder. Overfor saadanne Indvendinger maa man til en vis Grad bøje af, og som et Middel til baade at bevare en vis Helhed samt at skabe en vis Intimitet ud for de enkelte Grave i Rækken kan en Ordning med Aftrapning af Sidehækkene være god, idet man da lader den forreste Halvdel af Hækken være ganske lav, men lader den stige tilbage til den Højde, Baghækken bør have (se f. Eks. Billedet næste Side). En saadan Aftrapning er med Held indført paa Kirkegaarde i Danmark, f. Eks. Sorø og Hellerup, og den giver paa en heldig Maade det enkelte Gravsted, hvad det tilkommer, mens den alligevel ogsaa giver Ro, Ensartethed og Monumentalitet.

De samme Forhold, som gør en saadan Ordning ønskelig, maa absolut forudsætte, saa længe der ikke findes en ret haardhændet Monumentcensur, at Baghækkene bliver høje. Med parvis ordnede Gravrækker følger ogsaa, at Monumenterne vender Bagsider imod de bagved liggende Grave, og da der i Reglen ikke kan regnes med mange eller lige store Monumenter, som indbyrdes vil kunne dække Bagsiderne, vil det ikke kunne undgaas, om der ikke træffes Foranstaltninger derimod, at man fra den ene Grav vil kunne se en Række mere eller mindre uskønne Monumentbagsider. Et saadant Forhold maa man være Herre over, og paa dette bøder de høje Hække, som skal danne Baggrund for Gravstederne.

Som det vil forstaaes, er det i høj Grad ønskeligt, om Hegnene omkring Gravstederne kan faa et ensartet Præg og opnaa ganske bestemte Højder. At vente, at alle Gravstedsejere har denne Forstaaelse er ikke rimeligt. Det er ej heller at vente, at alle gan-

ske godvilligt skal indrette sig efter trykte Anordninger, dels med Hensyn til, hvad de maa plante eller ikke maa, dels med Hensyn til at bringe Hækkene op til den Højde, der er ønskelig, eller at holde dem nede paa det Lavmaal, som er det bedste. Det er derfor en uvurderlig Fordel, at Anordningen giver Menighedsraadet Lov til selv at foretage den Plantning, som skal til, dels at den endog kan overtage al Vedligeholdelsen. Ad denne Vej bliver man (saa nær, som det er gør ligt), Herre over al Kirkegaardsbeplantningen, og der vil ikke være Rum for Klager over for stærkt skyggende Træer eller ikke skjulende Hække, naar alt gennemføres efter en bestemt forud lagt Driftsplan. At dette ikke udelukker, at enkelte Gravstedskvarterer kan faa et særligt Præg, f. Eks. ved Valg af forskellige Arter af Hække i de forskellige Afdelinger, er klart, og at det ikke behøver at være nogen økonomisk Byrde for Kirkegaarden at anlægge den med forud plantede Hække, er ligeledes givet. Der skal nogen Kapital til fra Styrelsens Side; men det skal der ogsaa til, naar den enkelte Gravstedsejer skal anlægge sit Gravsted. Her er det blot det Forhold, at Kirkegaarden staa i Forskud med Betalingen af Hækken, til den kommer, som skal bruge Gravstedet. Naar dette sker, betales naturligvis Hækken, ligesom Jorden betales.

I mange Forhold er den kongelige Anordning ikke fulgt med Tiden, og paa mange Landsbykirkegaarde er man i Forskønnelses- og Forbedringbestræbelser naaet langt videre, end Anordningen antyder. I den sidstnævnte Bestemmelse maa der siges at være en Paragraf af afgørende Betydning og rummende Muligheder for betydelige Fremskridt ud over dem, der allerede er gjort paa visse Landsbykirkegaarde og i Retning af de bedste Eksempler fra Ind- og Udlandets Byer. Maatte disse Bestemmelser blive brugt i saa udstrakt Grad som muligt til Bedste for Kirkegaardene Landet over.

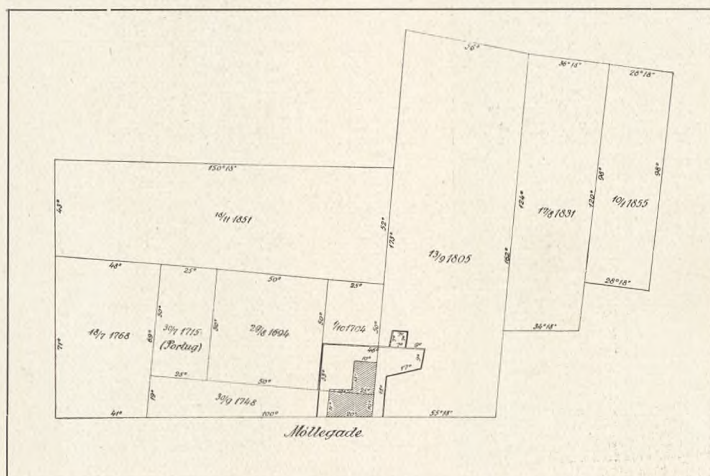
Emil Böttiger: Eksempel paa Aftrapning af Sidehække, ganske lave Forhække og højere Baghække i et Kirkegaardskvarter med dobbelte Gravrækker.

Den gamle jødiske Kirkegaard i Møllegade, København.

Af Bibliotekar Josef Fischer.

Den jødiske Kirkegaard i Møllegade er den næstældste af de bestaaende Kirkegaarder i København og blev anlagt i Slutningen af det 17. Aarhundrede. Efter at der siden 1676 i København havde været fast bosiddende Jøder, skulde de, naar der indtraf et Dødsfald, føre Liget til Altona for at begrave det der paa den jødiske Kirkegaard, men da i 1693 den unge *David Israel* (Fig. 5) døde, viste der sig Vanskeligheder for at føre Liget til Altona, hvorfor Magistraten gav Tilladelse til at begrave Liget udenfor Nørreport ved Sandgravene. Jødernes Ældste: *Axel Cantor*, *Abraham Cantor*, *Meyer Goldschmidt* og *Ruben Fürst* indledede derefter Forhandlinger med Magistraten om at købe omkring denne Grav et Jordstykke paa 2500 Kv. Alen, som skulde indrettes til Kirkegaard for den jødiske Menighed, som blev grundlagt 1684. Købekontrakten blev underskrevet 29. August 1694, og Grunden

Øverst: Oversigtsbillede fra Kirkegården i Møllegade i vore Dage.
Nederst: Kort over samme, visende de forskellige Udvidelser.

1.

2.

3.

4.

1. Moses Meyer Goldschmidt, d. 1743. 2. Moses Meyer Goldschmidts Hustru Serche, d. 1731.
3. Abraham Cantors Hustru Lea, d. 1734. 4. Moses Nathan Leidesdorf, d. 1747.

5.

6.

7.

8.

5. David Israel, d. 1693. 6. Meyer Moses' Hustru Hevle, d. 1745.
7. Salomon Joseph Unna, d. 1749. 8. Joseph Philip Unna, d. 1740.

blev betalt med 200 Rdl. Kontrakten indeholder den Bestemmelse, at Jordstykket maa benyttes som Kirkegaard for Jøderne, „saalænge Hans Majestæt Kongen tillader Jøderne at maatte bygge og bo i København, dog ingen at komme derudi uden forbemeldte Ældstes og deres Arvingers Vilje og Consens“.

Det varede ikke mere end 10 Aar, førend Menighedens Ældste kommer til den Erkendelse, at Pladsen er for lille, naar man skal regne med Menighedens stadige Vækst, hvortil kommer, som det hedder i en Klage af 12. Maj 1704 til Kongen, at Jødernes Begravelser bliver forstyrret og Følget generet af al Slags Folk, da Pladsen ligger helt aaben og ubeskyttet. Der ansøgte derfor om Tilladelse til at indhegne Kirkegaarden samt til at bygge et Hus til Kapel og Bolig for en Opsynsmand. Tilladelsen blev givet, og de Ældste købte af Magistraten det dertil nødvendige Grundstykke paa 1250 Kv. Alen, som blev betalt med 100 Rdl. Boligen og Kapellet blev bygget, og som Opsynsmand blev ansat *Samuel Lehman*.

Kapellet kom Menigheden til Gode ikke blot ved Begravelser, men ogsaa ved den store Pest i 1711. De faa Sygehuse eller Lazaretter, der blev indrettet, var hurtig overfyldt og var maaske slet ikke aaben for Jøderne, hvorfor Forstanderne Abraham Cantor og Meyer Goldschmidt ansøgte om Tilladelse til at føre de pestsyge Jøder ud til Menighedens eget Lazaret, som den havde indrettet i Kapellet. De fik Tilladelsen samt Lov til at begrave deres pestdøde paa den jødiske Kirkegaard. Der findes endnu bevaret fire Gravsten over fem pestdøde fra 1711. Den ene af disse, *Jacob Franco*, som døde 20. September 1711, gav forresten flere Aar efter Anledning til Strid indenfor Menigheden, idet hans Sønner lod Mindestenen *lægge ned* over Faderens Grav, saaledes som det var Skik blandt de portugisiske Jøder, hvortil ogsaa Faderen blev regnet, medens Menighedens Ældste, som hørte til de saakaldte højtyske Jøder, krævede Stenen *rejst* ved Gravens Hovedende, som det var almindelig Skik og Brug. Sagen blev indanket for Kongen, som 23. December 1718 resolverede, at dersom der findes et Fortilfælde med liggende Gravsten, skal Francoerne ogsaa have Lov til at bruge denne Skik. Dette var nu ikke Tilfældet, hvorfor Francoerne maatte finde sig i deres Skæbne, og Stenen staar saaledes den Dag i Dag rejst over Jacob Francos Grav.

Uden Tvivl var det denne Begivenhed, der gav Stødet til, at Portugiserne Jacob Cohen, Isac og Abraham Franco samt Isac Granada, som kun repræsenterede en lille Kreds, søgte at erhverve selvstændig Kirkegaard. Ved Skøde af 30. Juli 1715 købte de af Magistraten et Stykke Jord paa 1250 Kv. Alen lige ved den allerede bestaaende Kirkegaard for 100 Rdl. med Ret til at benytte det som Kirkegaard. De fik ogsaa straks Tilladelse til at indhegne Stedet, dog uden Ret til at anvende Pladsen til andet Brug eller at sælge den. Der er kun bevaret fire Gravsten paa den portugisiske Kirkegaard – disse er selvfølgelig lagt ned over Gravene – og bevarer Mindet om nogle fremtrædende Medlemmer af den lille portugisiske Menighed her i Byen: *Isac Granada*, der døde 1732 og stammede fra Amsterdam, hvor hans Familie kaldte sig Rodrigues Mendez. Han var gift med en Datter af *Samuel de Lima*, Ejeren af Hald i Jylland, og var selv en Tid Ejer af en Herregaard paa Sjælland. *Moses Wessely*, død 1736, der ligeledes stammede fra Amsterdam, hvor hans Fader var blandt de ledende ved Opførelsen af Synagogen i 1671. Han bosatte sig i Wesel, hvorfra Navnet Wessely blev hentet, derefter i Hamburg og Glückstadt, hvor han oprettede en Geværfabrik og blev kgl. Agent samt kgl. Kommerciens-Direkteur, og

flyttede endelig paa sine gamle Dage til København, hvor hans fire Sønner boede. *Moses Abenzur*, død 1746, var en Tid Forsanger i Glückstadt, men allerede i 1694 bosat i København. Hans Søn Jacob var Agent for Kongen af Polen. Desuden findes paa den portugisiske Del en Gravsten over *Rachel Italiaender*, død 1749, Moder til Brødrene Italiaender, der 1743 oprettede Tobaksfabrikker paa Kristianshavn og i Aalborg.

Det varede ikke mange Aar, førend Portugiserne sluttede Forlig med den højtyske Menighed, saaledes at dennes Forstandere har overtaget Bestyrelsen af den samlede Kirkegaard. Ved en ny Udvidelse i 1748 tales allerede i Skødet om den „incorporerede“ Kirkegaard. Denne sidstnævnte Udvidelse var kun foranlediget af Ønsket om at skaffe større Grund til Kapellet og Inspektørboligen. De ældste ansøgte derfor om Køb af et dertil nødvendigt Stykke Jord paa 5 Alens Bredde mellem Bygningen og Vejen, men Stadskæmner Finke satte sig derimod. Menigheden skulde købe hele det Stykke 100 Alen lange Jord, som var mellem Kirkegaarden og Vejen, og hvis Bredde var 10 Alen paa den smalle og 19 Alen paa den bredere Side mod Nord. Magistraten gav Kæmneren Medhold, og forlangte af Menigheden, at det yderste Stykke paa 25 Alens Længde foreløbig ikke maatte inddrages til Kirkegaarden. Sandgravene skulde først opfyldes, og der skulde anlægges Vej tværs over den opfyldte Grund. Paa et Kort, tegnet 1734-41, beroende i Rigsarkivet, kan tydeligt ses, at Sandgravene naaede helt til Hjørnet af Portugisernes Kirkegaard.

Da der var gaaet 20 Aar, var af Sandgravene saa meget opfyldt, at Magistraten, foruden at have anlagt en Kørebane af den opfyldte Grund til Kirkegaardens Udvidelse kunde bortsælge et Areal, der var over 3000 Kv. Alen stort. I den i den Anledning oprettede Købekontrakt af 18. Juli 1768 betinges der en Købesum af 300 Rdl. for Pladsen „tillige som Erstatning for den Stenbro, der blev lagt udenfor den nye Kirkegaard“. Man kan forstaa, at opfyldt Jord ikke egner sig til en Kirkegaard, i hvilken man ønsker Grave og Mindesten bevaret til evige Tider, og de fleste Gravsten sank ogsaa efterhaanden helt ned i Jorden, indtil de for en 25 Aar siden ved Repræsentantskabets Foranstaltning blev hævet og rejst paa Cementunderlag. Dog findes der allerede nu igen en Del Gravsten, hvoraf kun Halvdelen rager op af Jorden.

Paa denne Maade skabtes den ældste Del af Kirkegaarden paa ialt 9000 Kv. Alen, som blev benyttet fra 1693 til 1804. Den gør Indtryk af en Helhed, der er ensartet og udpræget jødisk, uden Paavirkning udefra. De endnu bevarede ca. 600 Gravsten er omtrent ens i Form og Højde, kun prydet med de dekorative hebraiske udhævede Typer, som fylder hele Stenens Forside. Undtagelsesvis er Stenens For-side formet som et Forhæng, samlet ved Stenens Hoved i en Krone. Nogle Sten er prydet med en Vandkande og et Vandfad som Tegn paa, at de blev rejst over et Medlem af Levi Stamme, andre med to Hænder, samlet ved Fingerspidserne, som Tegn paa, at den afdøde hørte til Kohanitterne, Præsteslægten, der løfter Hænderne for at lyse Velsignelsen.

Her findes Gravstenen over den første Rabbiner her i Staden, *Abraham Salomon* (Fig. 17), der stammede fra Rausnitz i Mähren og døde 1700 efter 12 Aars Virksomhed. Hans Efterfølger i Embedet, *Israel Behr* fra Glogau, døde 1732 under et Besøg hos Datteren i Fredericia, hvor han ogsaa blev begravet (se om denne Kirkegaard i „Vore Kirkegaarde“ 1928, S. 13-17). Gravstenen over Rabbiner *Marcus David*, som døde 1739, findes ligeledes paa denne Del af Kirkegaarden, ligesom Gravsten over

to af hans Efterfølgere: *Hirsch Samuel Levy* (Fig. 15), der efter 20 Aars Virksomhed i Polen, sidst i Kalisch, døde 1775 efter 34 Aars Tjeneste i København, og Rabbiner *Gedalia Levin* (Fig. 10), død 1793, hvis Efterkommere har antaget Familienavnet *Gedalia*. Desuden findes her den daarligt bevarede Gravsten over en af Menighedens Grundlæggere, *Meyer Goldschmidt*, død 1736.

Foruden Tiden har ogsaa ydre Begivenheder sin Andel i, at der ikke findes flere Gravsten bevaret. Københavns Bombardement i 1807 har i dobbelt Forstand virket ødelæggende paa Kirkegaarden. Paa én af Gravstenene findes den Oplysning, at den er sat som Erstatning for den originale Sten, der blev tilintetgjort ved Beskydningen. Det var næppe den eneste Sten, der blev ramt af Bomberne. Desuden har Besættelsestropperne øvet Hærværk paa Kirkegaarden. En Del af disse havde Kvarter i Kirkegaardens Nærhed, og naar de rigtig skulde udfolde deres Lystighed, sprang de over Plankeværket og morede sig med at vælte Gravstenene. Naar der indtraf Dødsfald blandt dem, syntes de, det var det nemmeste at faa Begravelsen foretaget paa den nærmeste Kirkegaard, uden smaalig Hensyn til Trosforskellen. Efter at Besættelsestropperne var draget bort, henvendte Forstanderskabet for det jødiske Begravelsesselskab sig til Myndighederne om Tilladelse til at faa Ligene gravet op, for at man kunde begrave de 6–8 Engelskmænd paa en af de kristne Kirkegaarde, men Sundhedskollegiet satte sig derimod, og Gravene ligger der endnu. Paa Overrabbiner Gedalias Forlangende lod Forstanderskabet opsætte et Gitter omkring disse Grave, men det har været forsvundet i mange Aar.

Da den næste Udvidelse trængte sig paa, henvendte Repræsentanterne sig 9. Februar 1800 til Magistraten om Køb af et Stykke Jord nærmest det sidst erhvervede, Kæmneren gjorde forskellige Indvendinger imod Forslaget og stillede Betingelser, som Repræsentanterne ikke kunde antage. Saa gik Repræsentanterne udenom Magistraten og afsluttede 6. August s. A. en Kontrakt med Gartner Busch, som havde Jorden i Fæste, om Køb af en Grund lige op til Kirkegaarden mod Vest paa noget over 9000 Kv. Alen for et Beløb af 2000 Rdl. Dansk Kurant. Da der skete Henvendelse til Magistraten om at faa Skøde udstedt uden Udgift for Menigheden, fik den Svar fra den efter Ildebranden 1795 nedsatte „Kommission for de Fonds, som ere henlagte til at afbetale de til Gadernes Udvidelse afkøbte Grunde“, at Menigheden ikke kan erhverve Ejendomsret ved at betale Afstaaelse til Fæsteren, den maa købe Grunden af Ejeren, og Ejeren er Magistraten. Hvis Menigheden er villig til at betale til Magistraten 6 Sk. pr. Kv. Alen, ialt 582 Rdl., kan den faa Skøde paa Grunden. Repræsentanterne vilde gaa med til 3 Sk., men fik Afslag. Da Kommissionen i flere Maaneder ikke fik Svar, sendte den Repræsentanterne en Paamindelse om at indbetale Pengene straks. Repræsentanterne lader imidlertid i 2¹/₂ Aar ikke høre fra sig, og hjælper sig med at benytte Gangene og Vejene langs Plankeværket til Begravelser. Kommissionen spørger derefter i August 1803, om Repræsentanterne stadig er af samme Tanker som i 1800 med Hensyn til at ville købe et Stykke af Busch's Fæstejord, idet de saa maa indbetale Købesummen i Løbet af 14 Dage, men faar intet Svar, og Forhandlingerne gik i Staa. Sagen hvilede herefter, indtil Kommissionen fik Formodning om, at Menigheden i al Stilhed havde indlemmet den nye Grund i Kirkegaarden, og af Kæmnerens Beretning af 7. Februar 1805 fremgaar det, at det forholder sig saaledes, „at Grunden allerede i September 1804 er bleven benyttet til Kirkegaard“. Kæmneren faar derefter Ordre til at indkalde Repræsentanterne for For-

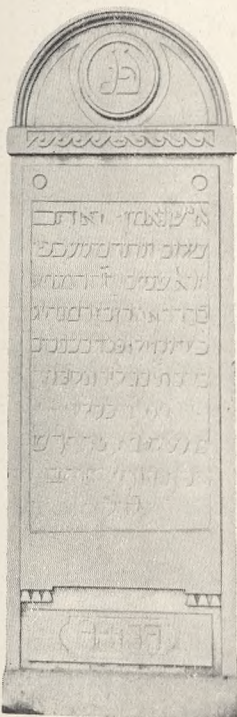
9.

10.

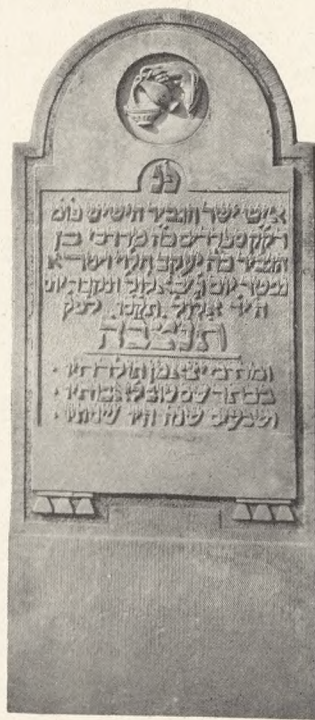
11.

12.

13.

14.

9. Lazarus Levy, d. 1748. 10. Ovrerrabbiner Gedalia Levin, d. 1793. 11. Aron Goldschmidts Hustru Freude, d. 1734. 12. Kgl. Signetstikker Aron Jacobsen, d. 1775. 13. Berendt Maribo's Hustru Hendel, d. 1808. 14. Mordechaj Italiaender, d. 1806.

ligskommissionen. Denne Trudsel hjalp, og Repræsentanterne erklærede sig villige til at betale den krævede Pris, 582 Rdl. Skødet blev saa endelig udstedt den 13. September 1805.

Af Optegnelserne i den gamle Begravelsesprotokol fremgaar det, at Kirkegaardens Bestyrelse var kommen i stor Forlegenhed, da der skulde skaffes Plads til Begravelserne. Efter at Periferien var udnyttet, begyndte man at begrave paa den Vej, der var forbeholdt til Indkørsel. Da man imidlertid i 1803 ved Gravningen af den første Grav, *Moses Salomonsens*, stødte paa en tidligere Grav, opgav man at fortsætte der. Man nedrev saa Vaskehuset og inddrog Grunden til Begravelsesplads. Paa denne Grund ligger bl. a. begravet Legatstifteren *Raphael Asher Unna*, *Wulf Heilbuth*, dræbt under Københavns Bombardement, samt *Calmer Hambro* (Fig. 18), den ældste af Slægten i København. Det er dog usandsynligt, at man saaledes som Kæmneren paastod har benyttet den Grund, som endnu ikke var i Menighedens retsmæssige Eje til Begravelsesplads. Dette har man alene af religiøse Grunde næppe gjort, idet Kirkegården skal være Menighedens ubestridte Ejendom. Forholdet har nok været det, at Plankeværket, som skilte den nye Grund fra Kirkegården, var fjernet, og at Indkørsel og Vaskehus blev anlagt paa den nye Grund. Da man saa begravede paa det tidligere Vaskehus' Plads, som laa lige op til Grænseskellet, fastslog Kæmneren, at man havde benyttet den nye Grund til Begravelser.

Den femte Udvidelse fandt Sted i 1831, da Menigheden af Magistraten fik overdraget et Grundstykke paa 4300 Kv. Alen for 16 Sk. Sølv pr. Kv. Alen.

Pladsen bag Kapellet blev forbeholdt Barnegrave, der findes derfor ikke mange Gravsten bevaret. Af fremragende Medlemmer af Menigheden, der fandt deres Hvilested paa denne Del af Kirkegården, kan nævnes Finansmanden Hofraad *David Amsel Meyer*, død 1813, der stiftede mange Legater, og af hvis Midler Mosaisk Drengeskole i 1805, Carolineskolen i 1810 og Stiftelsen Meyers Minde i 1825 blev oprettet, den lærde Forfatter *Meyer Isac Littauer*, indkaldt af Hofraad Meyer og Broderen *Moses Amsel Meyer*, død 1810, Menighedens Læge *Samuel Jacobi*, der var født i Polen og studerede i Tyskland, men 1792 kom til København, hvor han blev Fatiglæge ved Samfundet, senere Repræsentant og døde 1811, samt Overrabbiner *Abraham Gedalia*, der fulgte Faderen i Embedet og døde 1827, og Etatsraad *M. L. Nathanson* (1780–1860), Købmand, nationaløkonomisk Forfatter og til sidst Redaktør af „Berlingske Tidende“, og som i mange Aar stod i Spidsen for de jødiske Skoler.

I Aaret 1849 paabegyndte Repræsentanterne Forhandlinger med flere Grundejere om en ny Udvidelse af Kirkegården, og blev til sidst enig med Gartner Hans Chr. Hansens Enke om Køb af en Grund mod Øst paa 7800 Kv. Alen for en Pris af 3 Mark 8 Sk. pr. Kv. Alen, og efter at Magistratens Samtykke var indhentet, blev Skødet udstedt den 18. November 1851.

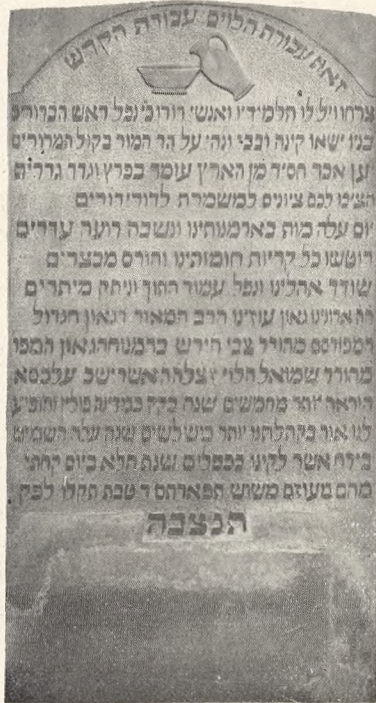
Medens der indtil Aarhundredskiftet kun brugtes den traditionelt formede Mindesten med hebraisk Indskrift, kan man fra senere Tider finde mere eller mindre Paavirkning fra den ydre Verden baade paa Mindesmærkernes Form og Indskrift. Ensartetheden er forsvundet, og man lægger Mærke til, naar Familien besidder Midler til at rejse prangende og kostbare Gravsten over deres afdøde Slægtinges Grav. Dette gør sig særlig gældende paa den Del af Kirkegården, som blev benyttet efter 1851, da finder man ikke blot Indskrifter med blandet Sprog, Hebraisk og Dansk, men mange udelukkende med dansk Indskrift. Ikke alle de monumentale og kost-

bare Gravsten udmærker sig ved særlig Skønhed og god Smag, og mange af dem passer slet ikke til Omgivelserne.

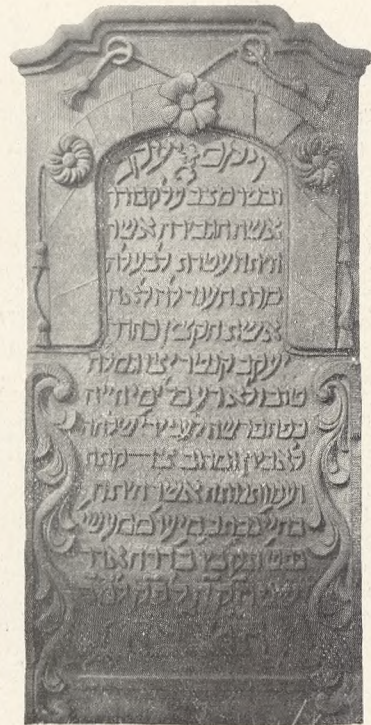
Af Personligheder, som indenfor eller udenfor Menigheden har indlagt sig Fortjenester, og som ligger begravet paa det sidst erhvervede Grundstykke, kan nævnes Legatstifterne *Simon Aron Eibeschütz*, død 1856 (Fig. 21), *Rose Eibeschütz*, født Wallich, død 1870, og *Betty Hartvig*, født Herschel, død 1891, Professor *Abraham Alexander Wolff*, død 1891 (Fig. 23), der i 62 Aar virkede ved Menigheden som Overrabbiner, *Hartvig Philip Rée*, død 1859, der var Storkøbmand i Aarhus og jødisk Forfatter, samt Finansmanden og Politikeren *David Baruch Adler*, død 1878, og Nationalbankdirektør *Moritz Levy*, død 1892. Skuespillerinden Fru Heibergs Moder, *Madam Pætges*, fandt ligeledes sit sidste Hvilested her.

Hvad man nu forstaaer ved Kirkegaardskultur, kendte man ikke paa nogen jødisk Kirkegaard i tidligere Tider. Man holdt Gravene og Kirkegaarden i Ære derved, at man vaagede over Gravfreden, der ingensinde maatte forstyrres, eftersom Graven var den afdødes Eje for evige Tider. Man besøgte sine kæres Grav paa Dødsdagen og bad for deres Sjæl; men man plantede ikke Træer eller lagde Blomster paa Graven. Som ydre Tegn paa, at Slægt og Venner ikke havde glemt den afdøde, lagde man ved hvert Besøg en lille Sten paa Mindesmærket. Enhver, der gik denne Grav forbi, kunde se, at den afdøde stadig blev mindet. Men der kom nye Tider med nye Tanker, og man ønskede ogsaa at vise dette i Formen. Repræsentanternes Formand, den senere Etatsraad *Moritz G. Melchior*, gør sig til Talsmand for den nye Retning og fremlægger 1852 for Repræsentanterne et udarbejdet Forslag til at „den ældre Kirkegaard bliver sat i forsvarlig Stand, da det næppe er Samfundet værdig at lade Kirkegaarden forblive i dens nuværende forsømte og forfaldne Stand“. Blandt andre Forbedringer og Istandsættelser krævede han, at der skulde anlægges Veje mellem Gravene. Efter at Præstens Erklæring var blevet indhentet, i hvilken han erklærer, „at der aldeles ikke kan gøres nogen Indvending derimod, naar der behørigen vaages over, at ikke selve Gravene opgraves eller tages noget fra Graven“, besluttede Repræsentanterne at følge Forslaget, dog ønskede man Kirkeministeriets Tilladelse til Sagens Gennemførelse. Denne Henvendelse blev motiveret derved, „da der findes i vor Menighed enkelte, der i enhver ny Foranstaltning ville finde et Angreb paa Religionen og i den Anledning hæve højroestet Klage“. Desuden har en af Repræsentanterne rejst det Spørgsmaal, om man var berettiget at restaurere en Grav, naar en eller anden af den afdødes Slægtninge protesterede derimod. Ministeriet gav den ønskede Tilladelse og henstillede at give Præsten Lejlighed til at kontrollere Arbejdet. Der kom snart flere Klager til Repræsentanterne og til Ministeriet over Repræsentanternes Fremgangsmaade paa Kirkegaarden, men Klagerne blev afvist som ubeføjede. Som Følge heraf blev Sagen ført for Retten, og Formanden *Moritz G. Melchior* blev stævnet. Der var langvarige Vidneforhør, hvorefter Sagen blev hævet, idet Klagerne ikke kunde føre Bevis for, at der var begaaet noget ulovligt. Istandsættelsen af Kirkegaarden blev herefter gennemført, efter at der efter Præstens Ønske var blevet ansat 2 Opsynsmænd for at vaage over, at Arbejderne holdt sig strengt til den Instruks, der var blevet givet dem. Foruden at nye Veje og Gange blev anlagt, blev Buske og Træer, der voksede uden Plan eller Pasning, fjernet, og en Gartner blev fast ansat til Vedligeholdelsesarbejdet.

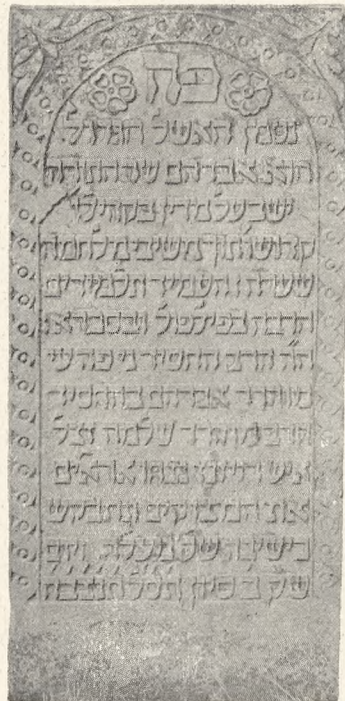
Kort Tid derefter, i 1855, fandt Repræsentanterne en gunstig Lejlighed til at erhverve en mindre Parcel til en ny Udvidelse, selv om det endnu kunde vare en Aarrække,

15.

16.

17.

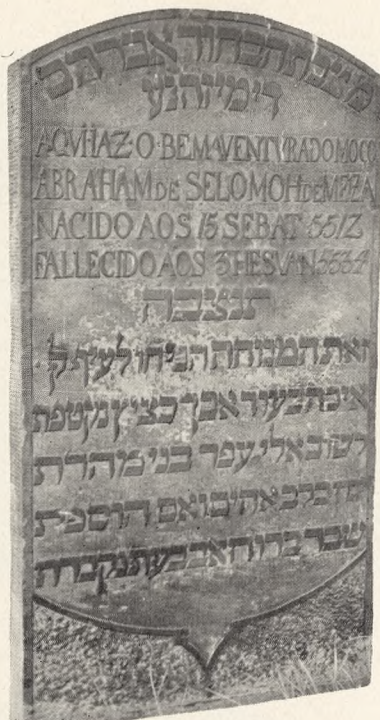

18.

15. Overrabbiner Hirsch Samuel Levy, d. 1775, 16. Jacob Cantor's Hustru Hendel Lea, d. 1748.
17. Overrabbiner Abraham Salomon, d. 1700, 18. Calmer Hambro, d. 1806.

19.

20.

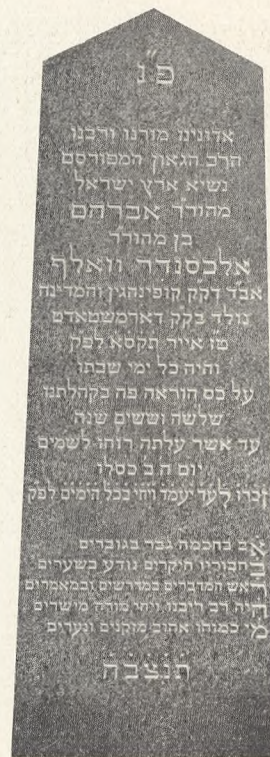
21.

19. Levin Moses Maribo, d. 1781. 20. Abraham de Selomoh de Meza, d. 1773.
21. Simon Aron Eibeschutz, d. 1856, og Hustru Rose Eibeschutz, f. Wallich, d. 1870.

22.

23.

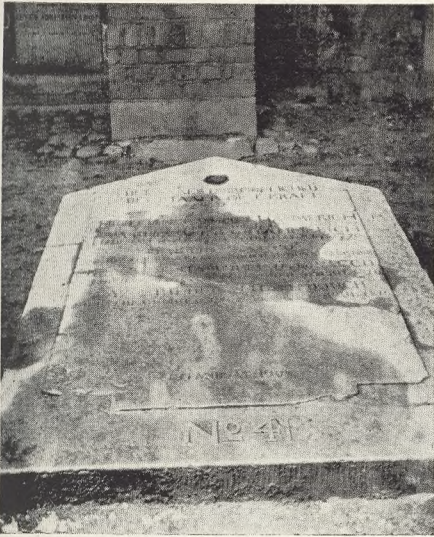

før der blev Trang dertil. Det var et Grundstykke paa 2800 Kv. Alen, som blev købt paa Auktion af Gartnerenken Kalkerups Dødsbo. Repræsentanterne havde dog en Del Vanskeligheder at overvinde, før de fik Tilladelse til at benytte det til Kirkegaard. Sundhedskommissionen gav Tilladelse dertil 10. Oktober 1871, og man var allerede begyndt at begrave der, da der fra Justitsministeriet blev nedlagt Forbud imod det. Det var først 23. Oktober 1873, at Forbudet blev hævet imod Iagttagelse af visse sanitære Foranstaltninger.

Den jødiske Kirkegaard i Møllegade, som ialt omfatter et Areal paa 3400 Kv. Alen, og siden dens Anlæggelse 1693 er blevet udvidet 8 Gange (se Kortet S. 41), er fuldt belagt, bortset fra ganske faa, maaske 10 Gravsteder, der enten som forbeholdt Enkejord eller som købt Familiegravsted endnu vil kunne benyttes. Det blev nemlig 6. Oktober 1881 vedtaget at opføre en Mur mod Øst og delvis mod Syd, og den ved Muren indvundne Plads blev solgt til Familiegravsteder.

Det stod efterhaanden klart for enhver, at der ikke kunde være Tale om at gøre Forsøg paa at erhverve Grund til flere Udvidelser paa det efterhaanden stærkt bebyggede Nørrebro, og da Repræsentanterne begyndte at undersøge Mulighederne for Køb af Grund til en ny Kirkegaard andetsteds i Byen, kom der Tilbud baade fra Vesterbro og Østerbro, den ene vilde sælge „Belvedere“ paa Vesterbro, den anden Nygaard paa Østerbro. Saa kom der 1882 et Tilbud fra Københavns Begravelsesvæsen, der vilde sælge en Del af de til Vestre Kirkegaard erhvervede Grunde, og dette Tilbud tog Repræsentanterne imod. Der blev købt et Areal paa 68000 Kv. Alen for 21858 Kroner, og den nye Kirkegaard blev indviet og taget i Brug i Begyndelsen af 1886.

22. stud. philol. Julius Jacobsen, d. 1845. 23. Professor, Abraham Alexander Wolff, d. 1891.

En Slægts Gravminder gennem fire Generationer.

Af Billedhugger Gunnar Hammerich.

I vor Tid endnu at finde bevaret Gravminder fra det 18. til det 20. Aarhundrede over fire Generationer af en *borgerlig* Slægt maa vel siges at være ret ualmindeligt, og det kan ikke være uden Interesse for nærværende Blads Læsere at se Eksempler herpaa.

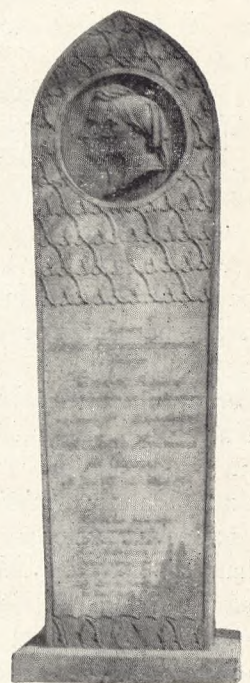
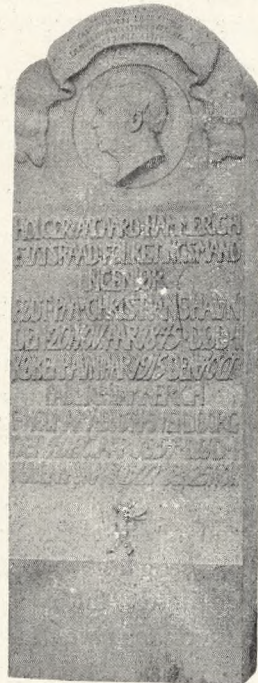
Omstaaende Billeder illustrerer Gravminderne over den Gren af Slægten *Hammerich*, der som første Led i Kongeriget Danmark har *Cay Friedrich Hammerich*, der i Aaret 1770 ankom til København fra Holsten, hvortil Slægten menes at være indvandret fra Schlesien omkring Midten af det 16. Aarhundrede.

Cay Friedrich Hammerichs første Beskæftigelse i København var som Snedker-svend, men hans Maal var Handelen, og allerede i 1775 havde han i egen Ejendom paa Hjørnet af Naboløs og Snaregade Forretning med The og Porcellæn. Senere købte han en stor Gaard i Løngangsstræde overfor Vartov Kirke, havde syv større og mindre Skibe i Søen og drev Forretninger paa mange andre Maader, blev Borgerkaptajn og skabte sig ved sin Driftighed og Nøjsomhed en betydelig Formue. — Han døde i 1816 og blev begravet paa Helligaands Kirkegaard, hvor Stenen (S. 53 tv.) nu ligger i Hjørnet ved Helligaandshuset. Første Navn paa Stenen er den i 1792 afdøde Datter *Christiane Caroline Hammerich*, saa Stenen maa antages at stamme fra dette Aar. Allerede 1798 kommer en anden Datters Navn til; derpaa i Aar 1800 hans Svigerfader *Martin Sacco* (f. 1751), og i 1816 begraves Cay Fr. H. selv, 22 Dage efter sin Hustru. Begge døde i April dette Aar.

Cay Fr. Hammerich havde Sønnen *Johannes Hammerich* (f. 1777), som Faderen ønskede skulde være Præst, men da han var færdig med den skriftlige Del af Eksamen, fik han Blodstyrning og maatte opgive Studierne. Han købte en Gaard i Nybrogade og nedsatte sig i 1803 som Grosserer, og ved Flid og Redelighed naaede

Tilvenstre: Minde over C. F. Hammerich (d. 1816), Helligaands Kirkegaard, København.

Tilhøjre: Johannes Hammerich (d. 1920), Ørslev Kirkegaard.

Øverst: Johannes Hammerich (d. 1852) og Hustru (d. 1823), Assistens Kirkegaard.
 Nederst tilvenstre: Peter Fr. Adolph Hammerich (d. 1877), Assistens Kirkegaard; i Midten Holger
 Aagaard Hammerich (d. 1915), Vestre Kirkegaard; tilhøjre Martin Hammerich (d. 1881), Aagaardske
 Familiegravelse, Ørslev Kirkegaard.

Øverst: Den Aagaardske Familiebegavelse paa Ørslev Kirkegaard.
Nederst: R. Tegnens Mindesmærke over Komponisten Asger Hammerich, Vestre Kirkegaard.

ogsaa han at skabe sig en anselig Forretning og et anset Navn, blev Agent og Formand for de 32 Mænd (Borgerrepræsentationen). Han døde 1852 og blev begravet paa Assistens Kirkegaard, hvor hans Gravminde (S. 54 f. o.) findes i en af Kirkegaardens Tværmure.

Johannes Hammerich havde to Sønner, *Frederik Adolph Hammerich*, Præst og Professor i Kirkehistorie ved Universitetet i København, og *Martin Johannes Hammerich*, først Docent i Sanskrit ved Universitetet, siden Bestyrer af Borgerdydskolen paa Christianshavn. *Frederik H.* (f. 1809, † 1877) ligger begravet paa Assistens Kirkegaard tæt ved Forældrenes Gravsted. Den høje graa Sandsten (S. 54) med udhugne Ornamenter i græsk Stil foroven og Portrætrelief (udf. af gl. *Bissen*) i Midterfladen er tegnet af gl. *Bindesbøll*.

Ogsaa *Martin Hammerichs* Gravsten (S. 54), der ligeledes er i graa Sandsten og med Bronzeportræt i Relief (*Martin H.s* udført af gl. *Bissen* og hans Hustrus af unge *Bissen*) er tegnet af gl. *Bindesbøll*. Denne Gravsten findes paa det *Aagaardske Familiegravsted* paa Ørslev Kirkegaard (ved Vordingborg), der hører under Herregaarden Iselingen, som *Martin H.* overtog efter sin Svigerfader *Holger Aagaard*.

Paa samme Kirkegaard ligger *Martin H.s* ældste Søn (f. 1843, † 1920), *Etatsraad Johannes Hammerich*, begravet. Stenen (S. 53 th.) over *Joh. H.*, der vender tilbage til den ældste Form (S. 53 tv.) som Gravgiver, er udført i rød Granit.

Martin H.s anden Søn, *Etatsraad Holger Aagaard Hammerich* (f. 1845, † 1915), ligger begravet paa Vestre Kirkegaard i København. Gravmindet (S. 54), hvis Forbillede i det modellerede Baand, der afslutter Stenen foroven, er en gammel holstensk Gravsten, er hugget i graaligrød bornholmsk Granit.

Lige i Nærheden af denne Grav paa Vestre Kirkegaard findes *Komponisten, Prof. Asger Hammerichs* Gravsted. *A. H.* var ældste Søn af *Prof. Frederik Adolph H.* Dette Gravminde (S. 55 og 57) bestaar af en kvadratisk Søjle i Granit, paa hvis Top er anbragt en i Bronze udført knælende nøgen Kvindefigur, der med en mægtig Bronce-lyre som Baggrund hæver Armene mod Himmelen. Figuren er modelleret af *Rudolph Tegner*.

* * *

Dette er de fire Generationers Gravminder. — Disse Linjer er kun tænkt som en Art Forklaring til Billederne, og hvis andre Læsere af „Vore Kirkegaarde“ kunde finde frem et lignende Materiale til Belysning af andre Slægters Gravminder gennem flere Generationer, er Hensigten fra min Side naaet.

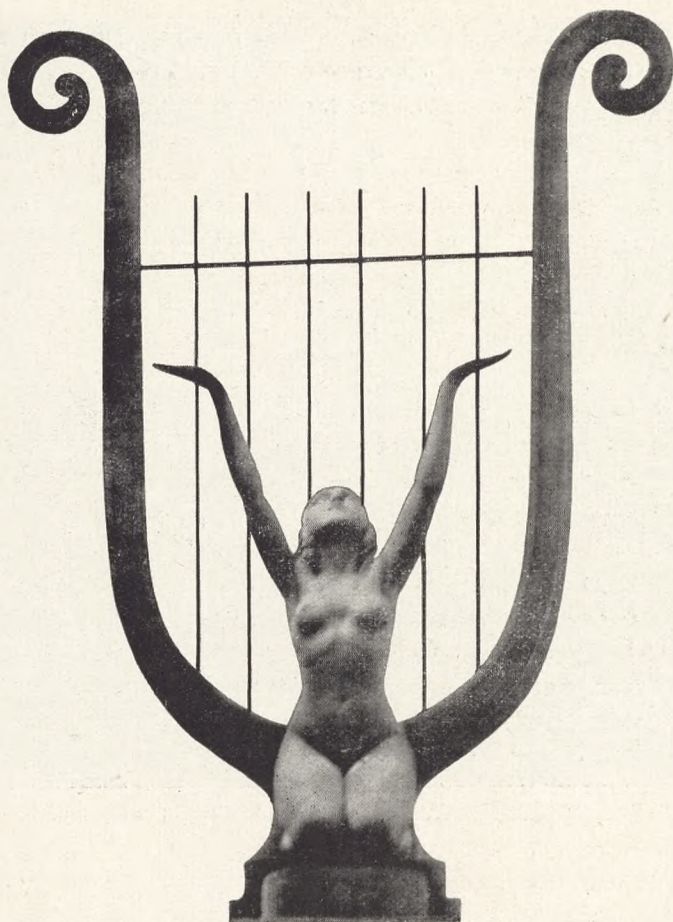
* * *

Udsmykning af Portalen ved Vestre Kirkegaard, København.

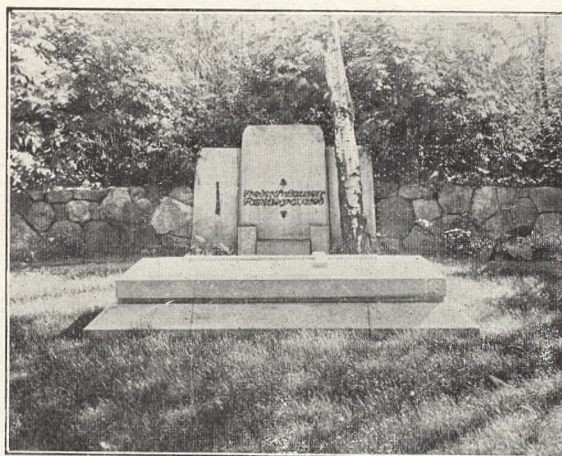
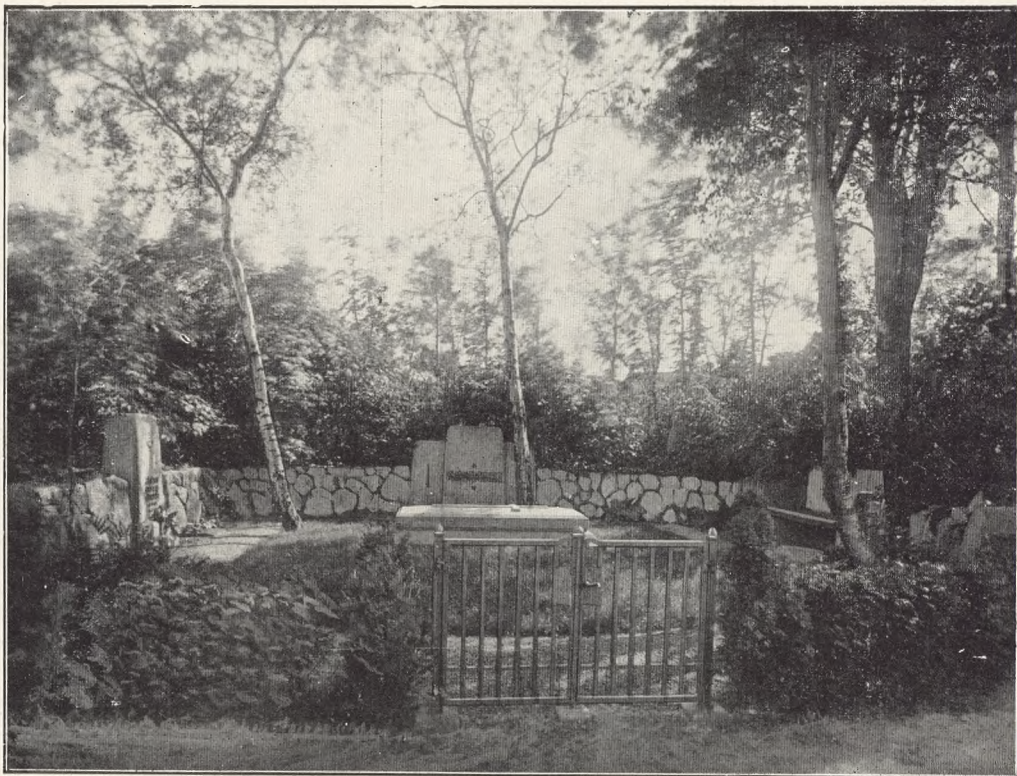
Af Billedhugger *Svend Rathsack*.

Figuren i højt Relief, som jeg skal udføre til Hovedportalen ved Vestre Kirkegaard (se S. 57), fremstiller en Kvinde, som med udbredte Arme modtager de Døde, der skal hvile indenfor Vestre Kirkegaards Mure; jeg har gjort mig Umage for at faa den til at fylde saa meget som muligt indenfor de givne Rammer, da det har staaet mig klart, at den skulde virke kraftigt mod de stærkt fremspringende Portpiller.

Figuren udføres i Bronze og vil være opsat nu først paa Efteraaret.

Øverst: Rudolph Tegnens Motiv til Mindesmærke over Komponist, Professor Asger Hammerich.
Nederst: Svend Rathsacks Motiv til Udsmykning af Portalen ved Vestre Kirkegaard, København.

Gravstedsanlæg.

Nr. 1. *Fr. Lausens Familiegravsted, Nordre Kirkegaard i Aarhus.* Gravstedet er indhegnet med et Stengærde, og saavel dette som selve Gravstedet er beplantet med lave Stenhøjsplanter, hvortil kommer enkelte Løvtræer med let Løv. Monumenter, en Bænk og Indgangslaage er paa en god Maade indført i Hegnet, og disse Dele, ligesom den sarkofagliggende Gravliggersten inde paa Gravstedet, underordner sig Helheden.

Privat contra offentlig Begravelsesplads.

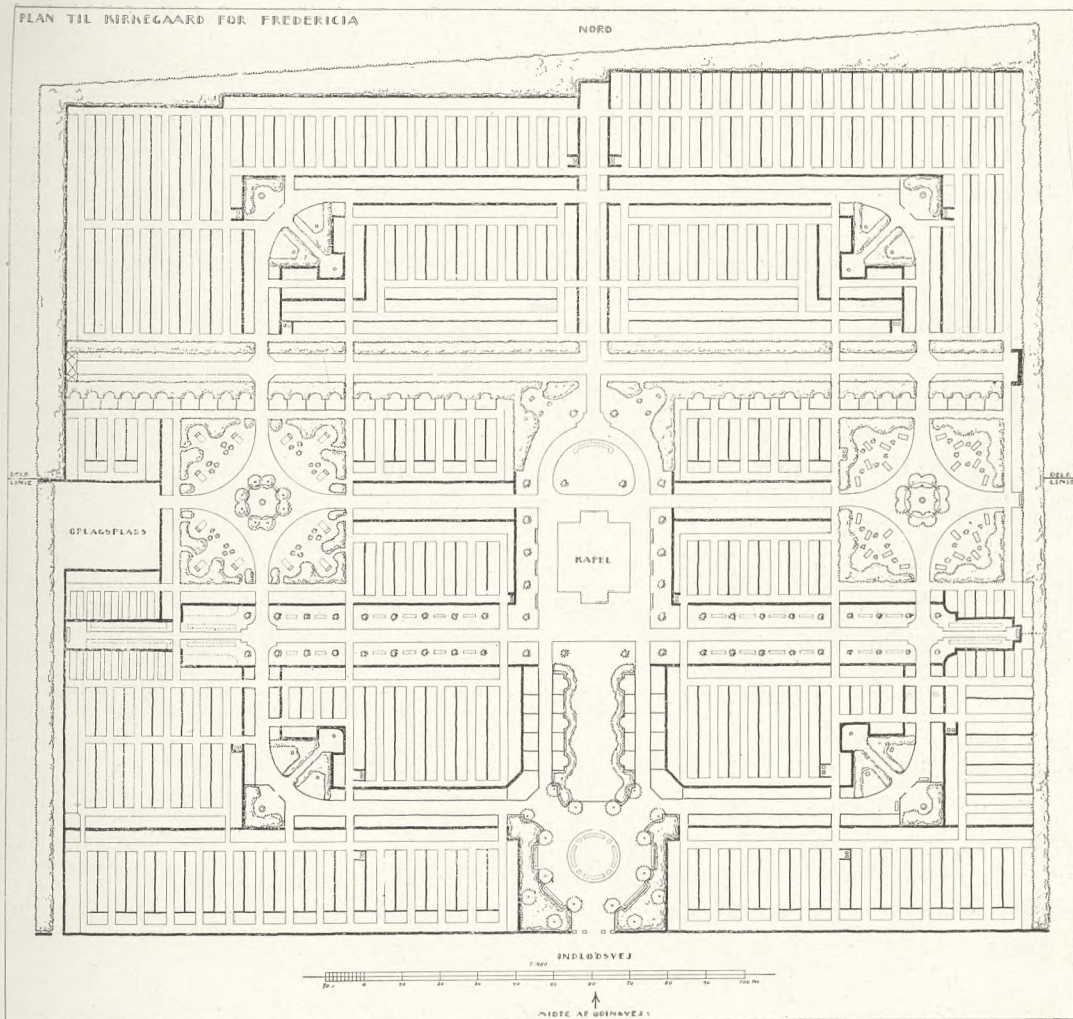
Da Forholdene paa Landets Kirkegaarde henimod Aar 1800 var saare uheldige saavel i æstetisk som i teknisk og hygiejnisk Henseende, var det ikke underligt, om mange følte en Afsky ved Kirkegaardene og helst ikke ønskede sig begravet paa et saadant Sted, hvor der hverken var kønt, eller hvor man ikke havde Sikkerhed for, at det, der blev jordfæstet, fik Lov at formulde i Fred. Der herskede da ogsaa især i den daværende dannede Klasse en stærk og saare forstaaelig Trang til at undgaa Begravelser paa Datidens uheldige Kirkegaarde, og der praktiseredes med Regeringens Tilladelse i Tiden fra c. 1790 og et langt Stykke ind i 18-Tallet en formelig Flugt bort fra Kirkegaardene. Dette skete ved Indrettelse af private Begravelsespladser udenfor Kirkegaardene, særligt i Landstedshaver og Herregaardsparker. Flere af Hovedstadsomegnens Landstedshaver rummer saadanne, og af større Herregaardsparker paa Sjælland og de øvrige Øer er der adskillige med Familiebegravelser, ligeledes ligger f. Eks. N. F. S. Grundtvig begravet i den private Begravelsesplads paa Køge Aas (under Gl. Køgegaard). Denne Tendens holdt sig lige saa længe, som Kirkegaardene ikke var tilfredsstillende indrettet, og først da Autoriteterne kunde skønne, at Kirkegaardene nu ogsaa maatte kunne tilfredsstille den æstetisk indstillede Befolkningsklasse, og da de tekniske og praktiske Krav i sine Hovedtræk var sket Fyldest gennem de forskellige Paabud og Forordninger, bestemtes det (1885), at der fremtidigt kun undtagelsesvis vilde blive givet Tilladelse til Indrettelse af private Begravelsespladser. Det normale maatte nu være, at alle kom til at hvile paa Byernes og Samfundenes fælles Kirkegaarde, og at f. Eks. ikke større Pengemidler hos visse Folk skulde have til Resultat, at Kirkegaardene fortrinsvis kom til at rumme Besiddelsesløse – for ikke at sige Fattige.

I Perioden siden 1885 og til vore Dage er i Hovedsagen denne Linje bleven fulgt; vore Kirkegaarde, særligt i Hovedstaden og de større Byer, har da ogsaa gennemgaaet en sund og god Udvikling, hvorved de er bleven meget forskønnet og nu mange Steder maa siges at være et næsten fulgyldigt Udtryk for Tidens Smagsopfattelse. Der har derfor ikke været nogen stærk Trang til Indrettelse af private Begravelsespladser, og i Hovedsagen maa det siges, at der ej heller har været nogen paatrængende Aarsag dertil. Og naar dertil kommer den nyeste Tids stærkt demokratiske Indstilling og Udjævning af social saavel som økonomisk Forskel hos Borgerne, maa det siges, at der ikke er nogen tvingende Grund for, at der skulde indrettes private Begravelsespladser, – ja, at en saadan Indrettelse ovenikøbet vil være stik imod saavel selve Tidens Indstilling som alle Tidens Bestræbelser paa Kirkegaardsomraadet.

Ikke desto mindre har netop de allersidste Aar vist en vis Tendens til, at de private Begravelsespladser skulde opleve en Renæssance, hvad der meget stærkt maa beklages. De Tilfælde, hvortil der sigtes, gælder saavel egentlige Jordfæstelser som Nedsættelse af Urner paa privat Grund. Der kan saaledes nævnes, at en tidligere Ministers Hustru efter endt Kremation er nedsat ved en Havetrappe i et københavnsk Boligkvarter, en stor Tænkens Aske er bleven nedsat i en Villahave i Strandvejskvarteret, og flere Bønder har faaet Lov til at indrette private Begravelsespladser i deres Haver. Endelig ønskede man i Helsingør at faa indrettet en Urnehave udenfor Kirkegaarden, hvilket dog ikke blev gennemført. De forskellige Tilfælde med Bønderne minder især meget om dem, der praktiseredes for omkring et Aarhundrede siden; men de har

overhovedet intet af den Baggrund, som de paagældende havde. Og hvad de første to Muligheder angaar, da ligger Sagen naturligvis lidt anderledes, hvor det som der drejer sig om Askeurner, der ikke fylder ret meget op, og hvis Indhold allerede er decomponeret, end hvor det er almindelig Jordfæstelse, der er Tale om. Imidlertid er der saa mange Forhold, der taler imod, at der her og der udenfor de offentlige Steder indrettes Begravelsespladser; selv hvor det drejer sig om Askeurner, maa dette meget stærkt fraraades, og hvor det er muligt, bør det modarbejdes. For det første vil Kirkegaardene proletariseres, dersom det i videre Grad tillades Grundejere at begrave deres Afdøde paa deres private Grund. Fordum var dog Forholdene i de store Haver ret gunstige for Indrettelse af private Begravelsespladser, og der kunde virkelig her indrettes en smuk Begravelsesplads paa Odelsgrund; men hvorledes dette lader sig gøre i en lille Forstadshave ved en høj Kaserne, hvis Besiddelse skifter Gang paa Gang, er ikke let at se. Og at det skulde tillades Ikke-Grundbesiddere (d. v. s. Lejere, f. Eks. Kolonihavefolk) at nedgrave deres Afdøde i Andenmands Jord, paa et Sted, hvormed de intet Indseende havde, er dog en utænkelig Tanke. For det andet maa Ideen almindeligt praktiseret da efterhaanden føre til, at snart sagt Hvermands Have kommer til at rumme sin Begravelsesplads, og bortset fra, om der maaske overhovedet kan blive Plads dertil, ligger der en saa stærk Modsætning mellem de Følelser, som de Dødes Hvilested bør indgyde En og dem, hvorunder Livet kan udfolde sig, at begge Dele vanskeligt kan trives i samme Have, uden at det maa gaa ud over dem begge. Det vil være vanskeligt til enhver Tid og ved enhver Lejlighed at erindre, at paa dette Sted ligger der en kær Slægtning, og at man derfor maa gaa med Alvor forbi Stedet. Galt kan det være, naar hver Have rummer en Grav, – fuldkommen umuligt bliver det, naar der i hver Have hviler flere Afdøde, ja endog efter Ejerskifter flere Slægter.

Der kunde nævnes mange andre Aarsager til, at Tilladelse til Indrettelse af private Begravelsespladser ikke burde gives saa ofte, som Tilfældet er (hvem garanterer f. Eks. ogsaa for, at der er Gravfred i Jorden; et aarligt „Tilsyn“ siger i denne Forbindelse intet), og naar vi har saa velindrettede Begravelsespladser, som vi har, og naar det efter alt at dømme ogsaa vil gaa mere frem med dette, er det ganske urimeligt, at der her og der skal gives Tilladelse til Indrettelse af private Begravelsespladser hvorsomhelst og for hvemsomhelst. Lad gaa, at en enkelt stor Mand, hvem Nationen maaske skylder Æresbevisninger, jordes udenfor Kirkegården paa en særlig dertil indrettet Plads, en Hæders- eller Æreskirkegaard, saaledes som f. Eks. Holger Drachmann (dog ikke efter offentligt, men privat Ønske) har faaet sin pragtfulde private „Kirkegaard“ paa Grenen. Men kun for ganske specielle Undtagelser bør der i saare faa Tilfælde gives Tilladelse til Indrettelse af private Begravelsespladser. Ellers bør det fremtidigt ligesom nu almindeligt være Normen, at alle jordes paa Samfundets Kirkegaarde. Og skulde den virkelige Aarsag til, at man ønskede sig begravet udenfor Kirkegården, være denne, at man ikke ønskede at komme ned i indviet Jord, da var Udvejen herfor snarere Indrettelse af enkelte „borgerlige“ Kirkegaarde, hvis Jord ikke var indviet, end de mange spredte private Kirkegaarde. I alle Tilfælde bør dette karakteristiske Tidens Tegn, der ganske modsat af ældre Tidens Tankegang nu foretrækker Jorden *udenfor* Kirkegården fremfor den *indenfor* Murene, ikke gives saa fri en Bane, at en væsentlig Del af det Basis for en sund Udvikling af vor hjemlige Kirkegaardskultur, som rummes i *alle Begravelser paa den fælles Begravelsesplads*, forrykkes til Skade for en fortsat god Udvikling.

Planer til nye danske Provinskirkegaarde.

I. Fredericia.

Af Havearkitekt E. Erstad-Jørgensen.

I Sommeren 1927 besluttede Trinitatis Menighedsraad i Fredericia at anlægge en ny Begravelsesplads til Afløsning af den gamle Kirkegaard omkring Trinitatis Kirke inde i Byen, der blandt andet rummer Kæmpegraven med H. V. Bissens skønne Mindesmærke over de Faldne, og den lille Assistenskirkegaard udenfor Voldene ved Danmarksporten.

Med dette for Øje erhvervedes et 61,423 m² stort Areal Nord for Byen, og der udarbejdedes ovenstaaende Plan til det samlede Anlæg.

Arealet var ret jævnt Mark og kun med et Fald paa ca. 2,50 m fra Vest mod Øst, eller altsaa paa det nærmeste et Fald paa 1:100. Jordbunden var ganske vel-egnet: et godt Muldlag paa skørleret Underbund og med saa lav Grundvandstand, at Drenning skønnedes overflødig. Hovedindgangen maatte naturlig blive fra Indlods-

vej paa Sydsiden, der vender mod Byen, og af byplanmæssige Hensyn ønskedes den placeret midt for Odinsvejs Forlængelse. Da den nye Kirkegaard ligger saa langt fra Kirken, var det nødvendigt at regne med Oplørelsen af et Kapel.

Disse forskellige Forudsætninger har altsaa været medvirkende til at give Planen dens Form, men dertil kom endnu et vigtigt Hensyn, at det kun var Meningen foreløbig at anlægge den søndre Halvdel, hvilket menes at ville være tilstrækkeligt for en længere Aarrække. Denne Halvdel skal altsaa indtil videre kunne fungere som en sluttet Helhed, og naar engang det øvrige inddrages, skal det kunne lade sig gøre uden større Omlægninger.

Kapellet er placeret omtrent midt i Kirkegaarden, men dog Syd for Delingslinjen og saadan, at der kan køres direkte dertil langs Kirkegaardens Yderside.

Inden for Hovedindgangen ligger et Rosenanlæg omgivet af Bænkepladser og stedsegrøn Plantning med en stor Kreds Alletræer af Robinia Pseudoacacia, og mellem dette og Kapellet en noget nedsvejet Græsplæne mellem lavere Beplantning og Rækker af hængende japanske Kirsebær. Uden om Kapellet ligger Græsplæner med fritstaaende Chamaecyparis Nutkaensis, der fortsætter sig paa begge Sider af en Tværvej foran Kapellets Portal med Rosenrabatter mellem de fritstaaende Naaetræer paa en Baggrund af Syringa chinensis rubra, der skal klippes som Hæk i Mandshøjde for ovenover at vokse og blomstre frit.

Køreveje af 3,50 m's Bredde, forsynet med Kantsten, Rendesten og Kloaknedløbsbrønde, inddeler Arealet i større og mindre rektangulære Afdelinger, og hvor Vejene bøjer, er der udformet smaa Anlæg med Familiegravsteder, der med paalagte Servitutter vil blive anlagt med særlig Hensyntagen til Helheden. Iøvrigt er der overalt Hække til at danne Baggrund for Monumenterne og høje Hække eller Plantninger til at inddele det store Areal i mindre Rum. Ved Udgangene fra disse Smaaafdelinger nær ved Kørevej er indrettet flisebelagte Pladser til Affaldsbeholdere og til Vandbeholdere med Tilførselsledning og Kloakafløb.

Arealet er indhegnet med Tjørnehække og Staalgarde.

Vej- og Kloakanlægene er udført under Ledelse fra Stadsingeniørens Kontor, og Anlægsarbejdet er med stor Interesse udført af Gartner C. Petersen i Fredericia og nærmer sig stærkt sin Fuldførelse. Den fra Kapellet fjerneste Del, der ikke foreløbig bliver Brug for, er midlertidig tilplantet med Rødgran, medens de indre Afdelinger er udlagt med Græs, og der er fordelt et Antal Hængebirke over det hele, altsammen for nogenlunde hurtigt at skabe Læ og Hygge, indtil Indhegning og Læbælte vokser til, og indtil Hækkene bliver høje.

Der er selvfølgelig udarbejdet Planer i større Maalestoksforhold til den søndre Halvdel, den der nu er anlagt, og en Del Enkeltheder er ved den Lejlighed blevet udformet paa en fra omstaaende Plan afvigende Maade.

Overslaget, der laa omkring Kr. 1,60 pr. m², vil ikke blive overskredet.

*

*

*

vej paa Sydsiden, der vender mod Byen, og af byplanmæssige Hensyn ønskedes den placeret midt for Odinsvejs Forlængelse. Da den nye Kirkegaard ligger saa langt fra Kirken, var det nødvendigt at regne med Opførelsen af et Kapel.

Disse forskellige Forudsætninger har altsaa været medvirkende til at give Planen dens Form, men dertil kom endnu et vigtigt Hensyn, at det kun var Meningen foreløbig at anlægge den søndre Halvdel, hvilket menes at ville være tilstrækkeligt for en længere Aarrække. Denne Halvdel skal altsaa indtil videre kunne fungere som en sluttet Helhed, og naar engang det øvrige inddrages, skal det kunne lade sig gøre uden større Omlægninger.

Kapellet er placeret omtrent midt i Kirkegaarden, men dog Syd for Delingslinjen og saadan, at der kan køres direkte dertil langs Kirkegaardens Yderside.

Inden for Hovedindgangen ligger et Rosenanlæg omgivet af Bænkepladser og stedsegrøn Plantning med en stor Kreds Alletræer af *Robinia Psedoacacia*, og mellem dette og Kapellet en noget nedsvejet Græsplæne mellem lavere Beplantning og Rækker af hængende japanske Kirsebær. Uden om Kapellet ligger Græsplæner med fritstaaende *Chamaecyparis Nutkaensis*, der fortsætter sig paa begge Sider af en Tværvej foran Kapellets Portal med Rosenrabatter mellem de fritstaaende Naaletræer paa en Baggrund af *Syringa chinensis rubra*, der skal klippes som Hæk i Mandshøjde for ovenover at vokse og blomstre frit.

er udlagt med Græs, og der er fordelt et Antal Hængedirke over det hele, men for nogenlunde hurtigt at skabe Læ og Hygge, indtil Indhegning og Læbælte vokser til, og indtil Hækkene bliver høje.

Der er selvfølgelig udarbejdet Planer i større Maalestoksforhold til den søndre Halvdel, den der nu er anlagt, og en Del Enkeltheder er ved den Lejlighed blevet udformet paa en fra omstaaende Plan afvigende Maade.

Overslaget, der laa omkring Kr. 1,60 pr. m², vil ikke blive overskredet.

*

*

*

Rettelse til Artiklen: Fredericia ny Kirkegaard, S. 62, Linie 10.

Kapellet er placeret omtrent midt i Kirkegaarden, men dog Syd for Delingslinjen, og Oplagspladsen er ligeledes anbragt tæt Syd for Delingslinjen og saadan, at der kan køres direkte dertil langs Kirkegaardens Yderside.

unders ikke over, at Gravearbejderen taber Modet; thi intet er vel mere anstrengende og trættende, end med Hakken fra Morgen til Aften, Tomme for Tomme, at slide sig gennem det cementhaarde Frostlag.

I Vinteren 1924 var der i Januar-Februar en Periode, hvor Frostens var langvarig og streng. Vi begyndte da paa Vestre Kirkegaard i København at eksperimentere med Ærolit til Sprængning af Frostlaget og fik efterhaanden en saadan Øvelse heri, at vi kunde anvende det, selv paa Gravstedsarealer, hvor Monumenter og Støbejernsgitre stod i umiddelbar Nærhed af Sprængningsstedet. Vi foretog denne Vinter ca. 150 Sprængninger, uden at der forvoldtes anden Skade, end at en enkelt Marmortavle blev slaet i Stykker.

Vi benytter her følgende Fremgangsmaade: Til en Grav bores to Huller med en Forberedelse til Sprængning paa Odense Kirkegaard i 1929.

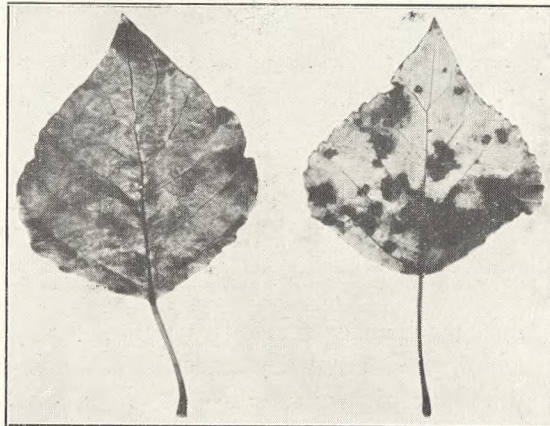
Sprængning med Ærolit.

Af Inspektør Chr. Beck Skrydstrup.

Længe vil enhver Kirkegaardsleder mindes den nu forbigangne Vinter 1920. En mere besværlig Vintersæson, med langvarig Frost og Masser af Sne, som vi i Aar har haft, skal man langt tilbage for at finde Mage til. Sneen er besværlig, men den kan man dog faa Bugt med, blot man har den tilstrækkelige Arbejdskraft. Værre stiller det sig med Frosten, naar den som i Aar gennemtrænger Jorden i indtil 1 Meters Dybde, da bliver Arbejdet med Gravning af Grave for Alvor besværligt. Man undres ikke over, at Gravearbejderen taber Modet; thi intet er vel mere anstrengende og trættende, end med Hakken fra Morgen til Aften, Tomme for Tomme, at slide sig gennem det cementhaarde Frostlag.

I Vinteren 1924 var der i Januar-Februar en Periode, hvor Frosten var langvarig og streng. Vi begyndte da paa Vestre Kirkegaard i København at eksperimentere med Ærolit til Sprængning af Frostlaget og fik efterhaanden en saadan Øvelse heri, at vi kunde anvende det, selv paa Gravstedsarealer, hvor Monumenter og Støbejernsgitre stod i umiddelbar Nærhed af Sprængningsstedet. Vi foretog denne Vinter ca. 150 Sprængninger, uden at der forvoldtes anden Skade, end at en enkelt Marmortavle blev slaet i Stykker.

Vi benytter her følgende Fremgangsmaade: Til en Grav bores to Huller med en Forberedelse til Sprængning paa Odense Kirkegaard i 1929.

Jernstang ca. 70 cm fra Gravstedets Ender, saa dybt ned, at Hullets Bund er lige under Frostlagets Underside. Fængtraaden med paasat Fænghætte anbringes i en Ærolitpatron paa ca. 250 gr; denne nedsænkes i Hullet og afstoppes med Sand. Over hele Sprængningsstedet lægges et godt Lag Granris for at forhindre eventuelle Jordpartikler i at springe omkring og forvolde Skade paa Gravmonumenter o. lign.

Naar en Sprængning er rigtig udført, skal der kun være som et stort Muldvarpeskud over Jorden. Dette opnaas dog kun efter nogen Øvelse, og Sprængladningen maa varieres efter Frostlagets Tykkelse. En Hovedregel er, at Borehullet skal gennem Frostlaget; kommer man ikke det, bliver Resultatet som vist paa ovenstaaende Billede, at det hele gaar i Luften.

Øverst: Sprængning med Ærolit. Saaledes maa Sprængningen *ikke* blive paa en Kirkegaard.

Nederst: Blade af Pyramidepopler med Bladfald, forarsaget af Svamp.

Se Teksten paa de følgende Sider.

Kirkegaardens Træer.

1. Pyramidepoplen.

Af Havearkitekt *Johannes Tholle.*

Pyramidepoplen er gammelkendt paa vore Kirkegaarde, og dette er ikke uden Grund. Der er faa Træer, som er saa velegnede og kan anvendes med saa megen Fordel som Pyramidepoplen. Dens hurtige Vækst er af megen Værdi ved Nyanlæggelse, hvor det gælder om i en Fart at skaffe det nødtørftigste Læ og at give Kirkegaarden et Udseende af at være bevokset. Dens slanke Vækst er saa karakteristisk, og denne Karakter stemmer saa godt med den Stemning, det maa tilstræbes at fremkalde paa Kirkegaarden. Plantet enkeltvis eller i Gruppe kan den virke stolt, imponerende, og plantet i Alleer kan den fremkalde storslaaede Indtryk og en betagende Stemning. Enhver, der har besøgt Assistens Kirkegaard, da den lange Poppelalle stod i sin Velmagt, vil have erfaret noget af dette (se Billedet her ovenfor).

Pyramidepoplens slanke Vækst har endvidere den Fordel, at dens Krone ikke kaster saa stor og tæt en Skygge over de omliggende Grave, saa dette vil spille nogen Rolle, og dens relativt svage og ret indskrænkede Rodnet udtærer ikke synderligt. Saavel over Jorden som under den optager den kun ringe Plads i Flademaal, — netop de Forhold, der maa ses paa ved Kirkegaardsplantning. De Skavanker, der kan flyde deraf, saasom svigtende Evne til at holde sin egen høje Top lodret i den unge Alder, kan temmelig let afbødes ved Hjælp af en Støttestok.

Værre er det med Pyramidepoplens tidlige Død.

Efter at Pyramidepoplen, især *Populus nigra pyramidalis* (*P. italica*), i Begyndelsen af forrige Aarhundrede var bleven plantet paa saa mange Steder her til Lands, erfarede man fra c. 1880 og de følgende Aar, at mangfoldige af Træerne paa denne Tid døde. Man angav i disse Tider sildig Foraarsfrost som Hovedaarsagen til dette Forhold, og senere Undersøgelser synes at have godtgjort, at dette Forhold ogsaa har spillet en ikke uvæsentlig Rolle. I Aarene efter 1925 er atter et betydeligt Antal Pyramidepopler afgaaet ved Døden, og da dette har været Tilfældet saavel efter strenge som milde Vintre, er det ikke muligt at fastslaa strenge Vintre som egentlig Dødsårsag for disse Planter, der syd for Alperne trives fortræffeligt. I Hovedsagen var det ældre Træer, der døde i 1925–26, men i de følgende Aar har man ogsaa mange Eksempler paa, at unge Træer er gaaet fuldkomment ud. Selv om man nu med de hidtidige Erfaringer for Pyramidepoplers Trivsel i Danmark kan sætte en c. 75 Aar som Gennemsnitslevetiden for de fuldt udviklede Træer, og altsaa mange af de døde er falden for denne Aldersgrænse, forklarer dette ikke det Forhold, at de unge ogsaa dør. Imidlertid har Forsøgsleder, Magister E. Gram i Aar søgt at udrede Forholdet ved Pyramidepoplernes Dødsfald, og han har (Gartner-Tidende 26. Marts 1929) paavist, at der er Tale om flere forskellige Snyltere, Svampe etc., som svæk-

Tilbageskaarne Pyramidepopler paa Vestre Kirkegaard, København 1927.

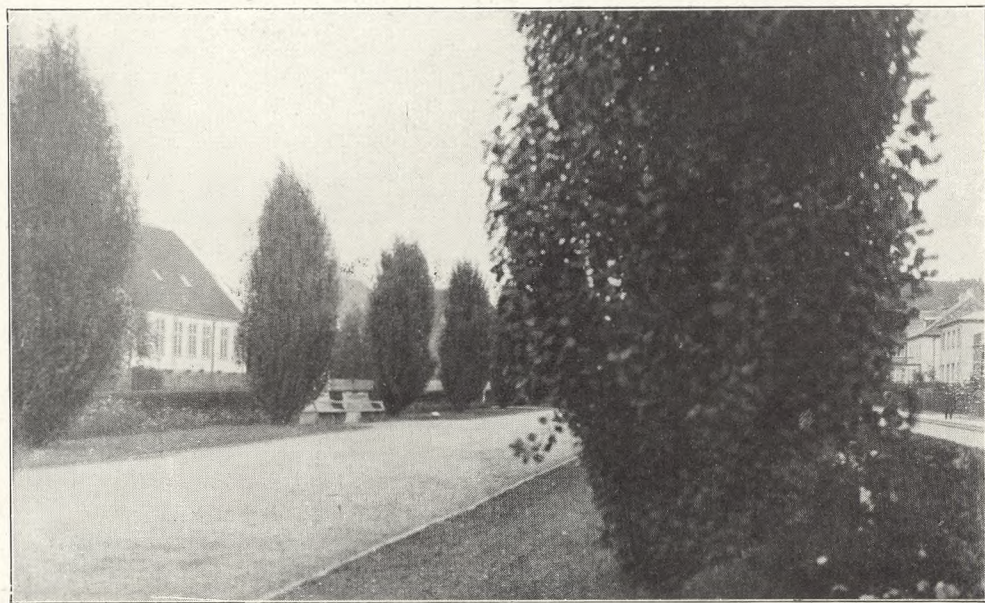

ker Planterne, forårsager Bladfald, Tøptørhed og derefter Død. Det er kun glædeligt, at dette Forhold er bleven klaret, og der er formentlig paa denne Maade Mulighed for at kunne komme Bekæmpelsesforanstaltningerne nærmere ind paa Livet.

Som Middel mod Tøptørhed, der paa Kirkegaardene let kan udvikle sig til en meget ubehagelig Sag, idet nedfaldne tørre Grene kan forvolde Skade paa Besøgende, Kirkegaardsarbejderne, Gravminder eller Anlæg, har man ogsaa før Fremkomsten af ovenstaaende anførte Udtalelser sine Steder brugt at skære Poplerne stærkt ind, saaledes bl. a. paa Københavns Vestre Kirkegaard. Dette gøres bedst paa Slutningen af Vinteren, og der skæres tæt ind paa Stammen, idet alle døde eller svækkede Grene fjernes. Fra denne Stamme vil der da udsendes nye Skud, saaledes som det vil kunne ses af de hosstaaende Billeder S. 66–67, og Erfaringen viser, at selv gamle Træer forynges ved en saadan Indskæring.

Indskæring, eller rettere Beskæring, er ogsaa praktiseret paa anden Maade, nemlig ved aarligt at indskære alle Grene paa Stap. Dette er bl. a. praktiseret ved Alletræerne paa Dalgas Boulevard, Frederiksberg, og denne Beskæring, der giver Træerne en afrundet og forholdsvis harmonisk Form, kan formentlig med Held overføres paa Kirkegaardsforhold, hvor man ikke ønsker, at Træerne skal blive alt for høje. Ved denne Beskæring kan man holde den Stambøjde, som ønskes, og man opnaar, at Træernes Krone bliver bredere, tættere og mere ensartet. Den Skavank er der dog ved det, dels at Træerne efter Beskæringen om Vinteren ser noget uheldige ud, og paa en Kirkegaard kan denne afstumpede Form paa Træer og Trægrene virke dobbelt uheldig, dels varer det meget længe, inden der er noget videre Løv paa dem. I Aar var t. Eks. de nævnte beskaarne Træer kun meget lidt løvede ved St. Hansdagstide, og før i August var Skuddene ikke udvoksede. Saaledes staar i samlet Udseende disse beskaarne Træer tilbage for de ubeskaarne, og de er meget længere

Tilbageskaarne Pyramidepopler, Vestre Kirkegaard, København 1927.

tilbage for andre Træer, f. Eks. Ahorn m. fl., med Hensyn til tidligt Løv. Man maa derfor være forsigtig og ikke anvende saadanne Former alt for meget, og man maa veksle dem med tidligt løvede Træer, eventuelt af andre Typer.

I Læbæltet vil Pyramidepplerne i Almindelighed hurtigst af alt skaffe Læ, og i Alleen vil dens hurtige Vækst ogsaa være værdifuld. Plantet i en Hæk, f. Eks. i en Hækskæring, vil den kunne være af megen Virkning, og naar blot Træet plantes samtidigt med, at Hækken bliver plantet, vil Rødderne fra Hæk og Træ altid kunne forliges, og begge Parter vil kunne faa Næring. Afstanden mellem Træerne kan rette sig efter, hvorledes man vil have dem til at virke. I et Læbælte, hvor de maa-ske skal virke som en Hæk, og hvor de enkelte Individuer i Rækken ingen Rolle spiller, kan Afstanden gaa helt ned til c. $1\frac{1}{2}$ Meter, ja endog 1 Meter, f. Eks. naar det kun er midlertidig Plantning. I Alleplantning maa Afstanden tværs over Alleen og mellem Træerne gerne staa i et vist Forhold til hinanden, f. Eks. kan Afstanden mellem Træerne være passende lige stor til begge Sider, og det skal anføres, at Træerne paa Assistens Kirkegaard har en Afstand af 7 Meter i Rækken og 5 Meter tværs over, mens de paa Dalgas Boulevard har 9 Meters Afstand til begge Sider.

Endelig skal det anføres, at det i Modsætning til Alleplantninger af storkronede Træer, hvor det altid vil ses, naar en Krone er væsentlig mindre end Hovedbestanden, kan det lade sig gøre næsten til enhver Tid at efterplante en Alle af Pyramide-træer. Og naturligvis er dette en Fordel, — ikke mindst for en Træart som nærværende, der ikke er saa robust og længelevende som saa mange andre.

Kun undtagelsesvis og da sædvanligt kun under meget store Forhold bør slige Træer plantes paa et Gravsted. Det kan i saadant givet Tilfælde være af overordentlig stor Virkning, om der plantes en Pyramidepoppel bag et Monument, — at 2 flankerer det, eller eventuelt 1 plantes i hver af de fire Hjørner (se ogsaa Billedet i V. K. 1928, S. 100).

Pyramideppler paa Dalgas Boulevard, Frederiksberg.

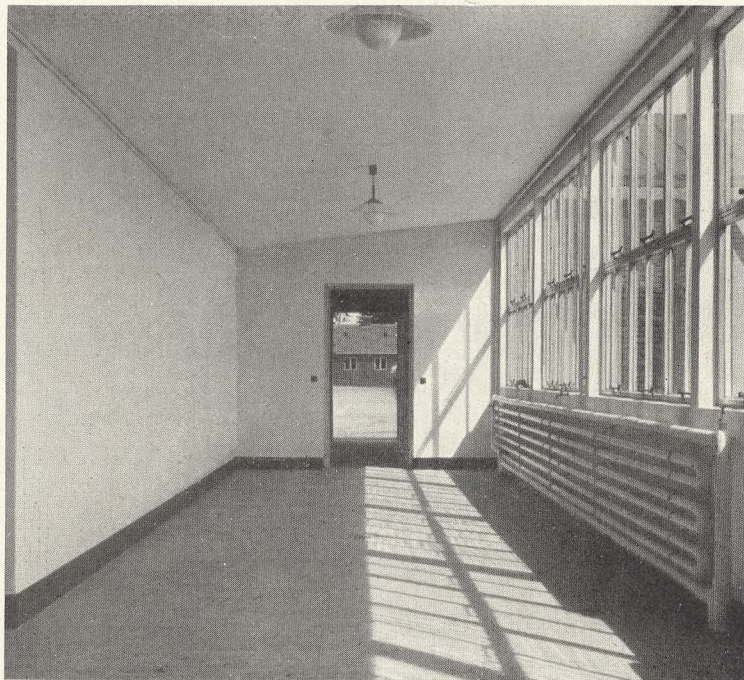
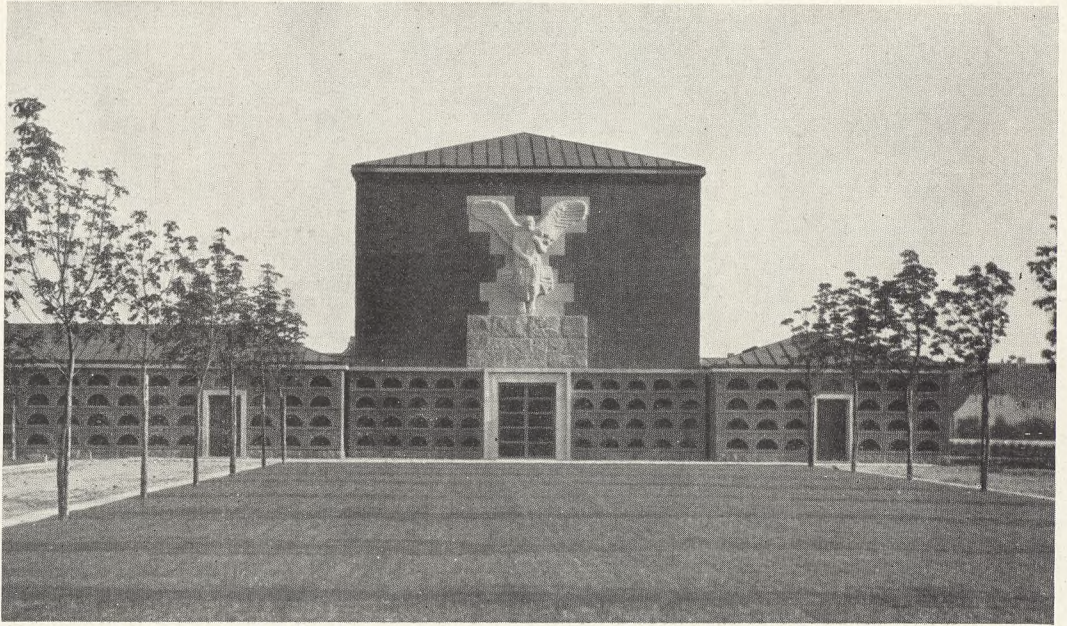

Søndermark Kapel og Krematorium paa Frederiksberg.

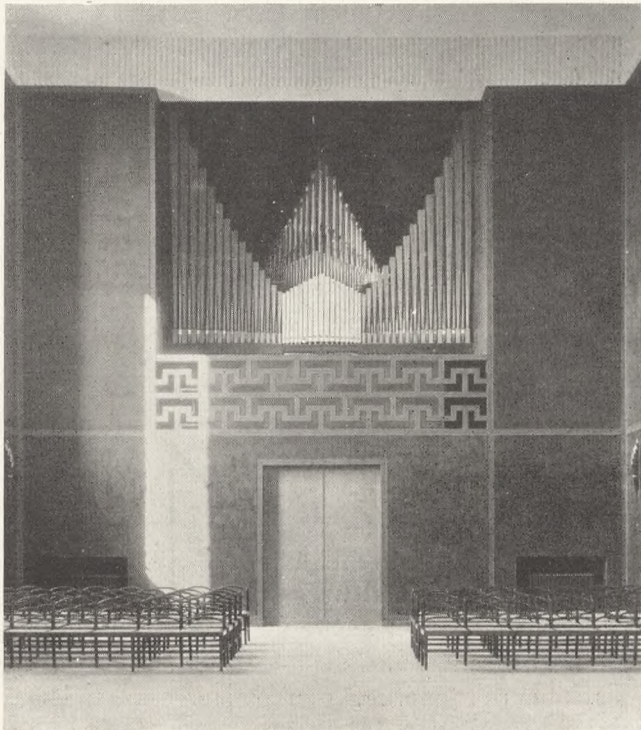
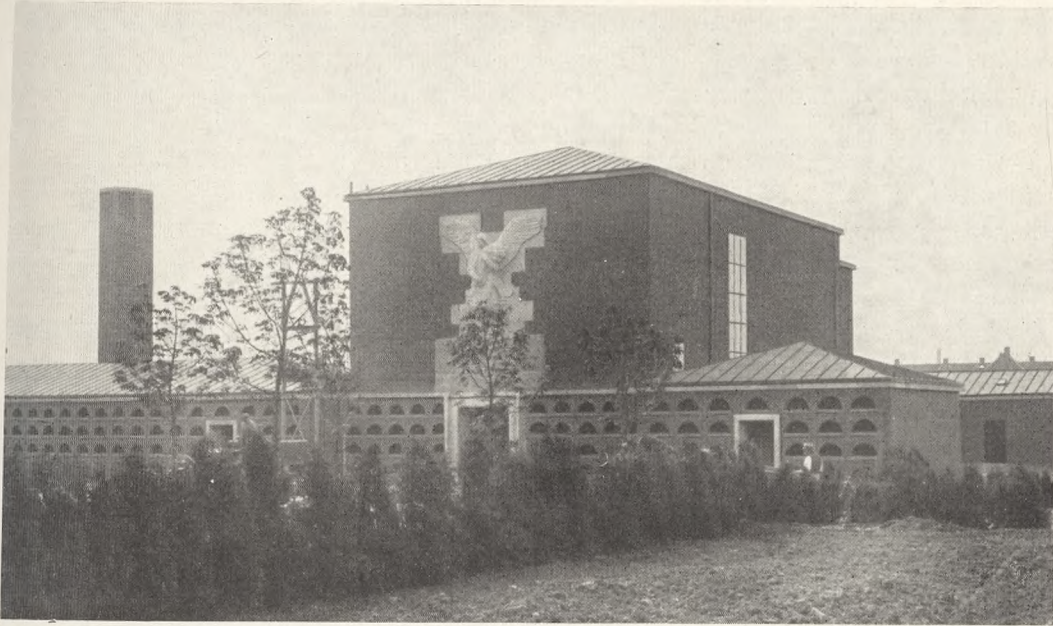
Lørdag den 7. September 1929 indviedes af Provst *H. Koch* det nye Kapel og Krematorium paa Søndermark Kirkegaard i Overværelse af en særligt indbudt Forsamling af Autoriteter og Interesserede med Kirkeminister *Dahl* i Spidsen, og Tirsdag den 17. September fandt den første Bisættelse Sted. Dermed var da Kapel, Krematorium og Kirkegaard bleven overgivet til sit Formaal og Brug, og et stort, smukt og dygtigt Arbejde var fuldført til Ære for Kommunen og forhaabentligt til Gavn for dens Borgere. Da dette Bygningsværk paa en Kirkegaard, saavel hvad angaar Omfang og Indretning, som hvad angaar Omkostninger etc., er noget ud over det sædvanlige, skal der i V. K. bringes en udførlig Omtale heraf.

Spørgsmaalet om Indrettelsen af en ny frederiksbergsk Kirkegaard og dets Bygninger gaar tilbage til Tiden før 1925, og i dette Aar besluttedes det da at indrette en Kirkegaard under Navn af „Søndermark Kirkegaard“ paa et Areal ved Roskilde Landevej, vis à vis den derværende Solbjerg Kirkegaard (se Artiklen om Kirkegaarden V. K. 1929 S. 25–26). Dette Areal maa siges at være noget nær det, der laa mest praktisk for Kommunens Beboere, og i hvert Fald geografisk set var bedre beliggende end det, som den ogsaa besidder *udenfor* sin Bygrænse. Paa dette Areal blev det da besluttet at bygge det nye Kapel, der skulde kunne anvendes saavel til almindelig Begravelse som til Kremation, ligesom man ønskede, at det skulde fremtræde som et værdigt og monumentalt Bygningsværk, og at det skulde kunne fungere i en længere Aarrække. Disse Dele er opnaaet; men man kunde, nu da det er sket, have ønsket, at dette monumentale og stort anlagte Bygningsværk dog havde

Udsigt mod Kapellet fra Indgangen til Solbjerg Kirkegaard.
Tilvenstre Kontor og tilhøjre Graverbolig.

Øverst: Facadeparti, nederst: Forbindelsesgang.

Øverst: Facadeparti, nederst: Orgel over Hovedindgang.

haft en bedre Beliggenhed end her paa en af Roskildevejs Sider. Den forholdsvis lille Kirkegaard, der omgiver det, vil formentlig højst i 20 Aar kunne afgive Plads til Begravelser, hvorefter da Krematoriet kommer til at fungere for Kirkegaarde andetsteds beliggende, hvad der er uheldigt. Og naar dette Bygningsværk endelig skulde ligge her, vilde det have været heldigst for den samlede Virknings Skyld, om de to Kirkegaarde vis à vis hinanden var bleven samarbejdet, saa nær det havde kunnet lade sig gøre, saa at f. Eks. den nederste Allé paa Solbjerg havde dannet Midteraksen for Søndermark Kirkegaard. Herved var Kapellets Midterbygning kommen til at virke rent synsmæssigt over et langt større Stykke end nu, da den ligger netop saa meget ved Siden af Alléens Midterakse, at det virker irriterende.

Med de foreskrevne Ønsker og den opgivne Beliggenhed udskrev Kommunen en Konkurrence, hvortil indkom 81 Projekter. Af disse præmieredes der 4, og det overdroses II. Maj 1927 Førstepræmietagerne, d'Hrr. Professor *Edv. Thomsen* og Arkitekt *Fritz Schlegel*, at forestaa Opførelsen af Kapellet.

I en Redegørelse for Arbejdet med Kapellet og dets Indretning meddeles der i et af Frederiksberg Kommune udgivet lille Skrift følgende:

„Selve Krematoriekomplekset, der spænder over ca. 2200 m², og hvis Opførelse har kostet ca. 500,000 Kr., er opført i en Stil, som uden at have bestemt Tilknytning til tidligere Tidens Stilarter, har et monumentalt, værdigt og harmonisk Præg, saaledes at Bygningen baade i det Ydre og Indre passer godt til sit Formaal“.

Dette kan de fleste Besøgende sikkert i Hovedsagen skrive under paa, og naar der i den følgende Omtale af Bygningsværket og dets enkelte Dele ligger nogen Kritik, vil denne ikke kunne røkke ved det Faktum, at man staar overfor et monumentalt, egenartet, moderne og hensigtsmæssigt Bygningsværk, i hvilken de forskellige Kunstnere med et sikkert Blik for Virkningen og i en bestemt maalbevidst Stræben mod et Ideal har benyttet saare enkle Virkemidler og har opnaaet et smukt Resultat.

Bygningen er opført af haandstrøgne Sten fra Bloustrød Teglværk. De er af en egen dybrød Tone og fugede med dybtliggende mørke Fuger. De store og høje Murmasser er imod Vest kun afbrudt af et højt Vindue, og i Koret er der absolut ingen Afbrydelse. Ud imod Opkørselen er der indbygget 162 Urnenicher til Henstilling af Urner, og det forekommer Redaktionen, som dette er en absolut Forringelse af denne Side af Bygningsværket. Dels virker denne Opdelthed af Muren uroligt, – og endnu mere vil dette formentlig blive Tilfældet, naar Urnerne til sin Tid kommer paa Plads – dels findes det principielt forkert, at Urner saaledes opstilles paa en Facade og med Front imod en saa stærkt befærdet Gennemgangsvej, som der her er Tale om. Der bliver ingen Plads for alvorlige Tanker eller for nogen Dvælen ved disse Urner, hvor Trafiken maa gaa sin Gang til flere Sider.

Den høje Midterbygning flankeres af to Sidebygninger, paa hvis Facade de omtalte Urnenicher fortsættes, ligesom Dørene, hvis Dekorationer i Bronze siden omtales, i nogen Afstand virker ens. Dermed hører ogsaa denne ensartede og symmetriske Virkning op, og mens Bygningen tilvenstre fortsætter over en betydelig Strækning, er den tilhøjre meget kort, og saavel ved denne Forskel som ogsaa ved den Ulighed, der fremkommer af Tagkonstruktionerne, fremkommer der en Uligevægt, der virker uheldigt, og som det ikke er lykkedes at tilsløre selv ved de strengt symmetriske og faste Opkørsels- og Anlægsforhold, som er udformet. Kun naar man kommer helt over paa den anden Side af Roskildevej, er Uligevægten skjult (se Billedet S. 69).

Koret, hvor Kisten skal anbringes mellem de fakkelformede Lyskandelabre, set fra Kapelsalen. (Se Teksten S. 75-76).

Hovedindgangen med Professor Utzon Franks Skulptur.

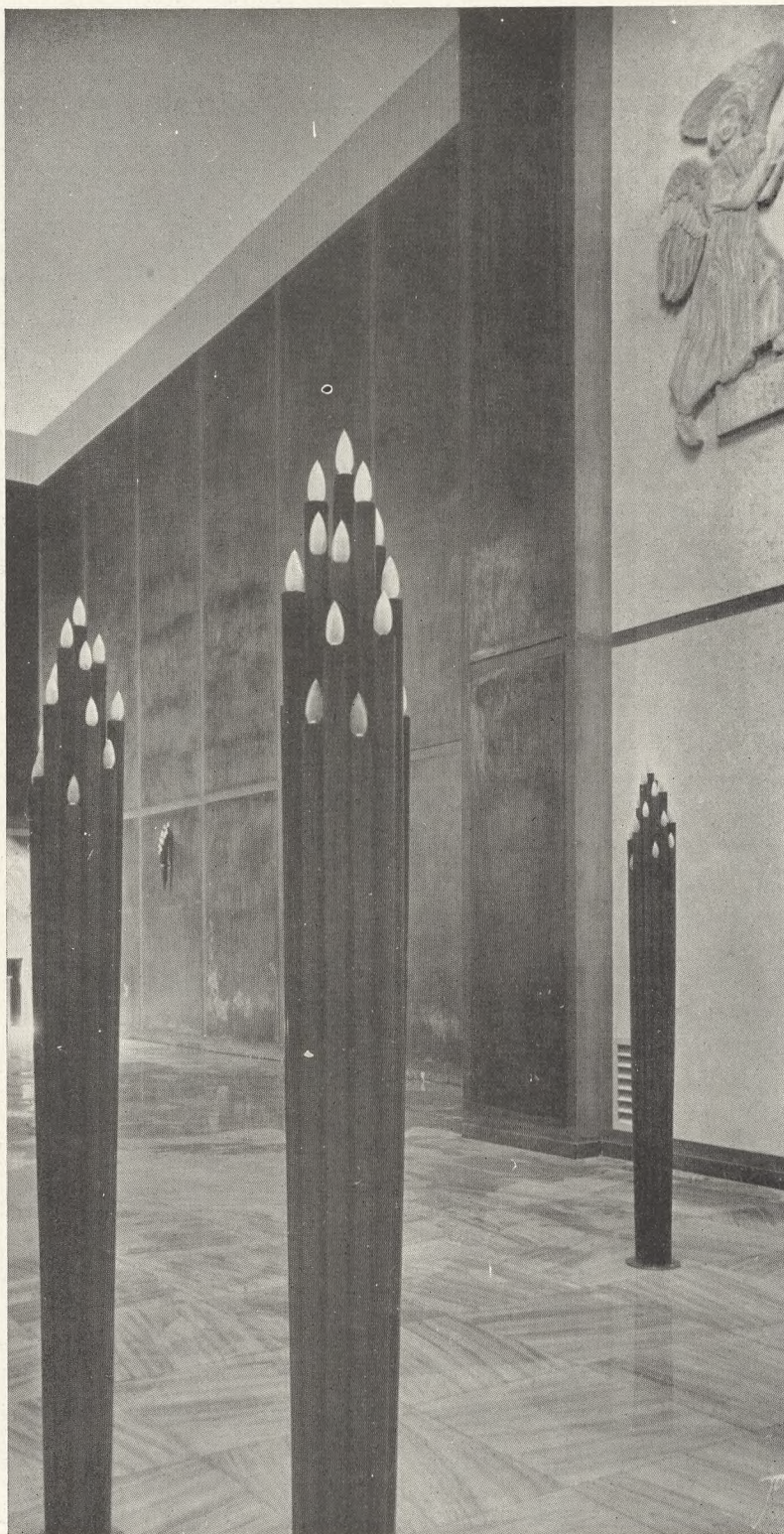
Bygningens Sokkel er af bornholmsk Granit, og Murene er foroven afsluttede med Granitoverligger. Tagene, der er ret flade, er dækkede med Kobber, ligesom Tag- og Nedløbsrender er af Kobber. Overalter der gedigne og gode Materialer, og der er intet sparet, hvor det er skønnet formaalstjæntigt at ofre noget paa Udstyr og Materiale.

Dette fremgaar ikke mindst af Hovedindgangen til Forhallen. Døren er af Bronze med Glasfyldinger, og over Indgangen er anbragt en stærkt frem springende Granitfigur i overnaturlig Størrelse, forestillende en Engel med et Neg, eller maaske nærmere betegnet: Dødens Engel har samlet de modne Aks. Under Engelen, der ligesom de inde i Kapellet værende religiøse Motiver er udført af Professor *Utzon Frank*, er indhugget Begyndelsen og Enden paa det græske Alfabet: Alfa og Omega.

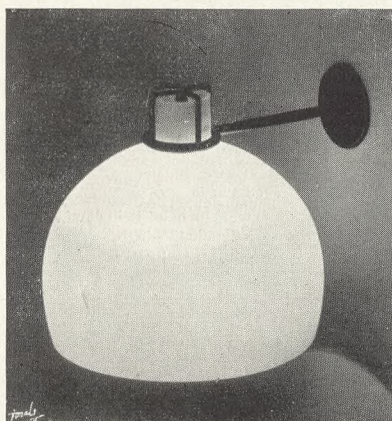
Fra Forhallen fører Dørene til fire Sider: 1) til Kapellet, 2) til Venteværelse for Følget, 3) til Afleveringsrummet for det Til-

fælde, at der skal være Kremation, og 4) ud til Kirkegården.

Kapelsalen er et højt og harmonisk Rum, der indsnævres noget i en firkantet Plads, hvor Kisten, Præsten og det nærmeste Følge vil have sin Plads (Koret). Det faar sit Lys fra et eneste Vindue, der er anbragt i Baggrunden mod Vest, og som er ret smalt og næsten naar fra Gulv til Loft, samt for Korets Vedkommende fra et Ovenlys over Kistepladsen. Man forbavses over, at to Vinduer saa langt fra hinanden kan give saa rigeligt Lys, som Tilfældet er, og ved Lysvirkningen skabes en vis Kontrast mellem Kapelsalen, (hvor Væggene er af sort Frescopuds, inddelt ved smalle gule Striber i Kassetter altsaa af en dæmpet Tone), og Koret, hvor Væggene er hvide, og hvor Kisten altsaa kommer til at staa i lysende og venlige Omgivelser. I det indsnævrede Rum er Væggene dekoreret med Motiver, der i al deres Enkelhed gengiver meget realistiske Detailler, der knytter sig til Korsfæstelsen, samt de fire Evange-

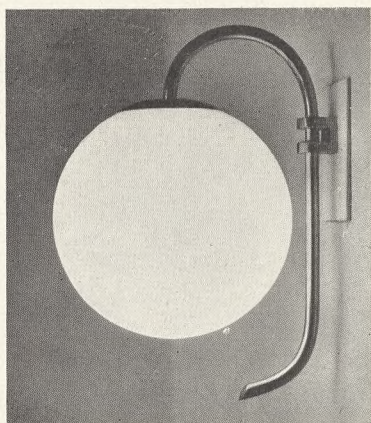
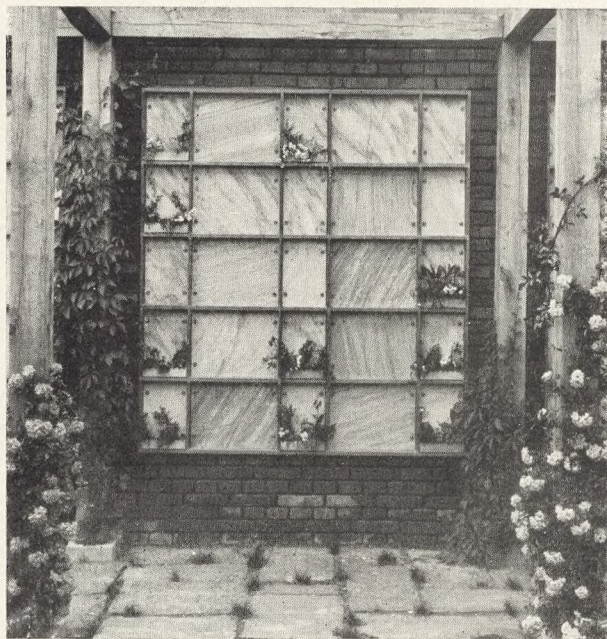

Detailparti af Koret, set mod Kapelsalen.

listers Symboler i farvet Relief. Havde man ikke Korsets Symbol som Midtpunkt i disse Motiver og dertil Alfa og Omega i ny Skikkelse, faldt man ikke saa let paa at forklare de afbildede „Redskaber“, saasom en Stige, en Svøbe, en Fakkellignende Form, et Spyd, tre Terninger etc. etc., som hentydende til Kristi Lidelseshistorie, og det maa desvære alvorligt befrygtes, at Symbolerne vil misforstaas og vil udfordre Folkevittigheden her, hvor det brede Publikum i langt højere Grad end et for moderne Kunst velvilligt og forstaaende Publikum vil finde Vej. Et Skrift- eller Tankesprog vilde her have gjort godt som vejledende eller tankesamlende. — Omkring Kistens Plads er anbragt 6 faststaaende Kandelabre af fakkellignende Form, og lignende Lampetter er fastgjort paa Væggene i Kapelsalen. Stolene, der er samlede i Rækker paa 7, er mæglige og af en let Bygning; Sæderne er dannet af Gjorder. Desvære vil de ca. 200

Øverst: Venterum, nederst: Lyslegeme.

Siddepladser næppe slaa til, og allerede ved den første Bisættelse, der dog ikke maa betragtes som nogen særlig stor, og hvor det Antal, der var hidlokket af Nysgerighed efter at se det nye, ikke kan skønnes at være af væsentlig Betydning, var der ikke Siddepladser nok til Følget. Dette maa alvorligt beklages, og det er underligt, at man ikke har lært af Erfaringen fra Bispebjerg paa dette Omraade, naar et saa stort og kostbart Bygningskompleks indrettes.

Orgelet, der er leveret af *Frobenius*, er opbygget med pyramidalsk opsatte, synlige Orgelpiber og med en stærk Kulissevirkning fra nogle Træpiber i nuancerede Farver, hvilket giver hele Arrangementet et ejendommeligt, uvirkeligt Udtryk. Orgelets Toner saavel som det foran dette anbragte Kor fylder godt i Rummet og lyder smukt. Foran Orgel og Kor er der et kinesisk a la greque Gitter. (Se Billedet Side 71).

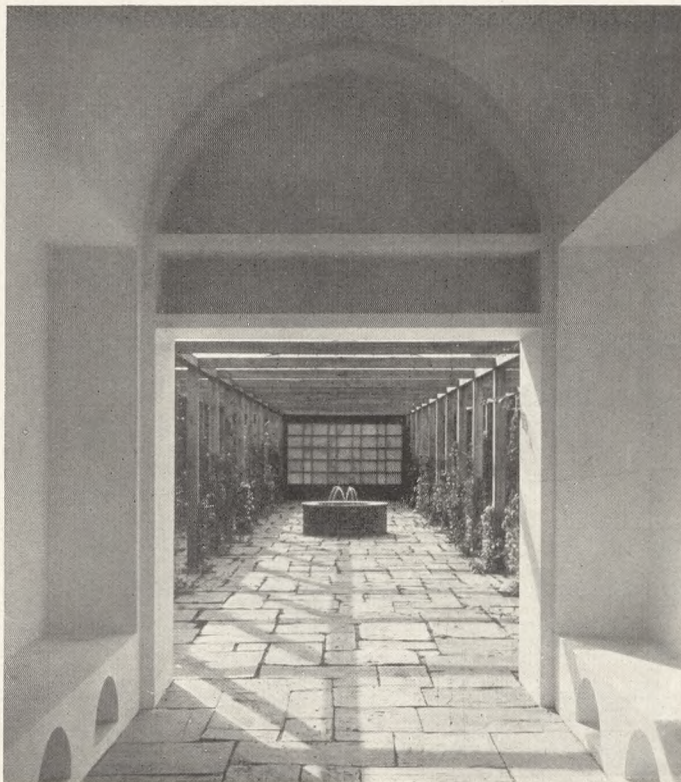
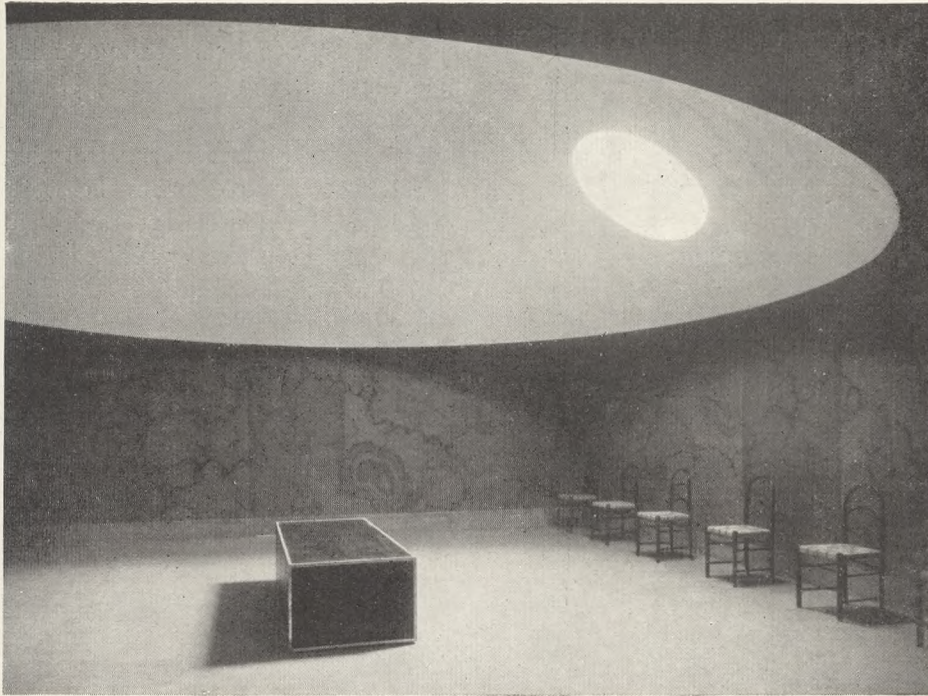
Øverst: Detailparti fra Urnegaarden; nederst: Lyslegeme.

Hovedindtrykket af dette Rum, Kapelsal og Kisteplads, der er Hovedmotivet og det egentlige Centrum i Bygningsværket, er behageligt og tiltalende, uden at man dog kan sige, at det giver netop den Stemning, man kunde ønske fremkaldt, eller at det har netop det til Formaalet mest ønskelige Præg. Dermed være hverken sagt, at Kapelsalen burde have Kirkepræg, eller at de eksisterende Kirkegaardskapeller i Hovedstaden er ideelle. Men det synes ikke absolut indlysende, at dette Rum netop er til Ligbegængelse og ikke lige saa godt kunde bruges til andet, mindre højtideligt. Man undgaar ikke helt Følelsen af, at denne Kapelsal, ligesom det Thomsenske Kapel paa Ordrup Kirkegaard, ligger i et noget lavere Plan, end det ifølge Opgave og Formaal burde det, – dog er Forholdet her ikke slet saa grelt som i Ordrup, hvor hele Kapelkomplekset er bleven deklasseret. Men naar det kraftige og fuldtonende Orgel bruser, naar Lampetters og Kandelabrers Fakler er tændt, kan dog ogsaa Rummet i Søndermark Kapel være en smuk og værdig Ramme om den sidste Afsked med vore Døde. –

Omkring Kapelsalen grupperer sig en Række Rum af praktisk Betydning og Karakter, som det fremgaar af Planen paa dette Blads Tillægsider. Ved Hovedindgangen ligger tilhøjre Ventesalen for Følget og tilvenstre Afleveringsrummet. Herfra fører en Dør ind til et Rum, hvor Kisterne venter, til Kremation kan finde Sted, og i næste Rum findes de to Ovne. Bag Kapelsalen finder vi mod Vest Kistemodtagelsesrummet, dernæst Ligrum, hvorpaa følger Pynterum og et af Træ opført lyst Forbindelses-Rum, der er beregnet for Palmer, Laurbærtræer etc. etc. (se S. 70). Herimellem er der bl. a. Toilette og Omklædningsværelse for Præsterne. Af disse forskellige Rum skal særligt omtales Afleveringsrummet, hvor Slægten sidste Gang ser Kisten med deres kære Afdøde, og hvis Billede derfor maa antages at fæstne sig stærkt i Bevidstheden. Her stilles Kisten paa en mørk Katafalk midt paa Gulvet. Gennem et rundt Vindue i Loftet, der tildels er formet som en Kuppel (se Billedet S. 79), vil Lyset særligt kunne falde ned paa Kisten, hvorved dens Blomsters Skønhed vil blive fremhævet. Det var Tanken, at det nærmeste Følge her skulde tage den sidste Afsked; men det maatte forudses, og det viste sig ogsaa ved den første Bisættelse at være rigtigt, at man vanskeligt kan holde det øvrige Følge ude herfra. Man maa derfor snarere vente, at Følget her vil defilere forbi Kisten og den nærmeste Slægt for, som det ellers er Skik ved Graven, at hilse paa og kondolere Slægten. Hvorledes den ellers vil tage den sidste Afsked med den Afdøde, maa blive en privat Sag; det vil formodentligt rette sig efter de enkelte Slægters Ønske. Men man kan ikke komme bort fra, at den stemningsfulde Afsked, der kan tages ved en aaben Grav, naar Kisten er sænket, eller den endnu stærkere Stemning, der af sig selv skabes, hvor (som paa Bispebjerg) Kisten langsomt sænker sig under Orgelmusik og ganske forsvinder for Tilskuerne, eller (som i Slagelse), hvor gyldne Døre glider for, – den er det ganske umuligt at skabe her. Her maa de efterlevende bryde op og lade Kisten tilbage paa Katafalken, hvorefter saa til sin Tid, naar Følget er borte, Kirkegaardens Folk besørger det videre fornødne. Jordpaakastelsen vil, naar der skal være Kremation, foregaa i Kapelsalen, – ellers formentlig efter Behag her eller ved Graven. –

Dørene til Ventesal og Afleveringsrum er af Kobber og udført med Motiver af Dagen og Natten ved Billedhugger *Stæhr Nielsen* (se Billederne paa Tillægsiderne). Ligrum og de tekniske Rum er indrettet praktisk og hygiejnisk.

Foruden til Begravelseshøjtideligheden og Kremation maa der nødvendigvis være

Øverst: Afleveringsrummet (se Teksten S. 78);
nederst: Parti fra Urnegaarden (se Teksten S. 80).

Bygninger for Administration samt foruden de nævnte Urnepladser andre lignende paa andet Sted. Disse Bygninger omslutter en Gaardsplads, hvis Midte er udlagt med Græs. Administrationsbygningen har her i den østlige Længe Kontor, Opholdsrum for Lighærere, Gartnere, Koner og Arbejds mænd, diverse Toiletter samt Redskabsrum. I den sydlige Længe findes Urnehallerne eller Columbarierne. Løsningen af dette Problem er for den aabne Urnegaards Vedkommende overmaade heldig, og den er formet som en fliselagt Gaard eller Pergola, i hvis Fuger der er Trædeplanter, og op ad hvis Stolper der snor sig Slyngrøser (se S. 79). I Murene er afsat Plads for enkelte eller dobbelte Urnegemmer, der lukkes af en Plade af schlesisk Marmor. Foran Tavlerne er der anbragt en ganske smal Jardiniere, hvorved man er kommen lykkeligt ud over det Savn, der føles i Urnegaarden paa Bispebjerg, hvor det er praktisk umuligt at pynte med Blomster paa Væggene, – uden at man til Gengæld er havnet i den parisiske Rædsel fra Pére Lachaise med „Hatteknagerne“ til Blomsterkranse ved Urnetavlerne. Dersom det vil være muligt at gennemføre en ensartet Udsmykning af de ensartede Tavler i disse Mure, vil der her med Tiden blive skabt et enestaaende smukt Billede og en overmaade heldig Løsning af Urneopstillingen vil være tilvejebragt, – en Opstilling, der maa kunne virke overbevisende selv for dem, som ellers er Tilhængere af Traditionen for, at Asken skal føre tilbage til Jordens Moderskød, – hvilket den jo iøvrigt i de fleste Tilfælde vil blive, naar „Fredningstiden“ for Urnegemmet er udløben. – De saakaldte Kolumbarier med „lukkede Urnepladser“, der findes i to kælderagtige Rum i Tilknytning til denne Urnegaard, virker derimod ikke nær saa overbevisende, – hverken ved deres Berettigelse eller den Form, der er givet dem. – Urnehaven, der er anlagt øst for Urnegaarden (ikke vist paa Planen i V. K. 1929, S. 25), er for en Del anlagt med et cirkelrundt Parti. Vest for Kapellet er udlagt en Græsplæne med en enkelt Række Trædesten, – den er beregnet til at skulle tjene som „Fællesgrav“, d. v. s., at der paa dette Sted kan nedsættes Asken af saadanne Personer, som ønsker, at deres Gravsted skal forblive ukendt for alle, og som ikke vil have deres Grav pyntet med Blomster, Mindesmærke etc. Der bliver intet over Jorden, som viser, hvor der er begravet, eller hvor den enkelte er gravet ned, og kun Begravelsesvæsenet ved, hvor dette er sket; men det forbliver som dettes Hemmelighed.

Forbrændingsovnene, der er af engelsk Fabrikat, er indrettet til Gasfyring, hvorved der naturligvis opnaas mere Renlighed og Hygiejne end med de herhjemme almindeligt brugte Koksovne. Tiden vil vise, om Ovnene ogsaa i anden Henseende er heldige for vore Forhold, hvorom man ikke straks kan vide ret meget. Dels har man nemlig i Bristol, hvor Ovnene stammer fra, kun anvendt dem i ca. 70 Tilfælde, – dels bruger man i England Trækister og ikke som hos os Zinkkister. Dette sidste kan give sine Vanskeligheder paa forskellig Maade, ligesom Driften ved Gas vil være dyrere, hvad vi imidlertid ikke her skal komme nærmere ind paa. At det heller ikke er nogen Fordel, men tværtimod en Ubehagelighed, at have de for denne Type nødvendige brummende elektriske Luftpumper opstillet i Bygningerne, er givet, og saadanne behøves f. Eks. ikke ved Höganäs-Ovnene. Endelig er Skorstensspørgsmaalet her ikke klaret saa taktfuldt som paa Bispebjerg, hvor Skorstenen overhovedet ikke ses.

Foruden Bygningskomplekset inde paa Kirkegaarden findes der Gartnerbolig og Kontor, flankerende Indgangen umiddelbart ved Roskildevej (se Billedet S. 69).

Nogle Gravminder fra Lollands og Falsters Kirker og Kirkegaarde.

Af Lærer Frands Hansen.

Der er indenfor „Foreningen for Kirkegaardskultur“ ved flere Lejligheder slaact til Lyd for at realisere den Tanke gennem Billeder med tilhørende Tekst at samle Stof til en Omtale af de mange historiske og i andre Henseender betydelige Personers Grave og Mindesmærker, som findes rundt om paa vort Lands Kirkegaarde.

Naar saadant Stof kom til at bestaa af gode Billeder, ledsaget af en passende Tekst, der vel skulde angive Mindesmærkernes Inskriptioner og hvad andet, der i denne Forbindelse kunde være af Interesse, samt eventuelt en kort Karakteristik af den paagældende Personlighed, saa kunde det, efterhaanden som det kom til at danne en Helhed, sikkert blive af en vis historisk Betydning.

Slægterne rejser Mindesmærker for deres Store, som paa en eller anden Maade er gaaet i Spidsen for Udrettelsen af noget betydningsfuldt, og dette gøres med Rette, thi derigennem gives der senere Slægter og navnlig Ungdommen et synligt Vidnesbyrd, som ved sin Ide, Kunst, Skønhed eller Storhed kan lede Tanken tilbage paa den, for hvem det er sat, og derved virke til Ærbødighed og Opdragelse.

Men der findes rundt om i Landet paa vore Kirkegaarde ogsaa mangen en Grav og mangt et Minde, som i det ydre ikke har noget af ovennævnte imponerende ved sig, skønt de dog dækker over Mænd eller Kvinder, der i deres Liv og Gerning satte dybe Spor, hvad maaske først senere Slægter rigtig har forstaaet at værdsætte.

Det skulde da være Tanken ogsaa at drage saadanne Minder frem ved Hjælp af virkelig gode Billeder med tydelig Gengivelse af ikke alene det eventuelle Mindesmærker, men ogsaa af selve Gravstedet, altsaa paa en Maade redde det fra Forglemelse og muligvis give Anledning til, at saadanne Gravminder blev holdt bedre vedlige, end det som Regel er Tilfældet. I Nr. 5 af „V. K.“ har Hr. Billedhugger Gunnar Hammerich gjort en saadan Begyndelse, hvorfor vi tillader os at fortsætte med følgende fra Lolland og Falster:

Benedictes Lund. Vesterborg Sogn paa Lolland (se Teksten S. 82).

Benedictes Lund (se Billedet S. 81).

Her ligger begravet Grevinde Benedicte, f. v. Qvalen, død 1813, og hendes Mand, Grev C. D. Reventlow, død 1851, og ældste Søn, død 1828, tillige med andre af Familien. – Benedictes Lund hed oprindelig Theophilii Skov efter Præsten Jens Theophiliussen, som ejede den. Senere overlod Præsten Skoven til Grev Reventlow. Der er her fra denne Begravelsesplads en overmaade skøn Udsigt over Vesterborg Sø til Kirken.

I *Aastrup Kirke* (Moseby) findes en Mindetavle, hvorpaa staar: Magister *Christian Henric Biering* født 1729 d. 26. Aug.; han blev Lærer ved Odense latinske Skole 1759, derfra blev han kaldet til Sognepræst for *Aastrup Menighed* i Aaret 1760. – Otte Aar derefter blev han Ejer af denne Kirke; han døde 1804, d. 8. Septb. i sit 76. Aar og var i 44 Aar denne Menigheds Lærer.

I Vaabehuset hænger en Tavle, hvorpaa staar: Histhenne hvor du ser den lille Høj, der hviler en elsket Fader sødt i Gravens blide Skød; men hist den Godes Siel i Evigheden smiler. Den Tanke trøster, naar jeg minder mig hans Død. – Den 19. Septb. 1804.

Hans Jørgen Biering.

Paa Gravstenen paa Kirkegaarden staar (oversat fra Latin): I den Tanke, at det er usømmeligt, at de Døde begravnes i Kirkerne, lod Mag. H. Biering, Stedets Præst, reise et Mindesmærke paa dette Sted for sig og Sine 1803. (Se Aarb. f. Loll.-Falster 1930).

Magister Bierings Gravhøj, *Aastrup Kirkegaard* paa Falster.

Biskop Monrads Minde og Gravsted Nykøbing F.s gl. Kirkegaard.

Paa Stenen staar: Biskop *Ditlev Gothard Monrad*, f. 24. Novb. 1811, d. 28. Marts 1887. *Emilie Nathalie Monrad*, f. *Lytthans*, f. 21. Juli 1815, d. 9. Septb. 1871. — Jeg er Opstandelsen og Livet. Hvo som tror paa mig, om han end dør, skal han dog leve.

Monrads fremragende Evner som Biskop, Skolemand og Præst ufortalte er det dog som Politiker, han vil mindes.

Af Fødsel en Drømmer med vide Syner, af Skole en Tankens og Ordets Dialektiker, af Sind en Kampnatur, for hvem Strid var Liv, og Magt det selvfølgelig Maal for Striden.

Men selve Magten var ham kun et Middel, og Maalet var Danmarks Vel.

(Dansk biografisk Leksikon).

Gravstedet tilhøjre for Biskop Monrads er over Biskop Bindsbøll, Monrads Formand paa Lolland-Falsters Bispestol.

Det reventlowske Gravsted, Horslunde Kirkegaard paa Lolland (se Billedet S. 85).

Paa den med × mærkede Marmorplade, hvorunder Statsministerens Grav findes, staar: Herunder hviler det, som tilhører Jorden af *Christian Ditlev Frederik*, Greve af Reventlow, født 11. Marts 1748, død 11. Oktober 1827.

Levende følte han sin Svaghed og sine Mangler, men Gud styrkede ham og gav ham Helbred, Kraft og godt Mod til med Troskab, Iver og Held at tjene Konge og Fædreland, og til i en Række af Aar, understøttet af mange ædle Medarbejdere, at udrette meget til Guds Ære og Danmarks Tarv. — I 48 Aar var han lykkelig gift med *F. L. S. C. von Beulwitz*, der var gudfrygtig, fornuftig og blid.

Deres Ægteskab velsignedes med 12 Børn, af hvilke 9 overlevede dem. — De elskede Gud og Menneskene, de hadede ingen. Levede og døde i Haabet om en glad Opstandelse ved Jesus Christus vor Frelser. — Du ogsaa, som læser dette, aager med det Pund, Gud betror dig, og giv Gud Æren.

De ovenfor staaende af den hensovede nedskrevne Ord forefandtes efter hans Død. Velsignet være Fader dit Minde! Fulgt være dit Eksempel!

Biskop Boisens Gravsted, Vesterborg Kirkegaard paa Lolland (se Billedet S. 86).

Paa Korsets Arme staar: Ev. Joh. XXIV. Paa Bogens venstre Blad staar: *Peter Outzen Boisen*, fød d. 15. Novb. 1762, død d. 10. Maj 1831.

Paa Bogens højre Blad staar: Præst for Vesterborg og Birket i 43 Aar. Seminarieforsøger i 29 Aar. Biskop over Lolland og Falsters Stift i 26 Aar. Commandeur af Dannebrog og Dannebrogsmænd.

Paa den hvide Marmortavle under Mindesmærket staar: Deres Ven og Lærer rejste Stiftets Præster og Skolelærere dette Minde 1833.

Lærer Sv. Jørgensen, Taareby, der er godt inde i den Bojsenske Slægts Historie, skriver:

Peter Outzen Boisen blev 1787 Præst i Vesterborg og Biskop over Lolland-Falsters Stift 1805. Skønt Rationalist lever Mindet om ham som Præst stadig paa Egnen, og hans Andagtsbog benyttes endnu den Dag i Dag. Ved sin Virksomhed for Folkeskolen paa Lolland-Falster har P. O. Boisen dog indlagt sig størst Fortjeneste. 1802 oprettede han Præstegaardsseminariet i Vesterborg, der bestod til hans Død.

Det er ikke for meget sagt, at Biskop Boisen gennem dette Seminarium har præget den lolland-falsterske Folkeskole helt ned til vore Dage.

Tesdorfs Grav og Minde, Idestrup Kirkegaard (Falster). (Se Billedet S. 85.)

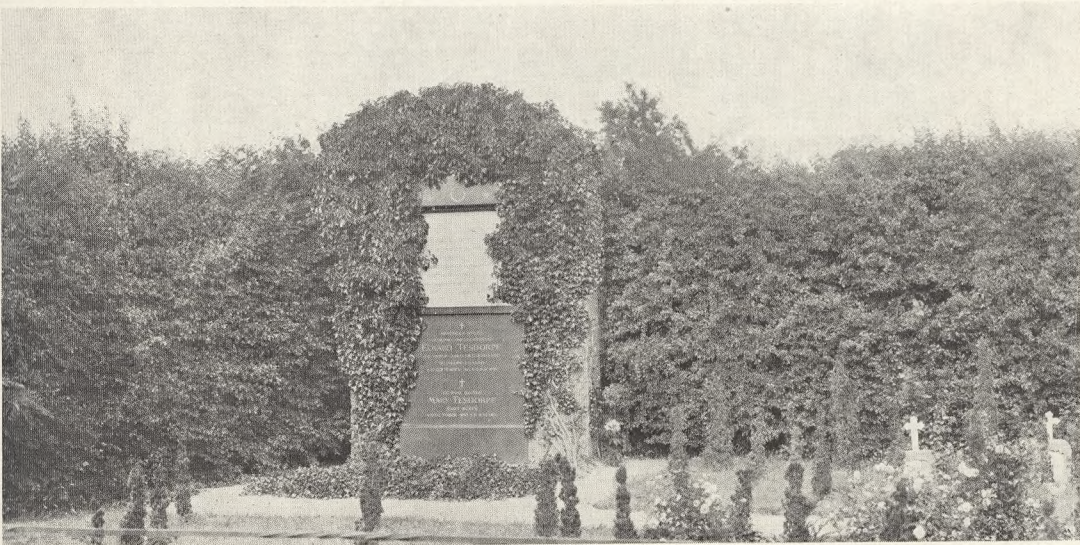
Øverst paa Stenen staar: Saa haver Gud elsket Verden, at han haver givet sin Søn den enbaarne, at hver den, som tror paa ham, ikke skal fortabes, men have et evigt Liv.

Joh. 3, 16.

Herunder hviler Geheimeconferentsraad *Edvard Tesdorph* til Ourupgaard, Giedsergaard og Sædingsgaard. * 27. September 1817, † 2. Maj 1889, og hans Hustru *Mary Tesdorph, f. Busch*, * 12. Oktober 1820, † 14. Juni 1875.

En af Tesdorfs store Fortjenester var, at han har oplært og uddannet en Stab af unge Mænd, der senere blev meget dygtige og kendte Landmænd. Han gav Stødet til Oprettelsen af den første danske Sukkerfabrik, og Landhusholdningsselskabet havde under hans Præsidium en meget virksom Periode.

(D. biogr. L.).

Øverst: Det Reventlowske Gravsted, Horslunde Kirkegaard, Falster.
Nederst: Det Tesdorpske Gravsted, Idestrup Kirkegaard, Falster. (Se Teksten S. 84).

Private Begravelsespladser.

Af Sognepræst P. Severinsen.

I Nr. 5 har „Vore Kirkegaarde“ en Artikel, der paataler, at der i den senere Tid skal være givet lidt rigeligt med Tilladelse til paa privat Grund at begrave Lig eller nedsætte Urner. Det begrundes med, at Kirkegaardene nu ikke støder æstetiske Følelser, og at de nu byder en virkelig Fredning; og desuden begrundes det med, at man ellers risikerer deres Proletarisering. De velhavende, særlig Grundejerne, kunde finde paa at lave sig Privatgravpladser, saa at Kirkegaardene blev Fattigkirkegaarde.

Jeg er tilbøjelig til at fraraade, at man søger at rejse Vanskeligheder i al Almindelighed mod denne Tilbøjelighed. I al Fald er det ud fra kristelige Synspunkter vanskeligt at rejse denne Kritik, idet Kirkegaardene i Almindelighed er ganske overordentlig utilfredsstillende.

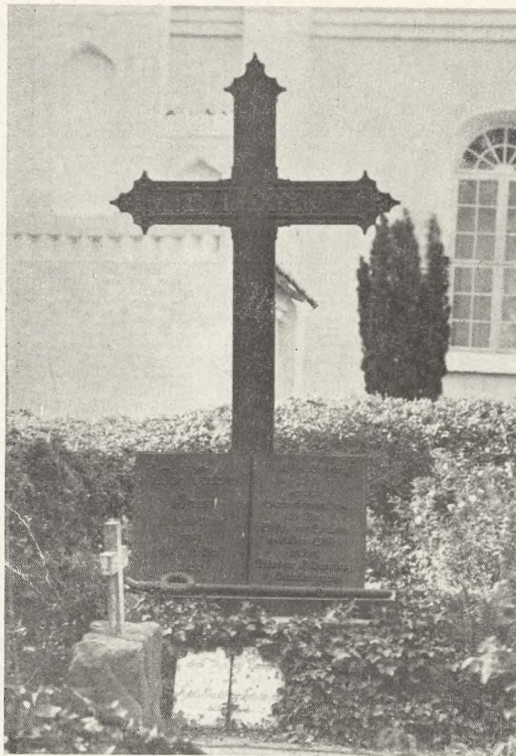
Det æstetiske kan nok gaa, og ofte er denne Fordring mere end tilfredsstillet. Men er der noget Sted i Danmark, hvor der ikke er Gravfred for andre end de meget velhavende, saa er det vore Kirkegaarde. Lovgivning og Regulativer udviser, at den ikke engang varer en Menneskealder, med mindre der kan betales ekstra. Jøderne har vist, at man godt kunde komme i al Fald meget videre, men der er næppe noget Udkomme med Kirkegaardsautoriteter om at efterligne dem. Der oparbejdes et Slags borgerligt Kirkegaardsideal, hvorefter en Kirkegaard skal være en pæn Destruktionsanstalt overfor de Døde og ikke et Sted med Gravfred.

Den kristne Forventning om de Døde er Opstandelse. Det siges ved hver Grav: „Af Jorden skal du igen opstaa“. Det har i Katakomberne været Mening, at den døde Kristen skulde ligge i Fred, indtil vor Herre ved sin Genkomst kalder ham frem af Graven, som det skete med Lazarus i Bethanien. Ordene paa de gamle Grave om at hvile i Fred gjaldt ganske vist Guds Fred, som er noget større end Gravfred, og det gjaldt slet ikke Dødens Fred, thi Døden er en Fjende; men man ønskede ogsaa at være loyal mod Forjættelsen ved at skaffe Gravfred.

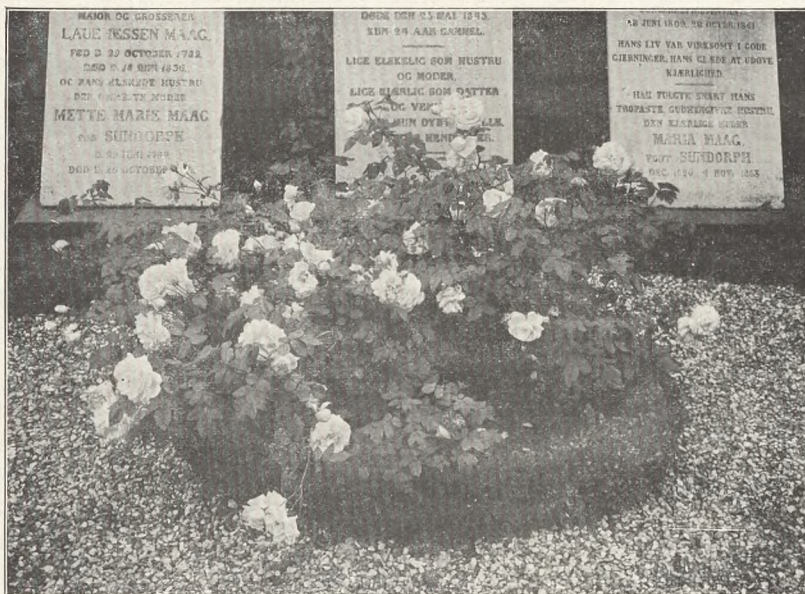
Vi maa erkende, at Gravfred paa ubegrænset Tid vil næppe være til at gennemføre for det hele Samfund. I al Fald ikke, hvis Skikken skal blive ved, at vore Døde skal begraves i Kirkens Gaard. Villahaver op ad en Storstad vil ogsaa være noget meget usikkert. Servituter kan endda ikke blive ved, naar de sprænges af overmægtige økonomiske Forhold. Man synes jo ikke engang at tænke sig at respektere de københavnske Kirkegaarde. Jeg ved ikke, hvad vi i Retning af kristelig Gravfred kunde naa ved Udnyttelse af Jyllands Heder, men et saadant Projekt vil i al Fald føles som Særlingepaafund. Oven i Købet har en Mængde slaaet sig ogsaa religiøst til Rø med Destruktionsanstalten som det egentlig rigtige, idet deres Religion knytter sig til de hedenske Fantasier om Sjælens Udødelighed, hvortil i Hedenskabet netop hørte en Lære om, at det gjaldt om at komme af med Legemet.

Men med alt dette er den kristne Anskuelse til endnu, og jeg ser ikke rettere, end at der gives saa store Muligheder for bedre Fredning end Kirkegaardenes under en Mængde Forhold. Haven synes mig i og for sig ikke den bedste, men i Marken kunde det let gøres, og selv om 60 Aar derefter Ploven fik Lov at gaa hen over Gravene, saa er det da intet imod at grave ned i dem, hugge Kisterne op, partere den Dødes Levninger og putte dem væk, man ved ikke hvordan, – og det maaske efter 30 Aars Forløb, mens Børnene staar afmægtige i at hindre det.

(Teksten fortsættes S. 88).

Biskop Bojsens Gravsted paa Vesterborg Kirkegaard paa Lolland (se Teksten S. 84).

Gravstedsanlæg.

Nr. 2. Familiegravsted for Grosserer L. Jessen Maag paa Frederiksberg gl. Kirkegaard. Hovedmotivet i Gravstedet er den cirkelrunde Blomstergruppe, som er tilplantet med Roser og indfattet af en lav Buksbomkant. Uden om denne er der Grus. De ensartede Tavler og den enkle Anlægsform giver hele Gravstedet en egen rolig Karakter og en god Stemning.

Vore Kirkegaarde er i den Henseende endnu saa skandaløst organiserede, at de ikke har nogen Ret til i Sømmelighedens Navn at kritisere de andre Begravelsespladser.

Vi maa nøjes med at se at faa Fredningsforholdene paa de private Gravpladser formulerede saaledes, at vi undgaar nye Uanstændigheder.

Og saa kunde vi jo prøve, om vi kunde faa Kirkegaardene saa langt frem, at ingen føler Trang til at hjælpe sig uden dem. Hvor man som ved alle store Byer ikke mere har Kirkegaarde, men hvad man i Norge kalder Gravlunde, maatte der kunne gøres en Del. Da man ophørte at bruge Kirkens Gaard, burde man vist ogsaa have opgivet Navnet, men det hører vel ogsaa til de Ting, som ikke lader sig rette. Saa var det bare ønskeligt, at man saa vidt gørligt indrettede dem, som det sømmer sig i en kristen Kirkes Gaard.

Danske Kirkegaarde i 1929.

Følgende Kirkegaarde er projekteret, anlagt, udvidet eller under Anlæggelse og Udvidelse: Aarhus Vestre, Agedrup, Albæk (indviet 5. Oktober), Asnæs, Aunsø, Brænderup, Brabrand (Lic.: April; indviet 1. December), Birket (indviet 23. Juni), Durup, Dollerup, Ejby Sjælland (indviet 25. Juni), Ejby Vestfyn (Lic. 8. September), Esbjerg, Faarup (indviet 25. Juni), Farsø, Fredericia (se V. K. 1929, S. 61 ff.), Frederiksberg Søndermark og gamle Kirkegaard (se V. K. 1929, S. 25 og 69 ff.), Frederiksværk-Vinderød (Lic.: Maj), Gentofte Mariebjerg, Gjørding, Grevinge, Hareskov, Herning, Hirtshals, Horsens Nørhule, Hunstrup, Hesselager (indviet 12. Juni), Iglø Kapel, Jernved (Lic.: 5. Oktober), København Vestre, Kerteminde, Kolding, Lemvig, Lihme (Lic.: 26. Marts), Mejlby (indviet 2. April), Ranum, Roskilde Domsogn, Roskilde St. Jørgensbjerg, Roslev (se V. K. 1929, S. 25), Rønne, Strib (Lic.: 8. November), Sjørslev, Skive, Svendborg St. Jørgensbjerg, Strøby, Skjødstrup, Tjæreborg, Thisted Vestre, Taars, Thise, Thurø (indviet 2. Februar), Vejlbj.

Endvidere følgende Kapeller og Krematorier: Aabenraa (Arkitekt *Vig Nielsen*), Aalborg (Krematorium), Frederiksberg Søndermark (se V. K. 1929, S. 69 ff.), Haarslev (Lic.: 20. April), Hirtshals, Hørsholm (Arkitekt *Chr. Borch*, indviet 15. September), Laurbjerg, Nykøbing F. (Krematorium), Roskilde St. Jørgensbjerg (Arkitekt *H. Schmidt*; Lic.: 15. Maj), Sejerø, Strø, Sundby København (Krematorium, Arkitekt *Holger Jacobsen*), Vonge (indviet 13. November). Endvidere opføres der Urnehaller paa Bispebjerg, Frederiksberg gl. Kirkegaard og i Rønne og indrettes Urnehaver paa Københavns Vestre og i Ringsted samt Graverbolig i Sønderborg (Lic.: 15. Juni), ligesom der er udført anselige Sikringsarbejder ved Højerup gl. Kirkegaard.

Følgende Kirkegaardsledere er ansat: *N. M. Nielsen* (Søndermark og Frederiksberg gamle Kirkegaard) 1. Januar, *Chr. Andersen* (Viborg) 1. Januar. Fratraadte er: *Laur. Larsen* (Frederiksberg), *O. N. Munksgaard* (Viborg) og *Pultz* (Ribe) samt afgaaet ved Døden 8. Marts fhv. Graver *Hans Jessen Bendorff* (Esbjerg). Jubilæum er holdt af: Direktør *A. Berg* (København) 25 Aar 2. Februar, (se V. K. 1928, S. 125); Graver *Jerløw* (Assens) 25 Aar 1. April; *Jens Michael Thiesen* (Ruth) 25 Aar 1. April; *Paulsen* (Nykøbing) 25 Aar 27. December 1928; *Kjeller* (Bornholm) 25 Aar 19. December 1928, Inspektør *Chr. Bech Skrydstrup*, 25 Aar 1. December, og *Pihl* (Rønne) 40 Aar 1929. Fra 1. Januar 1929 ophæves Roskilde Ligbærerlaug, og der dannes i Aarets Løb en Forening af Landsbygravere.

Kirkegaarden i Hillerød 1830-1930.

Af Kirkegaardsgartner *I. Blomberg* og Lektor *A. Boisen*.

Da Frederik II. ved Mageskiftet 1560 erhvervede Hillerødsholm, var Hillerød kun en ringe Landsby med 6 Gaarde. Det hørte da i gejstlig Henseende under Grønholt, men henvistes i 1585 til at søge Herlev Kirke, og Kirkegaarden her tjente tillige som Begravelsesplads for Hillerøds Beboere.

Ved Christian IV.s Byggevirksomhed voksede Byen saa stærkt, at det var rimeligt, at den fik sin egen Kirke. I Aaret 1621 lykkedes det at faa Planen virkeliggjort. Kirken opførtes paa det Sted, hvor nu Raadhuset ligger, og ved den blev der indrettet en Kirkegaard, som man vedblev at benytte til 1830. Kirkegaarden var indhegnet med en Kampestensmur, hvori der var en Port.

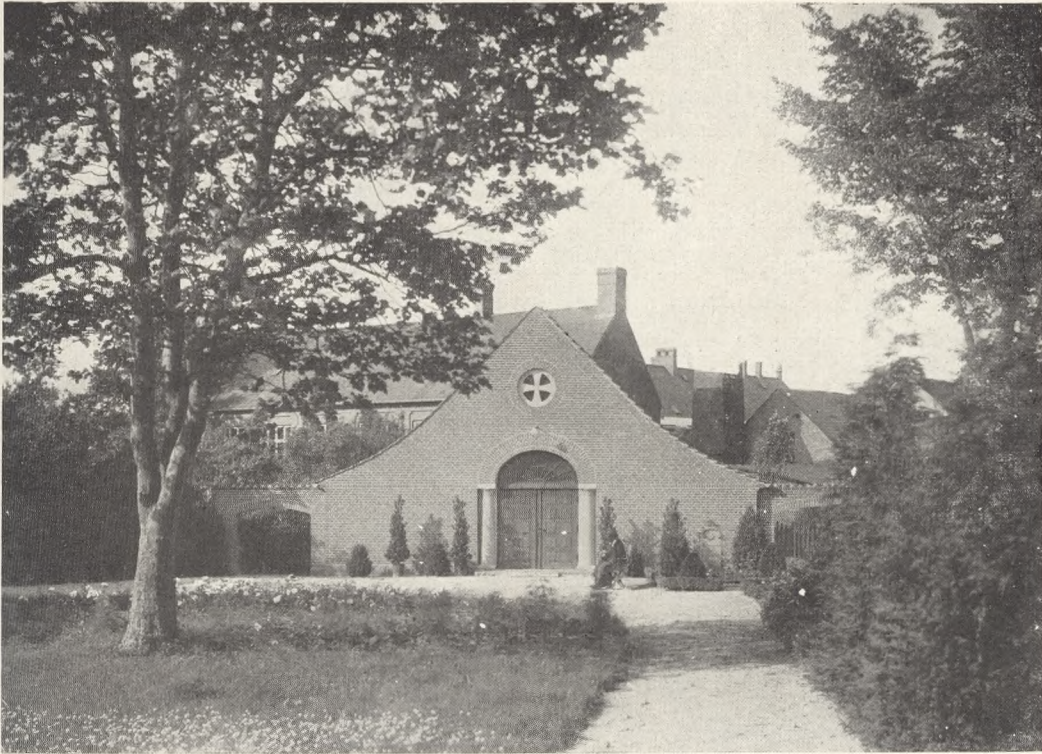
Allerede under Opførelsen af Kirken viste Arbejdet sig at være usolidt, og i en Storm i November 1624 blæste den om. Der var vel Planer om dens Genopførelse; men de blev aldrig til Virkelighed, og i Stedet for indrømmedes der nogle Aar senere Menigheden Adgang til Slotskirken. Ruinresterne paa Kirkegaarden blev fjernede, og der opførtes dér en Kløkkestol, hvori Kirkens Klokker blev ophængt, og et Hus, hvorfra Begravelserne fandt Sted.

Der synes tidligt – allerede paa Frederik II.s Tid – at være dannet et Ligsocietet af „kyndige Betjente og skikkelige Borgermænd“ paa 16 Medlemmer, som købte Ligklæder, Kapper, Flor og Børe til at udleje mod billig Betaling ved Ligfærd. Det blev

Lindeallé paa Hillerød Kirkegaard. Foto 1929.

N. P. Nielsen: Kapel paa Hillerød Kirkegaard. Foto 1929.

Lighus og Parti af Runddelen paa Hillerød Kirkegaard. Foto 1929.

senere rekonstrueret og kom til at bestaa af 24 Laugsbrødre, som skulde bekoste sig sorte Klæder og møde i disse, naar de skulde gøre Tjeneste. Det fortsattes som Hillerød Købstads Lig- og Begravelsesselskab.

I 1820'erne – efter at den gamle Kirkegaard altsaa var benyttet i 200 Aar – gjorde Byens Udvikling det ønskeligt, at Kirkegaarden sløjfedes. Det blev da nødvendigt, at der skaffedes Jord til en ny Kirkegaard, og den 16. Juli 1828 vedtog Borgerstyret at købe den Ilte Vognmandslod, tilhørende Gæstgiver Jørgen Frandsen; samtidig erhvervedes et Stykke af Byfogedembedets Jord, idet Kongen ved Resolution af 4. August 1830 bifaldt, at det afstodes mod en aarlig Afgift af Kirkegaardskassen.

Den ny Kirkegaard – Hillerøds nuværende Kirkegaard – blev anlagt af exam. Gartner Chr. Frederik Teisner, der var konstitueret i Gartnerembedet paa Frederiksborg; Teisner havde tidligere (1808) anlagt Kirkegaarden i Frederiksborg Slotssogn – oven i Købet uden at forlange noget for sit Arbejde.

Den ny Kirkegaard indviedes den 20. Februar 1830 ved Brændevinsbrænder og Forligskommissær O. Andersens Begravelse. Samme Foraar opgravedes og overflyttedes 67 Kister fra den gamle til den ny Kirkegaard, og en saadan Overflytning fandt ogsaa Sted det følgende Aar, ja saa sent som 5. April 1835 udbetales 16 Rigsdaler for et Ligs Opgravning og Bortførelse fra den gamle Kirkegaard.

Den gamle Kirkegaard maa iøvrigt i alt væsentligt være bleven sløjfet i 1830; den 19. September d. A. udbetales der nemlig Kirkegaardsværgen 4 Rigsdaler 3 Mark 8 Skilling for efter Befaling af Amtmand Gerhardt de Treschow at lade Sløjfningen foretage. Paa dens Plads begyndtes kort efter Opførelsen af Hillerød Raad- og Domhus, i hvis Taarn den største Klokke fra Kirkegaarden blev ophængt, mens den mindre blev anbragt paa Raadhusets Loft, hvor den laa, til den den 6. September 1867 blev solgt for 50 Rigsdaler. Dermed ophørte saa ogsaa Klokkeringningen over de døde.

Det Areal, som i 1830 erhvervedes til Kirkegaarden, har senere faaet forskellige Udvidelser. Allerede i 1880'erne viste Kirkegaarden sig at være for lille, og der købtes da et Jordstykke, beliggende mellem den gamle Kirkegaard og Nordre Banevej. Yderligere Udvidelse fandt Sted i 1901 ved Erhvervelse af den saakaldte Rundins Have, og i 1927, da man købte et Stykke Jord af Hillerød Vognfabrik. Kirkegaardens Areal var derved vokset til 3 Hektar Land. Der er nu ikke Mulighed for yderligere Udvidelse, og skal Hillerød have en ny Kirkegaard, maa denne anlægges uden for Byen.

I den første Tid efter den ny Kirkegaards Anlæggelse maatte Begravelserne foregaa fra Hjemmet, idet der ikke fandtes noget Kapel paa Kirkegaarden, men kun et lille Skur, hvori Kisten kunde hensættes.

Hillerød Købstads Lig- og Begravelsesselskab (der først opløstes 1924) leverede, hvad der skulde bruges ved en Begravelse. Dets Rekvisiter bestod af 1 Ligvogn, 2 Par Dækkener eller Skaberak til Forspandet, Beklædning til Kusk og Ligbærere, 3 Stkr. Ligtæpper og 8 Fag Sørgegardiner. Selskabet ydede følgende Begravelseshjælp til sine Medlemmer: naar man havde været Medlem i 10 Aar 100 Kr., i 11 Aar 120 Kr.; desuden var til Tjeneste 1 Ligvogn uden Forspand, det behørigte Antal Hjælpere til Ligets Transport og Nedsænkning i Graven, det bedste Ligtæppe og 3 Fag Sørgegardiner; Sørgegardinerne maatte beholdes i 14 Dage, ud over den Tid maatte der betales Leje efter Takst; Ligvognen maatte ikke være borte fra Byen mere end 24 Timer. – Folk, som ikke var Medlemmer af Selskabet, kunde leje Rekvisiterne for følgende Priser, gældende for Hillerød og Slotssognet: Ligvognen uden Forspand 3 Rigs-

Mindesmærker paa Hillerød Kirkegaard.

Øverst: tv. Maleren Professor Gotfr. Rump, † 1880; th. Niels Skovgaards Minde
over Maleren Viggo Pedersen, † 1926.

Nederst: tv. Maleren Thorvald Niss, † 1905; th. Wilma Hvalsoe, † 1905.

daler, for Tilsyn 1 Rigsdaler, 1ste Tæppe 2 Rigsdaler, 2det Tæppe 1 Rigsdaler 2 Mark, 3die Tæppe 1 Rigsdaler, for hvert Fag Gardiner 1 Mark.

Som anført fandtes intet Kapel paa Kirkegaarden; et saadant opførtes endelig i 1874; det var dog ret lille, og allerede i 1894 maatte man skride til en Udvidelse og Modernisering. Det var dog stadig ikke tilstrækkelig stort ved større Begravelser. 1927 opførte man da et nyt Lighus, og 1928 foretoges en yderligere Udvidelse af Kapellet. Det udvidede Kapel benyttedes første Gang den 3. Oktober 1928. Det afgiver Siddeplads til 250 Personer og er i sin nye Skikkelse et særdeles smukt Rum.

Hillerød Kirkegaard er i Modsætning til Størsteparten af Landets andre Kirkegaarde en kommunal Kirkegaard og har derfor siden 1830 været opført paa Byens Budget. Kirkegaardsinspektionen, som den kaldes, bestaar af Sognepræsten som Formand, Byens Borgmester, et af Byraadets Midte valgt Medlem samt – efter Menighedsraadets Oprettelse – et Medlem af dette. Det af Byraadets Midte valgte Medlem fungerede oprindeligt som Kirkegaardsværge og havde som saadan at udstede Skøde, anvise Jord, føre Begravelsesprotokollen samt føre Tilsyn med Kirkegaarden. Ved Besættelsen af Graverstillingen i 1924 overgik disse Hverv til Graveren, idet man gik ud fra, at han vilde være bedre i Stand til at varetage dem end de skiftende Kirkegaardsværger. Gennem de 100 Aar har Kirkegaarden haft 16 Værger. Gravernes Antal har været 7: Jens Nielsen Repholm (1830–43), Mathiesen (1843–53), Frederik Hansen (1853–74), Carl Frederiksen (1874–80), Christen Petersen (1880–96), Anders Petersen (1896–1924) og Immanuel Blomberg (fra 1924).

I Kirkegaardens første Tid fandtes Liniegravelse til højre og venstre for Kirkegaardsporten; Familiegravstederne var anlagt langs Kirkegaardens Ydersider. Liniegravelserne kunde ikke fornyes. Senere gik man bort fra dem og gik over til en mere demokratisk Ordning, idet i Følge Regulativets § 3 Gravsteder skal udlægges og anvises i den Orden, hvorefter Begæret fremkommer og uden Hensyn til den Samfundsstilling, den afdøde har beklædt eller Køberen beklæder. Efter denne Paragraf var det meget vanskeligt at holde en smuk Kirkegaard, idet velholdte og forsømte Grave kom til at henligge mellem hinanden. Herpaa bødede dog Loven af 30. Juni 1922 angaaende Kirkegaardes Vedligeholdelse, da der i Følge den gives Ret til at sløjfe forsømte Gravsteder.

Det ældste bevarede Gravsted paa Kirkegaarden er Rektor Professor Bendt Bendtsens (1763–1830); Bendt Bendtsen var Rektor ved Frederiksborg lærde Skole fra 1789–1830; om hans Betydning og fremragende Egenskab virker tilstrækkelig den hæderfulde Omtale, hans berømte Elev fra Skolen, J. N. Madvig har viet ham. Han begravedes paa Hillerød Kirkegaard den 22. December 1830, og paa hans Grav rejste Elever den smukke Gravsten, der endnu er bevaret.

Af andre kendte Mænd, der hviler paa Kirkegaarden, kan nævnes Generalløjtnant J. C. Bardenfleth (1780–1853), Generalmajor M. Bentzon (1834–1910), Oberst J. von der Recke (1817–91; paa Gravstenen staar „Mysunde 1850“), Grev C. Baudissin (født 1845; haardt saaret paa Als 1864 og død paa Lazarettet), endvidere Komponisten Joseph Glæser (1835–91), Provst Erik Høyer Møller (1818–1904; bedst kendt under Navnet „den gamle Feltpræst“), Politikeren Lars Dinesen (1838–1915) samt de kendte Malere Godtfred Rump (1816–80), Thorvald Niss (1842–1905) og Viggo Pedersen (1854–1926); paa Viggo Pedersens Grav er rejst en smuk Sten af Niels Skovgaard (se S. 93). En Gravsten minder ogsaa om, hvor tre unge Haandværkere, der

satte Livet til i Frederiksborg Slotskirke under Branden i December 1859, ligger begravet (se ovenfor).

Kirkegaarden har fra dens Anlæggelse været stærkt beplantet med Træer, mest Elm, Poppel og Ask. Biskop Mynster udtaler i sin Visitatsbog 1838, at Sognet har 2 Kirkegaarde, den ene ved Borgerskolen, den anden ved Slotsmenighedens Skole, begge meget pyntelige, men altfor meget Have. Dette er dog bleven ændret, efterhaanden som de er bleven fyldt med Grave. De mange Lindetræer, som nu findes paa Kirkegaarden, er plantet i 1880'erne. Hillerøds anden Kirkegaard, Slotssognets, som ikke hører til Hillerød By, vil ved anden Lejlighed blive omtalt og beskrevet i „Vore Kirkegaarde“. Omstaaende gives et Eksempel paa Kirkegaardens Regnskab 1830 og 1930-31.

Øverst: Birke i Sne, Vinteren 1929.

Nederst: Mindesmærke over de ved Frederiksborg Slots Brand i 1859 forulykkede Haandværkere. Bemærk de opsatte Haandværker-Redskaber.

Kirkegaardsværge Mallings Regnskab af 4. April 1830
med Fradrag af Købmand Maahrs Nota af 22. April 1830, begge vedlagt Regnskabet
til Underbalance.

	R.	M.	S.
Bilag 1. For 2 Nøgler til de Herrer Inspektorer og en Nøgle til Kirkegaardsværgeren	11	1	9
Bilag 2. For Porten og Laagens Estersyn	1	1	8
Bilag 3. 3 Haandjern samt en Nøgle til Porten	0	4	0
Bilag 4. For et Skubkar og tvende Skovle	2	5	0
Bilag 5. For et Skubkar og tvende Skovle	3	1	8
Bilag 6. For 2 Hækker, 2 River, 2 Skuffejern	6	0	0
Bilag 7. For 2 engelske Spader	4	2	0
Bilag 8. For Kirkemurens Estersyn	4	0	0
Bilag 9. For et Staalkempel	0	3	0
Bilag 10. For Blomsterfrø efter Slotsgartner Leisners Regning	5	3	8
Bilag 11. For at grave Graven til et Lig	1	0	0
For 6 Eggepæle over Lig flyttede fra den gamle Kirkegaard	2	0	6
Bilag 11. For at faafslaa et Overfald til Porten	4	3	0
Til Jens Nielsen Repholm som Opfyndmand	25	4	11
For at sløjfe den gamle Kirkegaard efter Amtmand Treschows Befaling	4	3	8
For 4 Pd. Lækkegarn til Træernes Opbinding	0	5	0
For at bortføre Sne fra Porten og Muren	1	1	0
Bilag 12. For tvende Jernstænger til at løsne Jord i Frost	4	3	0
Bilag 13. De saakaldte Kirkelyspenge	3	2	10
Bilag 14. Klokker Bendsens Løn	21	3	15
Bilag 15. For Vin og Brød ved Sakramentet	21	0	0
For en Jernmuffert	3	0	0
For tvende Protokoller	2	4	0
Til Skrivemateriale	1	0	0
Udgift Summa	136	5	3
Indtægt ved Jordsalg og Monumentafgift	Summa	248	1
Beholdning	111	1	15

Hillerød, 31. December 1830.

H. H. Erslev.

Modtaget ligegyldende Regnskab.

Sølling.

BUDGET FOR 1930—31.

Post 1. Skatter og Afgifter	200 00
Post 2. Lønninger og Pensioner	4496 00
Vederlag for Gravning af Grave, Vederlag for Renholdelse af Legatgravsteder	2200 00
Post 4. Vedligeholdelse af Kapel og Kirkegaard	2650 00
Post 5. Forskelligt:	
Ny Beplantninger	600 00
Post 6. Renter	3761 00
Post 8. Afskrivninger	1504 00
Udgift	15411 00
Post 9. Indtægt ved Salg af Gravsteder, Gravning af Grave, Brug af Lighus, Anbringelse af Monumenter, Renter af Gravsteds-Legater	7050 00
Udgift	8361 00

Tillæg til „Vore Kirkegaarde“.

Redaktionen af „Vore Kirkegaarde“ har forberedt Hefter med Artikler om:

- 1) Folkelige Gravminder (Smede- eller Støbejernskors).
- 2) Gravstedsanlæg.
- 3) Kirkegaardens Beplantning.
- 4) Provinsens Bykirkegaarde.
- 5) Moderne Gravmæler.

Man anmoder høfligt, hvem der har Tegninger eller Fotografier af Gravminder, ældre og nye Kort over Kirkegaarde og i ganske særlig Grad Fotografier af Kirkegaarde, taget fra Kirketaarnet, samt Planer og Fotografier af Gravstedsanlæg, om at laane eller sælge Redaktionen saadanne.

Redaktionen af „Vore Kirkegaarde“, Malthe Bruuns Vej 3, København F.

Medlemmernes Opmærksomhed henledes høfligt paa, at For-
eningens Regnskabsaar er udløbet pr. 31. Marts. Der erindres sam-
tidig om, at Kontingentet lettest og billigst afgøres ved, at man
indbetaler Beløbet til Postkonto 11,915 Hillerød. Dette koster kun
5 Øre. Indbetalingen bedes foretaget inden 15. April, fra hvilken
Dag Opkrævningerne udsendes.

Ny Litteratur om Kirkegaardsspørgsmaal:

„Trädgårdsodlaren“ 1928 Nr. 5: Våra kyrkogårdar. Deres försköning och grav-
kultur.

„Viola“ 1929 Nr. 6: Våra kyrkogårdar, af Enok Nilsson, med Billeder fra Kø-
benhavns Vestre Kirkegaard; Kyrkogårdskonsulent i Stockholm utsedd (Trädgårds-
konsulent Gösta Ruthner).

„Park and cemetery and landscape gardening“ Jan. 1929: Cemetery travelogs,
Ray F. Wyrick, VIII Havans; Coloring outdoor metal work; Februar: Cemetery
travelogs, af Ray F. Wyrick, IX South America (ill); Cremation and crematory con-
struction, af W. B. Londelius; Taxation of cemetery Property, af A. L. H. Steet.

„Gartner-Tidende“ 1928 Nr. 52: Kirkegaarden og dens Leder. Et borgerligt Ord
i en kritisk Tid, af Johannes Tholle, — med Bemærkninger i 1929 Nr. 2 af Alfr. Carl-
sen, Carlsen-Skiødt, C. Nielsen, C. Th. Sørensen; Nr. 3: af Johannes Tholle, Emil
Böttiger; Nr. 4: af E. Hald, C. Th. Sørensen; Nr. 5: af Emil Böttiger.

„Arkitekten“ 1929 Nr. 8: Noter (om Foreningen for Kirkegaardskultur), med Be-
mærkninger i Nr. 10 af E. Erstad-Jørgensen, Steen Eiler Rasmussen.

Generalforsamlingen afholdes i Fyns Stift i Juni Maaned. Dags-
orden samt Regnskab vil fremkomme i V. K. Nr. 2.

Kirkebelysning!

Trier Pedersen,
Holbæk, Telefon 199.

Peter Fischers Eftfl., Holbæk

Udstyr (Axel Smith) Isenkram
Blikkenslager, exam. aut. Vands og Gasmester.
Installation af W. C. og Badeværelser, Pumpeanlæg og Centralvarmeanlæg.
TELEFON 136.

1. Kl.s

Malerarbejde

udføres overalt til rimelige Priser.
Forlang Tilbud.

Malmester P. J. Weinreich,
Holbæk. — Telefon 267.

A. Chr. Pedersen,
Tømrermester.

Overslag gives. Forlang Tilbud.

Stenhusvej.

Telefon 344. — Holbæk. — Telefon 344.

G. F. Jørgensen & Søn,

Murermestre og aut. Kloakmestre.

Alt Murerarbejde udføres, saavel nyt som Reparationer.
Jernbeton-, Kedel- og Ovnarbejde.

Havnevej 36, Holbæk.
Telefon 264.

Gravmonumenter!

Stenhuggerarbejde i alle Stenarter.

*Smukke og stilfulde Monumenter til rimelige
Priser leveres fragtfrit og opstillet paa
Kirkegaarden.*

Holbæk Monumentforretning,

TH. L. KNUDSEN — Telefon 778
ved Kirkegaarden.

*Gravgelænder, Altergelænder,
Jernporte samt alle
Reparationer!*

Vald. Otto,
Holbæk, Telf. 634.

Alt Glarmesterarbejde
udføres.

Svend Hansen, Glarmester,
Nygade 13, Holbæk, Telf. 266.

G. Jørgensens Maskinsnedkeri,

Telefon 368. **Holbæk.** Telefon 368.

Alt Snedkerarbejde udføres. Egen Torrestue (varm Luft).
Parketgulve af prima Materiale.

Støbejernsvinduer til Kapeller og Kirker

Nummerpæle af Støbejern

Gravgelændere af Støbejern

Støt „Foreningen for Kirkegaardskultur“

ved at referere til

VORE KIRKEGAARDE

naar De køber hos Annoncørerne!

Fra Bøgenes Verden.

„Gjertofte. Kirkesognets, Kirkens og Præsternes Historie“, udgivet af „Historisk-topografisk Selskab for Gjertofte Kommune“, 1928; Bidrag af Overretssagfører J. Werner og Arkitekt Søren Lembche. Omtaler Kirkegaardens Historie.

„Vor gamle Hovedstad. Det København, der graves frem“, Hefte 8. Bl. a. Bidrag af Peder Linde: „Indenbys Kirkegaarde fra Pestens Tid“ (Ill.) C. A. Reitzels Forlag, Pris 2,00.

Vore Kirkegaarde

forsendes for de indenlandske Abonnenters Vedkommende gennem Postvæsenet, og Klager over mangelfuld Ekspedition samt Adresseforandring bedes derfor rettet til det nærmeste Posthus — De udenlandske Abonnenter faar Bladet tilsendt fra Ekspeditionen, Malthe Bruunsvej 3, København F., og Klager over mangelfuld Ekspedition samt Adresseforandring bedes for disses Vedkommende rettet

dertil

* *

*

**BORNHOLMSKE
FLISER TIL
VILLAHAVER**
GULE — BRUNE — RØDE

»Sløb ikke Havens Grus ind i dit Hus«.

Bornholmske Fliser
paa Havegangene forhindrer Ukrudt, Ælte og Støv.

Hovedforhandler for København og Sjælland:
V. MEYER,
Niels Juelsgade 9,
København K. Tlf. 6096.

1/2 HASLE Klinker og Chamottestensfabrik Kbhvn
Telf: Central 254.

Foreningen for Kirkegaardskultur,

hvis Formand er Provst *Simon Hansen*, har til Formaal at „søge oparbejdet Sansen og Interessen for Kirkegaardsforhold i Danmark, saaledes at Kirkegaardene baade i æstetisk, teknisk og hygiejnisk Henseende kan komme paa Højde med Tidens Fordringer“. Foreningen søger dette Formaal gennemført ved at udsende sit Tidsskrift, der redigeres af Havearkitekt *Johannes Tholle*, udkommer med 9 smukt illustrerede Hefter om Aaret, og af hvis Indhold nedenstaaende skal fremhæves, – ved Afholdelse af Foredrag og Møder for Menighedsraadskredse, til hvilket Formaal der haves en stor Lysbilledsamling til Disposition; ved Opretholdelse af en Konsulentvirksomhed, hvor Kirkegaardsbestyrelser kan faa fornøden Assistance med Regulering, Udvidelse eller Anlæggelse af Kirkegaarde o. s. v. Foreningen har i Regelen et Beløb paa nogle Hundrede Kroner til Disposition for Kirkegaardsbestyrelser, som ønsker at forskønne deres Kirkegaard ved hensigtsmæssig Plantning; den ejer en betydelig Bogsamling om Kirkegaardsforhold, hvorfra Litteratur kan udlaanes til Medlemmerne, og den har udgivet følgende Smaaskrifter:

- Smaaskrifter Nr. 1: Den kongelige Anordning om Kirkegaarde, 35 Øre pr. Stk.
– - 2: Lighbrændingens Lovregler, 25 Øre.
– - 3: Vedtægt for Landsbykirkegaarde, 25 Øre.
– - 4: Vejledning til Kortlægning og Protokollering, 25 Øre.

Fr. Hansen: Kirkegaardsprotokol; anbefalet af Kirkeministeriet, pr. Stk. 30,00, pr. Par 55,00 Kr.

Johannes Tholle: Vore Kirkegaarde 1927. Af denne Aargang haves Heftet Nr. 5 med Bidrag om den sønderjydske Kirkegaard i Frankrig og om Viborg nye Kirkegaard, pr. Stk. 1,00.

Vore Kirkegaarde 1928–29 6,00 Kr.; af Indholdet fremhæves:

*Begravelse-Lighbrænding, af *A. Berg*.

*Kirkegaardskultur, af *A. Berg*.

Alle-Helgens-Andagterne paa Kirkegaardene, af *A. Fibiger*.

*Den mosaiske Kirkegaard i Fredericia, af *C. V. Hansen*.

*Lighbrændingen i Europa i forhistorisk Tid, af *Hans Kjær*.

*De gamle Kirkegaardsdiger, af *Søren Knudsen*.

*Gravminder af Træ, af *Søren Knudsen*.

Gravstedsanlæg, af *J. P. Andersen*.

*Folkekirken og de kommunale Kirkegaarde, af *Poul Nedergaard*.

Katakomberne i Paris og i Rom, af *Axel Berthelsen*.

*Lighbrændingens Stilling i Danmark og dens Stilling indenfor den danske Statskirke. Lighbrændingens hygiejniske Betydning, af *Knud Secher*.

Folkekirken og de kommunale Kirkegaarde, af *Chr. Bech Skrydstrup*.

*Krematorier i Danmark, af *C. Svane*.

*Harboøre Kirkegaard, af *Johannes Tholle*.

Om Kirkegaardenes Ret til at frede Træer paa Gravstederne, af *Johannes Tholle*.

Opvarmning af Kapeller, af *K. H. Karst*.

Den kongelige Anordning, af *Johannes Tholle*.

*Kirkegården i Svendborg, af *Johannes Olsen*.

*Taksen, *Taxus baccata*, af *Johannes Tholle*.

*Urnehaver, af *Johannes Tholle*.

*Roskilde Kirkegaarde, af *Johannes Tholle*.

*Københavns Begravelsesvæsens Vandkumme, af *Johannes Tholle*.

*Regulering af Landsbykirkegaarde, af *Johannes Tholle*.

Indmeldelser modtages paa Foreningens Kontor: *Malthe Bruuns Vej 3, København F.*, hvorfra ogsaa Foreningens Skrifter forhandles. Medlemmerne opnaar 10 pCt. Rabat ved Køb af disse.

Generalforsamling.

„Foreningen for Kirkegaardskultur“ afholder sin 8. ordinære Generalforsamling Mandag den 17. Juni 1929 Kl. 3¹/₂ i Fyns Forsamlingshus i Odense.

DAGSORDEN:

1. Valg af Dirigent.
2. Den fungerende Formand, Hr. Folketingsmand P. Kammersgaard, aflægger Beretning.
3. Kassereren, Hr. Kirkegaardsgartner J. Blomberg, aflægger det reviderede Regnskab.
4. Den fungerende Formand fremsætter Virksomhedsplan.
5. Kassereren fremsætter Budget for Aaret 1930-31.
6. Redaktøren, Hr. Johannes Tholle, redegør for „Vore Kirkegaarde“.
7. Valg af 1 Medlem til Redaktionsudvalget (fratrædende er Hr. Lærer Fr. Hansen, som ikke ønsker Genvalg).
8. Bekræftelse af Valget af Hr. Arkitekt C. E. Bauditz, København, og Overgraver H. Pedersen, Roskilde, som Medlemmer af „Udvalg for Skønssager“.
9. Forslag fra Hr. Havearkitekt C. Th. Sørensen om Ophævelse af Lovenes § 7 og 11.
10. Forslag fra Bestyrelsen om Ændring af Lovenes §§ 3 (En Krones Kontingentforhøjelse for personlige Medlemmer), 4 (Supplering af Bestyrelsen), 6 (Ændring af Forholdene vedrørende „Udvalg for Skønssager“), 7 (Ophævelse af Maksimumsgrænsen for Antallet af Medarbejdere ved Konsulentvirksomheden), 11 (Ophævelse af den første Passus) samt Foretagelse af visse andre, væsentligst redaktionelle Ændringer af disse og andre Paragraffer.
11. Valg af tre Bestyrelsesmedlemmer (fratrædende er D'Hrr. Provst Simon Hansen, som ikke ønsker Genvalg, samt Folketingsmand P. Kammersgaard og Kirkegaardsgartner C. Nielsen) og 1 Suppleant (fratrædende Hr. Havearkitekt J. P. Andersen).
12. Valg af 2 Revisorer (fratrædende: D'Hrr. Inspektør Skrydstrup og Kirkegaardsgartner Kjær) samt 1 Revisor-Suppleant (fratrædende Inspektør Elers-Nielsen).
13. Fastsættelse af Stedet for næste Aars Generalforsamling.
14. Eventuelt.

P. F. V.

P. Kammersgaard,

Næstformand, fung. Formand.

NB. Foreningens Regnskab findes S. VI.

Man erindres høfligt om, at der kun gives Adgang til Generalforsamlingen for Medlemmerne imod Forevisning af Kassererens Kvittering for Kontingentet 1929/30. Der kan kun foretages Afstemning om de paa Dagsordenen opførte Punkter.

I Tilknytning til Generalforsamlingen vil der før dennes Afholdelse om Eftermiddagen blive søgt arrangeret Fællesbesøg paa Odense Kirkegaarde, hvorom der vil findes nærmere Underretning i næste Hefte af „V. K.“, ligesom der Kl. 7¹/₄ afholdes et offentligt Lysbilledforedrag, ved hvilket Havearkitekt Johannes Tholle vil tale om „Landsbykirkegaardenes Regulering og Beplantning“.

Foreningen for Kirkegaardskultur.

Fra 1. April 1928 til 31. Marts 1929.

Indtægt:		Udgift:	
Overført fra forrige Aar.....	606 80	Porto, Fragt, Telefon, Telegrammer	872 57
Kontingenter.....	2138 47	Tryksager og Afskrivning.....	3840 57
Annonceindtægter.....	2503 06	Clicheer, Tegninger m. m.....	1442 37
Solgt Protokoller og Skrifter.....	3084 22	Avertering, Lokaleleje.....	160 95
Diverse.....	43 49	Provision, Forsendelse af Protokoller..	1276 41
Kirkeministeriets Tilskud.....	1050 00	Forfatterhonorar, Redaktørløn.....	1189 50
Landbrugslotteriet.....	1000 00	Rejser og Diæter.....	349 49
Renter.....	1 15	Renter til Banken.....	239 66
		Lønninger til Sekretær og Kasserer....	900 00
		At overføre til næste Aar.....	215 67
	<u>Kr. 10487 19</u>		<u>Kr. 10487 19</u>

S. E. & O.

BORNHOLMSKE FLISER TIL VILLAAVER
GULE — BRUNE — RØDE

»Sløb ikke Havens Grus ind i dit Huse.»

Bornholmske Fliser
paa Havegangene forhindrer Ukrudt, Ælte og Støv.

Hovedforhandler for København og Sjælland:
V. MEYER,
Niels Juelsgade 9,
København K. Tlf. 6096.

3/8 HASLE Klinker og Chamottestensfabrik Kbhvn
Telf: Central 254.

Regnskab

for

„Vore Kirkegaarde“.

Tiden fra 1. April 1928 til 31. Marts 1929.

Indtægt:	
Annonce-Indtægt.....	2503 06
Tilskud fra F. f. K.....	2121 51
	<u>Kr. 4684 57</u>
Udgift:	
Forsendelse af Bladet.....	305 63
Trykning af Bladet.....	2045 00
Provision.....	431 41
Clicheer, Tegninger.....	852 33
Redaktør og Forfatterhonorar.....	1050 20
	<u>Kr. 4684 57</u>

Hillerød, den 31. Marts 1929.

(sign.) J. Blomberg.

Ny Litteratur om Kirkegaardsspørgsmaal.

„Arkitekten“ Nr. 12: Noter, Foreningen for Kirkegaardskultur, af E. Erstad-Jørgensen; med Bem. af Red.; Nr. 14: Kirkegaardskultur, af Billedhugger Elo; med Bem. af Red.; Nr. 16: Kirkegaards og anden Kultur; Marts Heftet: Nogle nye Bygninger og deres Tendenser, af Steen Eiler Rasmussen (bl. a. Kapellet paa Ordrup Kirkegaard).

„Berlingske Tidende“ 21. April 1929: Kirkegården under Gaden, af Konservator P. Linde, med 5 Illustrationer (om de forsvundne Kirkegaarde i Hovedstaden).

„Nationaltidende Aften“ 21. April 1929: Fra en sjællandsk Kirkegaard, Kronik af Thorkild Gravlund.

„Vejle Amts Folkeblad“ 9. April 1929: Fra gamle Dage. Et Besøg paa Uldum Kirkegaard i Tresserne sammen med Præsten Carl Emil Kirketerp.

„Politiken“ 14. April 1929: Deres-Forhold til det offentlige, af Tage Heft (Afsnittet „Naar en Borger dør“).

„Norsk Gartnerforenings Tidsskrift“ Nr. 6: „Vakrere kirkegaarde“.

„Præsteforeningens Blad“ Nr. 15: Stationsbyens Problem, af A. Bartholdy Møller.

„Menighedsraadenes Blad“ Nr. 3: Det kommunale Begravelsesvæsen og Folkekirken, af P. Severinsen og med Bem. af A. Birke (en Henvendelse til det kirkelige Udvalg angaaende Administreringen af Kirkegaardene og den kirkelige Indflydelse herpaa); Menighedsraadenes særlige Opgaver i København, af P. Nedergaard (Punkt 4 om Kirkegaardene og deres Udsmykning med religiøse Motiver). Nr. 4: Folkekirken og de kommunale Kirkegaarde, af P. Nedergaard, Henry Ussing og A. Fibiger.

„Dansk Ligbrændingsforening“: Beretning for Aaret 1928.

„Gartenkunst“ Nr. 3: Friedhofs-Kultur. Urnenfriedhof Jena, af G. Dickmann, med 6 Billeder; Aus den Vorschriften für die Urnenstätten im Urnenhain II des Nordfriedhofes in Jena.

„Park and Cemetery and landscape Gardening“ Nr. 1: A model cemetery Law, af A. L. H. Street: Cemetery travelogs, af Ray F. Wyrick, med 3 Billeder m. m.

„Royal Horticultural Society“, London: Indbydelse til den 9nde internationale Havebrugs-Kongres i London 1930. Foreløbig Meddelelse.

Ligbrændingsstatistik.

Af „D. L.“s Aarsberetning fremgaar det (S. 8-9), at der i Aaret 1928 er foregaaet 1317 Brændinger paa Bispebjerg (i 1927 1206); af disse var 960 fra København, 104 fra Frederiksberg og 28 fra Gentofte, fra det øvrige Sjælland 130, Lolland-Falster 6, Fyn 10, Jylland 15 og fra Udlandet 4. 58 Bisættelser foregik uden gejstlig Medvirken og 76 uden Højtidelighed af nogen Art. De øvrige (90 pCt.) var forbunden med religiøs Højtidelighed. 495 Urner nedsattes paa Kirkegaarde, 322 i den særlige Urnhave, 445 anbragtes i Kolumbarier og 11 førtes til Udlandet. I Aarhus fandt der 51 Brændinger Sted (i 1927 46), i Slagelse 12 (15), Rønne 5 (0). Ialt foretoges i Danmark 1385 Brændinger mod 1265 Aaret forud.

Hvad Beretningen ikke omtaler, men hvad der erfares fra anden kompetent Side, er dette, at der for Hovedstadens Vedkommende i 1928 regnedes med 20 pCt. Brændinger af alle Dødsfald (imod ca. 18 Aaret forud), — at der i Februar i 1929 har været en yderligere Stigning, og at der for Aaret 1929 i det hele taget atter regnes med en Stigning for Aaret.

Foreningen for Kirkegaardskultur,

hvis Formand er Provst *Simon Hansen*, har til Formaal at „søge oparbejdet Sansen og Interessen for Kirkegaardsforhold i Danmark, saaledes at Kirkegaardene baade i æstetisk, teknisk og hygiejnisk Henseende kan komme paa Højde med Tidens Fordringer“. Foreningen søger dette Formaal gennemført ved at udsende sit Tidsskrift, der redigeres af Havearkitekt *Johannes Tholle*, og som udkommer med 9 smukt illustrerede Hefter om Aaret. Af dettes Indhold skal nedenstaaende fremhæves. Foreningen virker desuden ved Afholdelse af Foredrag og Møder for Menighedsraads-kredse, til hvilket Formaal der haves en stor Lysbilledsamling til Disposition; ved Opretholdelse af en Konsulentvirksomhed, hvor Kirkegaardsbestyrelser kan faa fornøden Assistance med Regulering, Udvidelse eller Anlæggelse af Kirkegaarde o. s. v. Foreningen har i Regelen et Beløb paa nogle Hundrede Kroner til Disposition for Kirkegaardsbestyrelser, som ønsker at forskønne deres Kirkegaard ved hensigtsmæssig Plantning; den ejer en betydelig Bogsamling om Kirkegaardsforhold, hvorfra Litteratur kan udlaanes til Medlemmerne, og den har udgivet følgende Smaaskrifter:

Smaaskrifter Nr. 1: Den kongelige Anordning om Kirkegaarde, 35 Øre pr. Stk.

- - 2: Ligbrændingens Lovregler, 25 Øre.

- - 3: Vedtægt for Landsbykirkegaarde, 25 Øre.

- - 4: Vejledning til Kortlægning og Protokollering, 25 Øre.

Fr. Hansen: Kirkegaardsprotokol; anbefalet af Kirkeministeriet, pr. Stk. 30,00, pr. Par 55,00 Kr.

Johannes Tholle: Vore Kirkegaarde 1927. Af denne Aargang haves Heftet Nr. 5 med Bidrag om den sønderjydske Kirkegaard i Frankrig og om Viborg nye Kirkegaard, pr. Stk. 1,00.

Johannes Tholle: Vore Kirkegaarde Aargang 1928-29 6,00 Kr.; af Indholdet fremhæves:

*Begravelse-Ligbrænding, af *A. Berg*.

*Kirkegaardskultur, af *A. Berg*.

Alle-Helgens-Andagterne paa Kirkegaardene, af *A. Fibiger*.

*Den mosaiske Kirkegaard i Fredericia, af *C. V. Hansen*.

*Ligbrændingen i Europa i forhistorisk Tid, af *Hans Kjør*.

*De gamle Kirkegaardsdiger, af *Søren Knudsen*.

*Gravminder af Træ, af *Søren Knudsen*.

Gravstedsanlæg, af *J. P. Andersen*.

*Folkekirken og de kommunale Kirkegaarde, af *Poul Nedergaard*.

Katakomberne i Paris og i Rom, af *Axel Berthelsen*.

*Ligbrændingens Stilling i Danmark og dens Stilling indenfor den danske Statskirke. Ligbrændingens hygiejniske Betydning, af *Knud Secher*.

Folkekirken og de kommunale Kirkegaarde, af *Chr. Bech Skrydstrup*.

*Krematorier i Danmark, af *C. Svane*.

*Harboøre Kirkegaard, af *Johannes Tholle*.

Om Kirkegaardernes Ret til at frede Træer paa Gravstederne, af *Johannes Tholle*.

Opvarmning af Kapeller, af *K. H. Karst*.

Den kongelige Anordning, af *Johannes Tholle*.

*Kirkegården i Svendborg, af *Johannes Olsen*.

*Taksen, *Taxus baccata*, af *Johannes Tholle*.

*Urnehaver, af *Johannes Tholle*.

*Roskilde Kirkegaarde, af *Johannes Tholle*.

*Københavns Begravelsesvæsens Vandkumme, af *Johannes Tholle*.

*Regulering af Landsbykirkegaarde, af *Johannes Tholle*.

Indmeldelser modtages paa Foreningens Kontor: *Malthe Bruuns Vej 3, København F.*, hvorfra ogsaa Foreningens Skrifter forhandles. Medlemmerne opnaar 10 pCt. Rabat ved Køb af disse.

Tillæg til „Vore Kirkegaarde“.

Generalforsamling.

„Foreningen for Kirkegaardskultur“ afholder sin 8. ordinære Generalforsamling Mandag den 17. Juni 1929 Kl. 3¹/₂ i Fyns Forsamlingshus i Odense.

DAGSORDEN:

1. Valg af Dirigent.
2. Den fungerende Formand, Hr. Folketingsmand P. Kammersgaard, aflægger Beretning for Perioden November 1927 til 1. April 1929.
3. Kassereren, Hr. Kirkegaardsgartner J. Blomberg, aflægger de reviderede Regnskaber.
4. Den fungerende Formand fremsætter Virksomhedsplan for 1929/30.
5. Kassereren fremsætter Budget for Aaret 1929/30.
6. Redaktøren, Hr. Johannes Tholle, redegør for „Vore Kirkegaarde“.
7. Valg af 1 Medlem til Redaktionsudvalget (fratrædende er Hr. Lærer Fr. Hansen, som ikke ønsker Genvalg).
8. Bekræftelse af Valget af Hr. Arkitekt C. E. Bauditz, København, og Overgraver H. Pedersen, Roskilde, som Medlemmer af „Udvalg for Skønssager“.
9. Forslag fra Hr. Havearkitekt C. Th. Sørensen om Ophævelse af Lovenes § 7 og 11.
10. Forslag fra Bestyrelsen om Ændring af Lovenes §§ 3 (En Kroner Kontingentforhøjelse for personlige Medlemmer), 4 (Supplering af Bestyrelsen), 6 (Ændring af Forholdene vedrørende „Udvalg for Skønssager“), 7 (Ophævelse af Maksimumsgrænsen for Antallet af Medarbejdere ved Konsulentvirksomheden), 11 (Ophævelse af den første Passus) samt Foretagelse af visse andre, væsentligst redaktionelle Ændringer af disse og andre Paragraffer, som nærmere specificeres.
11. Valg af tre Bestyrelsesmedlemmer (fratrædende er D'Hrr. Provst Simon Hansen, som ikke ønsker Genvalg, samt Folketingsmand P. Kammersgaard og Kirkegaardsgartner C. Nielsen) og 1 Suppleant (fratrædende Hr. Havearkitekt J. P. Andersen).
12. Valg af 2 Revisorer (fratrædende: D'Hrr. Inspektør Skrydstrup og Kirkegaardsgartner Kjær) samt 1 Revisor-Suppleant (fratrædende Inspektør Elers-Nielsen).
13. Fastsættelse af Stedet for næste Aars Generalforsamling.
14. Eventuelt.

P. F. V.

P. Kammersgaard,
Næstformand, fung. Formand.

NB. Foreningens Regnskaber findes S. VI.

Man erindres høfligst om, at der kun gives Adgang til Generalforsamlingen for Medlemmerne imod Forevisning af Kassererens Kvittering for Kontingentet 1929/30. Der kan kun foretages Afstemning om de paa Dagsordenen opførte Punkter. Angaaende Stemmeret, se Lovenes § 8.

Ved velvillig Imødekommenhed fra Borgmesteren i Odense vil der for Medlemmerne blive Lejlighed til under Ledelse af Hr. Stadsgartner Nebel og Hr. Graver Andersen at bese nogle af Byens Seværdigheder. Der mødes Kl. 1 ved Fyns Forsamlingshus, hvorefter man besøger Fredens Kirkegaard, Domkirken, Klosterhaverne, Munkemose, Assistens Kirkegaard m. m.

Kl. 7,15 afholdes der offentligt Møde i Fyns Forsamlingshus, hvor Havearkitekt Johannes Tholle taler om »Landsbykirkegaardenes Regulering og Beplantning«. Foredraget ledsages af ca. 100 Lysbilleder.

Ny Litteratur om Kirkegaarde

- „Gartner-Tidende“ Nr. 21: Ny Kirkegaard (Brabrand).
„Fredericia Avis“ 3. Maj: Hvordan Fredericia nye Kirkegaard bliver.
„Park and Cemetery and landscape Gardening“ April 1929: American Cemetery Travelogs (I-Woodlawn, New York) af Ray F. Wyrick (7 Billeder); Cemetery Promotion exposed m. m.

**BORNHOLMSKE
FLISER TIL
VILLAHAVER**
GULE — BRUNE — RØDE

»Sløb ikke Havens Grus
ind i dit Huse.
Bornholmske Fliser
paa Havegangene forhin-
drer Ukrudt, Ælte og Støv.
Hovedforhandler for Kø-
benhavn og Sjælland:
V. MEYER,
Niels Juelsgade 9,
København K. Tlf. 6096.

**1/2 HASLE Klinker og
Chamottestensfabrik Kbhvn**
Telf: Central 254.

Vore Kirkegaarde

forsendes for de indenlandske Abonnenters Vedkommende gennem Postvæsenet, og Klager over mangelfuld Ekspedition samt Adresseforandring bedes derfor rettet til det nærmeste Posthus. — De udenlandske Abonnenter faar Bladet tilsendt fra Ekspeditionen, Malthe Bruunsvej 3, København F., og Klager over mangelfuld Ekspedition samt Adresseforandring bedes for disses Vedkommende rettet dertil

*
*
*

≡≡≡ Købes ≡≡≡ Reproduktionsanstalt.

Vester Voldgade 91.
Telefon Byen 7538.

Clicheer i fineste Udførelse.

Foreningen for Kirkegaardskultur,

hvis Formand er Provst *Simon Hansen*, har til Formaal at „søge oparbejdet Sansen og Interessen for Kirkegaardsforhold i Danmark, saaledes at Kirkegaardene baade i æstetisk, teknisk og hygiejnisk Henseende kan komme paa Højde med Tidens Fordringer“. Foreningen søger dette Formaal gennemført ved at udsende sit Tidsskrift, der redigeres af Havearkitekt *Johannes Tholle*, og som udkommer med 9 smukt illustrerede Hefter om Aaret. Af dettes Indhold skal nedenstaaende fremhæves. Foreningen virker desuden ved Afholdelse af Foredrag og Møder for Menighedsraads-kredse, til hvilket Formaal der haves en stor Lysbilledsamling til Disposition; ved Opretholdelse af en Konsulentvirksomhed, hvor Kirkegaardsbestyrelser kan faa fornøden Assistance med Regulering, Udvidelse eller Anlæggelse af Kirkegaarde o. s. v. Foreningen har i Regelen et Beløb paa nogle Hundrede Kroner til Disposition for Kirkegaardsbestyrelser, som ønsker at forskønne deres Kirkegaard ved hensigtsmæssig Plantning; den ejer en betydelig Bogsamling om Kirkegaardsforhold, hvorfra Litteratur kan udlaanes til Medlemmerne, og den har udgivet følgende Smaaskrifter:

Smaaskrifter Nr. 1: Den kongelige Anordning om Kirkegaarde, 35 Øre pr. Stk.

- - 2: Ligbrændingens Lovregler, 25 Øre.

- - 3: Vedtægt for Landsbykirkegaarde, 25 Øre.

- - 4: Vejledning til Kortlægning og Protokollering, 25 Øre.

Fr. Hansen: Kirkegaardsprotokol; anbefalet af Kirkeministeriet, pr. Stk. 30,00, pr. Par 55,00 Kr.

Johannes Tholle: Vore Kirkegaarde Aargang 1928-29 komplet 6,00 Kr.; af Indholdet fremhæves:

*Begravelse-Ligbrænding, af *A. Berg*.

*Kirkegaardskultur, af *A. Berg*.

Alle-Helgens-Andagterne paa Kirkegaardene, af *A. Fibiger*.

*Den mosaiske Kirkegaard i Fredericia, af *C. V. Hansen*.

*Ligbrændingen i Europa i forhistorisk Tid, af *Hans Kjær*.

*De gamle Kirkegaardsdiger, af *Søren Knudsen*.

*Gravminder af Træ, af *Søren Knudsen*.

Gravstedsanlæg, af *J. P. Andersen*.

*Folkekirken og de kommunale Kirkegaarde, af *Poul Nedergaard*.

Katakomberne i Paris og i Rom, af *Axel Berthelsen*.

*Ligbrændingens Stilling i Danmark og dens Stilling indenfor den danske Statskirke. Ligbrændingens hygiejniske Betydning, af *Knud Secher*.

Folkekirken og de kommunale Kirkegaarde, af *Chr. Bech Skrydstrup*.

*Krematorier i Danmark, af *C. Svane*.

*Harbøre Kirkegaard, af *Johannes Tholle*.

Om Kirkegaardenes Ret til at frede Træer paa Gravstederne, af *Johannes Tholle*.

Opvarmning af Kapeller, af *K. H. Karst*.

Den kongelige Anordning, af *Johannes Tholle*.

*Kirkegården i Svendborg, af *Johannes Olsen*.

*Taksen, *Taxus baccata*, af *Johannes Tholle*.

*Urnehaver, af *Johannes Tholle*.

*Roskilde Kirkegaarde, af *Johannes Tholle*.

*Københavns Begravelsesvæsens Vandkumme, af *Johannes Tholle*.

*Regulering af Landsbykirkegaarde, af *Johannes Tholle*.

Indmeldelser modtages paa Foreningens Kontor: *Malthe Bruuns Vej 3, København F.*, hvorfra ogsaa Foreningens Skrifter forhandles. Medlemmerne opnaar 10 pCt. Rabat ved Køb af disse. Kontingentet for personlige Medlemmer er Kr. 4,00, for Menighedsraad mindst Kr. 7,00.

H A V E K U N S T

Aargang 1925.

Redaktion: Georg Georgsen.

- E. Kjær: Dronning Elisabeths Havestil i den moderne engelske Have.
H. A. Paludan: Om Blomsterne hos Shakespeare. Om Gaard og Have i de nordiske Sprog.
Aksel Olsen: Liljer.
C. Th. Sørensen: Parcelhavens Forenkling.
Johannes Tholle: Historisk-botaniske Haver i Danmark. Klosterhaverne i Odense. Den danske Landsby, I. Landsbybilledet, II. Bondehaven. Den danske Begravelsesplads' historiske Udvikling.
B. Errboe: Phlox decc.
G. N. Brandt: Gartenkunst.
P. Wad: En Højskolehave. Fabrikant Thriges Have i Odense.
Georgsen: Haveinteresse og Haveforstaaelse. Danske Haver 1915—25. Phlox. Vendepladser.
Bibliografier.
Bogammeldelser.
Pr. Aargang Kr. 15,00, enkelte Hefter 1.50.

Aargang 1926.

Redaktion: Georg Georgsen.

- J. P. Andersen: Anlægsgartnerens skolens Projekteringskursus paa Teknologisk Institut, København. Den større Landhave. D. T. Poulsens nye Roser.
G. N. Brandt: Smaahaver.
Georg Brøchner: Professor Carl Milles Have.
Georg Georgsen: Fuglerugepladser i Haven. Kolonihaver ved Enghaveplads. (En »sivic Survey«).
Agda Haglund: En Principfråga. (Stadsplanteringer i Norrköping).
Poul Herring: Tre Rosarier ved Paris.
A. Howard-Grøn: Røgskade. (Fredericia Citadel).
Eig. Kjær: Ældre Havemotiver i ny-engelsk Havekunst. Fortegnelse over Blomsterplanterne i »The Pond Gar-

den-Hampton Court«. Gammelengelske Havemotiver.

- Margareta Moberg: Träden i våra Trädgårdar och i våra Förfäders.
Aksel Olsen: Lidt om Thibet, Yunnan og Szechuan.
Anka Rasmussen: Pinien som Alletræ.
Charles J. Schou: Eventyrpark (H. C. Andersen Parken).
C. Th. Sørensen: Smaahaver.
Johannes Tholle: Gamle danske Havepavilloner. Monumentregulering.
P. Wad: Om cirkulære Haver.
Pr. Aargang Kr. 10,00, enkelte Hefter 1,00.

Aargang 1927.

Redaktion: Georg Georgsen.

- J. P. Andersen: Anlægsgartneri og Havekunst i Danmark, et kvart Aarhundredes Udvikling.
G. Becher: En amerikansk Tegnemaade. (En Berigtigelse).
Johannes C. Bjerg: »Elskovskampen« og Udstillingen.
G. N. Brandt: Den kommende Have.
Birger Errboe: Private Haver 1902—27.
Georg Georgsen: Zoologisk Have i København. Græsfrø til mindre Plæner. Avnsø's Universal Plæneslaamaskine. Dahlia (Georginer). Nye eller lidet kendte Stauder. Gartneriudstillingen i København: 1) Anlægsgartneriet paa Udstillingen, 2) Udstillingstanker.
Valdemar Hansen: Dansk Anlægsgartnerforening 1902—27.
V. Fabricius Hansen: Offentlige Haveanlæg 1902—27.
Eig. Kjær: Billedhugger Lamberg-Petersen.
Aksel Olsen: Rhododendron (Alperoser, nye). Aster (Høstasterhybrider, nye).
C. Th. Sørensen: En amerikansk Tegnemaade. Junihaven ved Svastika og tre andre Haver.
Johannes Tholle: Fra Kirkegaardssmraadet 1902—27. Fabrikant Henry Rohdes Have, Strandøre. Konkurrence om Udvidelse af Sorgenfri Kirkegaard,

Lyngby. Danske Haver i 1927 (Over sigt over Nyanlæg).

- Robert O. Thompson: En Baalplads i Haven.
Bogammeldelser.
Lidt om vor Annoncencensur.
Teknisk Adresseregister.
Pr. Aargang Kr. 10,00, enkelte Hefter 1,00.

Aargang 1928.

Redaktion: Georg Georgsen.

- Andersen, I. P.: Vore Herregaardsparkers Bevaring. (Nye Retningslinier for deres Vedligeholdelse og Brug). Gravstedsanlæg.
Alstrøm, Ruth: Aakander (Nymphæa) i Haven.
Brandt, G. N.: To Disputatser om Havekunst.
Georgsen, Georg: Fliser støbt paa Blivestedet. Danzig og Danmark. Foredrag om Drottningholm af Fil. Dr. Niels G. Wollin. Plæneklipperens Konstruktion. Plæneklippermaskiner, der kan anbefales. Vejledning til Valg af Villagrund. Det Kgl. Danske Haveselskabs Have. Professor Ellinger.
Hansen, Valdemar: Græsplæners Anlæg og Vedligeholdelse (Radioforedrag over København og Kallundborg Radio). Lidt om Vinterdækning.
Herring, Poul: Vildroseskønhed.
Irminger, V.: I Haveselskabets Have.
Jensen, Evald: Plæneklipperens Indstilling og Brug.
Paludan, Hother: Dansk Chrysanthemum-Selskabs Udstilling.
R. A.: En ny Maade for Fuglefodring.
Redaktionen: Hvad er Vedligeholdelse? (En Konkurrence).
Tholle, Johannes: Taxen — Taxus baccata. Urnehaver. Taksigelseskirken (En »Friluftskirke«).
Weber, Anna: Vintersprøjtning i Haven (Tabel i Vintersprøjtning).
Redaktionelt: Vore Annoncører. Annonceregerter.
Pr. Aargang Kr. 10,00, enkelte Hefter 1,00.

Angaaende Bestilling af gamle Aargange og Hefter henvender man sig til Ekspeditionen:

Malthe Bruuns Vej 3, København F.

Aargangene forsendes pr. Efterkrav med paaløbende Porto.

Abonnement tegnes paa Postkontoret.

Tillæg til „Vore Kirkegaarde“.

Deltagerne i Rundturen i Odense d. 17. Juni, fotograferet ved Fredens Kirke.

Paa Billedet ses i første Række bl. a.: 1. Folketingsmand P. Kammersgaard. 2. Provst Simon Hansen. 3. Pastor Hansen. 4. Kirkegaardsgartner J. Gravesen. 5. Kirkegaardsgartner C. Nielsen. 6. Inspektør R. Rasmussen. 7. Kirkegaardsgartner J. Blomberg.

FORENINGEN FOR KIRKEGAARDSKULTUR

Meddelelser

angaaende Møderne den 17. Juni 1929.

1. Bestyrelsesmødet.

I Henhold til Beslutning paa Bestyrelsesmøde den 27. April 1929 afholdt Bestyrelsen Møde i Fyns Forsamlingshus Mandag den 17. Juni Kl. 9. Man gennemgik her Dagsordenen for Generalforsamlingen og vedtog bl. a. at anmode følgende Herrer om at tiltræde Bestyrelsen, nemlig Folketingsmand *Larsen-Badse*, Folketingsmand *Carlsen-Skjødt* og Arkitekt *Holger Jacobsen*, dersom Bestyrelsens Lovforslag gaar igennem. Af disse Herrer havde de to sidstnævnte paa Forhaand givet Tilsagn. Man enedes desuden om at vælge Folketingsmand *P. Kammersgaard* til Formand, da Provst *S. Hansen* ikke længere saa sig i Stand til at fungere. Man havde forhandlet med flere gejstlige om at indtræde i Bestyrelsen, men havde endnu intet Tilsagn faaet herom. Foruden nogle mindre Sager, som behandlede, besluttedes det at indskrænke nogle af V. K.s Hefter til 8 Sider og at foreslaa, at næste Aars Generalforsamling afholdtes i Haderslev Stift.

2. Udflugten til Kirkegaarde og Anlæg.

Efter Indbydelse fra Odense Byraads Kirkegaardsudvalg mødte der op imod et halvt Hundrede Medlemmer Kl. 1 ved Fyns Forsamlingshus, hvor 2 store Turistbiler holdt parat til at føre Deltagerne i Rundturen til nogle af Byens Seværdigheder. Udvalgets Næstformand, Hr. Lærer *Alkjærsgig*, bad i Borgmesterens Fraværelse Deltagerne tage Plads, og herfra gik det da til Fredens Kirkegaard. Her modtoges Selskabet af Pastor Hansen og Graver Petersen, der henholdsvis foreviste Kirken og Kirkegården, og særligt

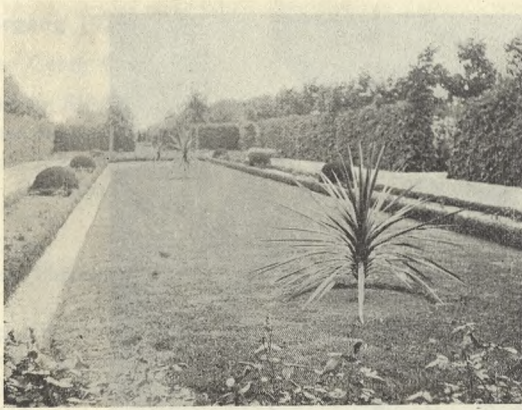
blev sidstnævntes ret enestaaende økonomiske Administration forklaret. Kirkegården er planlagt af Havearkitekt *P. Wad* og anlagt af den nuværende Graver; den giver et overmaade tiltalende og smukt Billede, saavel hvad Anlæg som Vedligeholdelse angaar.

Fra denne Kirkegaard gik saa Turen videre til Assistens Kirkegaard, hvor Graver *Andersen* overtog Førerskabet, og hvor man med megen Interesse besaa de smukke Pallissadehække af Lind, Krigergraven, den højmoderne Indgangsport, Mausolæet m. m. Under Ledelse af Kommuncgartner *L. Nebel* spadserede Selskabet derefter gennem Ansgar-Anlægget, Munke Mose og Klosterhaverne til Læseforeningens Have, hvor flere Medlemmer indtraf, og hvor et langt og veldækket, blomstersmykket Kaffebord allerede havde ventet noget paa Deltagerne. Her bød Lærer *Alkjærsgig* Velkommen, Provst *Simon Hansen* takkede Byen for den smukke Modtagelse, mens Folketingsmand *Carlsen-Skjødt* talte for „Byen med de smukke Anlæg“.

I al Hast maatte Kaffen indtages, og noget forsinket ankom Selskabet derefter til Fyns Forsamlingshus, hvor Generalforsamlingen skulde afholdes.

3. Generalforsamlingen.

I Henhold til Indvarsling i V. K. Nr. 2 og 3 afholdtes Foreningens 8. ordinære Generalforsamling Kl. 3 $\frac{1}{2}$ i Fyns Forsamlingshus, men da den Del af Foreningens Medlemmer, som havde deltaget i Udflugten, var bleven betydelig forsinket, bad Formanden de fremmødte om Undskyldning herfor. Der var mødt ca. 50 Medlemmer. Derefter foretoges der Valg af Dirigent, og Anlægsgartner *Valdemar Hansen*, som ogsaa dirigerede den forrige Generalforsamling, valgtes enstemmigt hertil. Dirigenten konstaterede Generalforsamlingens lovlige Indvarsling, indkaldte eventuelle Fuldmagter (hvoraf forefandttes en) og bad Medlemmerne saglig drøfte de foreliggende Sager. Folketingsmand *Kammersgaard* aflagde derefter følgende

Parti fra Fredens Kirkegaard, Odense.

Beretning om Foreningens Drift fra November 1927 til April 1929.

I Henhold til den Ændring i Lovene, som vedtoges paa den sidst afholdte Generalforsamling, November 1927, har der ikke været afholdt nogen Generalforsamling i Aaret 1928, og Tiden for Generalforsamlinger er henlagt til Juni Maaned. Af denne Aarsag bliver der ved denne Lejlighed at aflægge Beretning for 1 Aar og 5 Maaneder, nemlig for Tidsrummet fra 1. November 1927 til 1. April 1929, hvilket da herved sker:

Foreningen har kunnet glæde sig ved fortsat god Tilslutning af nye Medlemmer, og der er, saavel hvad Medlemstallet angaar, som hvad angaar Foreningens øvrige Virksomhed, en god Fremgang at notere. Imidlertid er denne Fremgang ikke skabt gratis, og Foreningen har sat sig i ret store Udgifter ved Agitation og Igangsættelse af de for fortsat Trivsel saa betydende Virksomheder, saasom Tidsskriftet, der nu udkommer med 9 Numre om Aaret, og som i vide Kredse har været med til at bringe Bud om Foreningen. Der hviler derfor for Tiden en Gæld paa Foreningen, som det maa være Maalet at faa bragt ud af Verden, og Bestyrelsen har bl. a. tænkt sig dette gjort ved en mindre Kontingentforhøjelse, hvad allerede nogle Medlemmer foreslog i 1927. I Betragtning af, at Medlemmerne i flere Aar ikke har faaet andet for Kontingent end en aarlig Generalforsamling, - at vi derefter leverede dem 2 Tidsskrift-Hefter, senere gik over til 6 og nu leverer 9 Hefter for de samme Penge, maa man sige, at der er ydet langt mere, end der efter Kontingentet berettiges til, og skal dette fortsat finde Sted, vil en Kontingentforhøjelse være nødvendig.

Til Oplysning om de faktiske Forhold skal der meddeles følgende Tal:

Antallet af Medlemmer:

	Novbr. 1927	April 1928	April 1929
A. Menighedsr. og Kirkegaardsb.	90	98	101
B. Foreninger, Selskaber, Institutioner etc.	12	15	15
C. Personl. Medl. i Danmark	229	238	253
D. Medlemmer i Udlandet	12	18	23
	343	368	390

Det ses heraf, at Medlemstallet har været stærkest stigende for de personlige Medlemmers Ved-

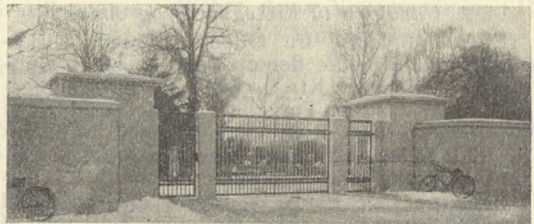
kommende og mindre for Menighedsraad og Kirkegaardsbestyrelser. Dette hænger ikke sammen med en ringere Interesse for Sagen hos disse sidste, men det kommer deraf, at Menighedsraad, der indmeldes samlet, betaler mindst 3 Kroner mere end enkelte Personer, og det vil kunne ses af Fortegnelsen over nye Medlemmer, at disse for en meget væsentlig Del er Kirkeværgere og Menighedsraadsformænd, hvorved altsaa Menighedsraadene i Virkeligheden er langt stærkere repræsenteret indenfor Foreningen, end Tallet for disse angiver. Iøvrigt er det en Erfaring, som ogsaa er gjort, at Menighedsraadene kun er Medlem, saalænge de har særlig Nytte af Foreningen, d. v. s. naar de har en Sag om Udvidelse, Regulering eller Nyanlæg af Kirkegaarde paa Dagsordenen, hvorimod de straks sparer Kontingentet, naar denne Sag er bragt i Orden. Det gælder heldigvis ikke for alle Menighedsraads Vedkommende; men det gælder for manges, - der skal da herfra rettes en Opfordring til Menighedsraadene om fortsat at støtte Foreningen. Kun ved et stort Medlemtal, ogsaa af Menighedsraad, bliver det muligt at løfte de Opgaver, der ligger for, og kun derigennem er det muligt for Foreningen at være til Gavn for Menighedsraadene i deres Arbejde. Og det maa erindres om, at Kirkegaardsarbejdet er ikke afsluttet, fordi en Kirkegaard bliver indviet eller et Kort udfærdiget. Den daglige Drift præger den, og skal Kirkegaarden blive det smukke og godt indrettede Hvilested for vore Døde, som vi alle ønsker det, maa der bestandig arbejdes derpaa, - og gennem Foreningen her vil man Tid efter anden kunne faa gode Vink og Vejledning i saa Henseende.

Kontoret har i det forløbne Tidsrum modtaget en hel Del Korrespondance, som er besvaret, ligesom der fra dette er udsendt Cirkulærer med Opfordring til Indmeldelse etc. Vi har den Praksis, at vi holder os underrettet gennem Aviser etc. om, hvor der tales om Udvidelse, Regulering etc. af Kirkegaarde og straks sender en Opfordring til de paagældende Autoriteter, dels gaende ud paa, at de bør indmelde sig, dels med Oplysning om den Assistance, vort Tidsskrift, vore Smaaskrifter m. v. kan give dem, og det er væsentligst ad denne Vej, vort Medlemsskab gaar i Vejret.

Der er i den forløbne Periode modtaget og afsendt følgende Antal Postforsendelser:

	1926-27	Nov. 1927-Apr. 1928	1. Apr. 1928-31. Marts 1929
Modtaget	593	370	917
Afsendt	2080	1743	2176

Ogsaa her er der en betydelig Stigning, ikke mindst for Antallet af de indkomne Breve, der er forøget med ca. 33 pCt., hvilket beviser den større Interesse for Foreningen, samtidigt med at

Indgangsparti til Assistens Kirkegaard, Odense.

**BORNHOLMSKE
FLISER TIL
VILLHAVER**
GULE — BRUNE — RØDE

»Sløb ikke Havens Grus
ind i dit Huse.»

Bornholmske Fliser
paa Havegangene forhin-
drer Ukrudt, Ælte og Støv.
Hovedforhandler for Kø-
benhavn og Sjælland:
V. MEYER,
Niels Juelsgade 9,
København K. Tlf. 6096.

1/2 HASLE Klinker og
Chamottestensfabrik Kbhvn
Telf: Central 254.

det naturligvis har forøget Sekretærens Arbejde. I dette Tal er ikke medregnet de Forsendelser (Optrækninger etc.), som Kassereren modtager og afsender.

Af den *Bogsamling* om Kirkegaardsforhold, som er grundlagt ved Gaver, Bytte, Køb etc., og som bestaar af knapt et halvt hundrede Værker, har der været udlaant 9 Bøger. En Fortegnelse har været offentliggjort i „Vore Kirkegaarde“.

Efter Ændringen angaaende *Konsulentvirksomheden*, gaende ud paa, at de, der ønsker Assistance, selv skal vælge, hvem de ønsker, har der ikke fra Foreningens Side været anvist nogen saadan Hjælp. Man har udleveret Foreningens Liste over Medarbejdere, hvorefter de paagældende selv har maattet rette Henvendelse til de vedkommende for selv at træffe Aftale med dem. Foreningen har saaledes ingen Andel i, hvem der er benyttet og har i de fleste Tilfælde ikke engang Kendskab til, naar en Kirkegaardsbestyrelse har enterret med en af Medarbejderne ved Konsulentvirksomheden.

Hvad angaar den *Kritik*, der har været rettet imod denne Side af Foreningens Virksomhed, da kan man ikke nægte, at der er visse Ting, der kunde være anderledes; men i det store og hele maa man sige, at Kritiken har skudt over Maalet,

og at den nuværende Ordning maa ses paa Baggrund af den ensidige Virksomhed, der udfoldtes før 1926, og som dengang var Genstand for endnu mere Kritik, og, som det forekommer, med mere Ret. Bestyrelsen er imidlertid villig til en Drøftelse af saadanne Ændringer i denne Del af Foreningens Virksomhed, som man maatte ønske, og den skal i et og alt loyalt gennemføre, hvad Generalforsamlingen maatte træffe Bestemmelse om. Man nærer ingensomhelst særlige Ønsker om at faa Bestyrelsens Interesser fremmet paa Bekostning af de menige Medlemmers.

Der har i den forløbne Tid været afholdt en Række *Møder* saavel indenfor Bestyrelsen og den øvrige Ledelse som ude i Landet. Der har saaledes ialt været afholdt 1 Generalforsamling, 3 Bestyrelsesmøder og 10 Udvalgs møder. Af Sager, der har været behandlet paa disse, skal anføres:

1. *Ligbrændingssagen*. Ved at afholde Møde om dette Spørgsmaal med Dansk Ligbrændingsforening har det udelukkende været Formaalet at faa udsendt et Hefte af „Vore Kirkegaarde“ om denne Sag og at faa den nævnte Forening til at yde sin Medvirken. Dette skete ogsaa, og Medlemmerne vil have set det statelige Hefte om dette Spørgsmaal. Men der skal fra dette Sted paa det bestemteste hævdes, at Foreningen som saadan ikke har taget Standpunkt for Fremme af Ligbrændingssagen, og at den ikke ønsker at agitere for dette Spørgsmaal paa det nærværende Tidspunkt. Man har ønsket at belyse Spørgsmaalet rent praktisk, da det har sin store Betydning at kende til Sagen, eftersom denne Sag Dag for Dag vinder mere og mere Indpas; men vi har ikke (som det fra en enkelt Side har heddet som Motivering for en Udmeldelse) villet agitere for „hedenske Begravelsesformer“. Vi benytter Lejligheden til at takke „Dansk Ligbrændingsforening“ for den Støtte, vi modtog.

2. *Inspektørstillingen paa Holmens Kirkegaard*. Angaaende dette Emne holdtes der nogle Møder med interesserede Foreninger, og der gjordes sammen med disse et betydeligt Arbejde ved Henvendelser i Marineministeriet m. fl. Steder uden noget Resultat. Vi havde den Glæde, at Pressen tog sig af Sagen og stod paa Foreningens Side; men det hjalp ikke. Tilfældet paa Holmens Kirkegaard fik desværre flere Efterfølgere, saa man knapt kunde følge med, og i hvert Fald ganske overrumpledtes af det sidste (Frederiksberg). Foreningens Arbejde for at skaffe en kirkegaardskyn- dig Gartner Stillingen paa Holmens Kirkegaard hænger nøje sammen med Foreningens Arbejde for en bedre Kirkegaardskultur i det hele taget, idet (som det allerede er fremhævet) den daglige Drift er ikke mindre vigtig end den grundlæggende Ide. Foreningen agter ogsaa fremtidigt at beskæftige sig med saadanne Emner; men da der i Forvejen eksisterer en Forening for Gravere og Kirkegaardsinspektører, finder man det rimeligt, om denne Forening i Fremtiden tager Initiativet. Vor Forenings Optræden i den nævnte Sag har nemlig foranlediget en Misforstaaelse paa et bestemt, betydende Sted, idet man der har anlagt den Betragtning, at Foreningen var en Funktionærforening, og derefter har taget visse beklagelige Forholdsregler, hvilket vi senere skal omtale.

3. *Udvalg for Skønssager* har holdt sit første Møde og behandlet en Honorarsag. Erfaringerne

fra dette Møde har givet sig Udslag i en af de Lovændringer, som siden skal drøftes.

4. Forholdet til *Kirkeministeriet*. Virksomheden ved Holmens Kirkegaard og Drøftelsen af Ligbrændingspørgsmaalet har gjort, at Kirkeministeriet har ændret sin Stilling til Foreningen og ikke mere agter at støtte den med Pengebidrag. Denne Afgørelse, der er truffen af Bruun-Rasmussen, har vi Lov at haabe, vil kunne ændres af en følgende Minister. Paa samme Tid, som Bruun-Rasmussen har frataget Foreningen sit Tilskud, har Landbrugministeren fordoblet sit, og omend dette ikke opvejer det tabte, er der dog deri et Bevis for, at det ikke er alle Autoriteter, der ser paa samme Maade paa Spørgsmaalet. Det kan tilføjes, at Medlemmer af Finansudvalget har givet Tilsgagn i denne Retning for Fremtiden.

5. Som det omtaltes paa den forrige Generalforsamling, havde Foreningen i sin Tid haft *Den kongelige Anordning* til „uofficielt Gennemsyn“, og man gjorde nogle faa Bemærkninger dertil. Nogle af dem kom med i Anordningen, andre ikke. Selv om Anordningen langt fra kan kaldes tilfredsstillende, betyder den dog i visse Henseender et Fremskridt. Der er imidlertid maaske snart en Mulighed for at faa en væsentlig Ændring af Kirkegaardsforholdene gennemført ad politisk Vej; men i Øjeblikket er det ikke muligt at se, hvorledes denne Situation vil udvikle sig.

Af Tidsskriftet „Vore Kirkegaarde“ er udsendt 9 Hefter i 1928 og 2 i 1929. Ved den Ordning, at disse 11 Hefter er nummereret i Fortsættelse af hinanden, er vi kommen ind derpaa, at Tidsskriftet har samme Regnskabsaar som Foreningen. Om Tidsskriftet vil iøvrigt Redaktøren siden berette nærmere.

Som Særtryk af Tidsskriftet er der udsendt en Række *Smaaskrifter* og forberedt endnu flere. Der er i 1928 udsendt:

- Nr. 1: Den kongelige Anordning.
- „ 2: Ligbrændingens Lovregler.
- „ 3: Vedtægt for Landsbykirkegaarde.

Denne sidste Vedtægt er et Resultat af et Udvalgsarbejde. I 1929 er udsendt:

- Nr. 4: Vejledning i Kortlægning og Protokollering.

Disse *Smaaskrifter*, der er betalt med de allerede solgte Eksemplarer, og hvoraf der stadig sælges en Del, synes at falde i god Jord ved deres praktiske Format, deres Indhold af praktisk Værdi og deres Billighed. Det synes nærliggende, at Kirkeministeriet skulde udsende Skrifter af lignende Art, og da det kun tildels har gjort dette, nemlig ved den første Udsendelse af Anordning etc., burde den formentlig støtte en Forening, som tager sig en Opgave paa, der rettelig hører hjemme i Ministeriet.

Der er i den forløbne Tid afholdt en Del *Agitationsmøder* ude i Landet. Sekretæren blev saaledes anmodet om at tale ved et Møde for Menighedsraadsforeningen i Ribe Amt, der afholdtes i Varde, ligesom han har holdt to Foredrag for arbejdsløse Gartnere paa Teknologisk Institut og et for Gartnerelever paa Landbohøjskolen. Disse Foredrag var ledsaget af Lysbilleder, af hvilke Foreningen nu har et udmærket Materiale, hvad bl. a. de, der har Lejlighed til at overvære Foredraget i Aften, vil kunne konstatere. Endvidere

har Inspektør R. Rasmussen talt ved et Møde i Vejle.

Af *Kirkegaardsprotokollen* er der i den Tid, Foreningen har besiddet den, fra Kontoret solgt 138 Eksemplarer til en Pris af 35 Kr. pr. Stk. og 65 Kr. pr. Par. Paa den første Halvdel af dette Antal var der en lille Fortjeneste til Foreningen, hvorfor vi ogsaa nedsatte Prisen med 5 Kr. fra 1. April 1929. Prisen er nu Kr. 30 pr. Stk. og Kr. 55 pr. Par, hvortil der yderligere gives 10 pCt. Rabat til Medlemmer af denne Forening. Tages dette i Betragtning, og erindres det ligeledes, at der ogsaa ofte skal gives Rabat til Boghandlere, kan Prisen vanskeligt komme endnu længere ned. Foreningen tjener i Øjeblikket kun en Bagatel pr. Protokol og har desuden Arbejdet med at reklamere for den, forsende den, indkøbe den etc., etc. I Forhold til andre kirkelige Protokoller er den billig.

Der er nu solgt 620 Protokoller af denne Type, og det er sandsynligt, at den stadigt vil vinde større og større Udbredelse, især naar Foreningen har den til Forhandling.

I *Udvalg for Skønssager* har Direktør A. Berg ønsket sig fritaget, og Arkitekt *Finsen* er rejst til Island. Dette Udvalg er da i Henhold til Bemyndigelsen i § 6, 4 suppleret med Overgraver *Pedersen* i Roskilde og Arkitekt C. E. *Bauditz*, København.

Ved *Direktor Bergs Jubilæum* sendte Foreningen en Blomsterdekoration.

Foreningen har ansøgt en Del Institutioner om Støtte, men faaet Afslag. Den deltog med Formanden og Sekretæren i *Ligbrændingskongressen* i September (København). Derimod maatte man beklage ikke at kunne sende en Repræsentant til saavel „*Reichsausschuss für Friedhof und Denkmahl*“ og „*Deutsche Gesellschaft für Gartenkunst*“s Aarsmøder, henholdsvis Berlin og Bremen, hvortil man begge Steder var indbudt. Sammen med *Danmarks Naturfredningsforening* har man rettet en Henstilling til Assens Menighedsraad om at tage de to Foreninger med paa Raad i en Sag om en Kirkegaardsalle. Der er intet yderligere hørt i Sagen.

Fra en interesseret fik Foreningen en Henvendelse om at tage sig af Forholdene paa *Pedersborg Kirkegaard* ved Sorø, og efter at have besigtiget den sendte man en Skrivelse derom til Stiftslandsbykirkerne i Roskilde. Siden er der ikke hørt om noget i Sagen.

Af de modtagne Penge fra *Landbrugslotteriet* er der i Henhold til Bestemmelsen om Pengenes Brug bevilget et Beløb til et Menighedsraad, som har søgt derom, ligesom der er brugt nogle af Pengene til Agitation for Plantning paa Kirkegaarde.

Endelig har Sekretæren efter Opfordring fra Kristelig Lytterforening udarbejdet et *Radioforedrag*; men dette blev ikke antaget.

Foreningen har deltaget i flere *Udstillinger* i „Forum“ sammen med Tidsskriftet *Havekunst*, og man har der hvervet nogle nye Medlemmer samt solgt nogle Skrifter.

Der skal herfra rettes en hjertelig Tak til *Borgmesteren i Odense*, dels fordi Byraadets Kirkegaardsudvalg nyligt har indmeldt sig i vor Forening og derved har givet et godt Eksempel for andre Fynske Kirkegaardsbestyrelser, og dels fordi man med saa stor Gæstfrihed og Imødekommen-

(Fortsættes).

Tillæg til „Vore Kirkegaard“ Nr. 5.

(Teksten fortsat fra Nr. 4).

hed har hjulpet med til, at denne Dag kunde faa saa god en Indledning, og vore Medlemmer under den kyndige Vejledning kunde faa Lejlighed til at se nogle af Byens Seværdigheder.

Til Slut skal det meddeles, at Formanden, Provst *Simon Hansen* i den forløbne Periode flere Gange har været angrebet af alvorlige Sygdomme, og at han i lange Perioder har været forhindret i at fungere. I disse Perioder har da jeg som Næstformand traadt til, og som det fremgaar af Dagsordenen, er Provst *Hansen* nødsaget til efter sin Læges Opfordring ganske at trække sig ud af denne Forenings Virksomhed. Bestyrelsen har meget maattet beklage, at dette er Tilfældet, og man skal fra dette Sted udtale en hjertelig Tak til Provst *Hansen* for det Arbejde, der er gjort i den kortvarige Formandsperiode. Provsten traadte til paa et Tidspunkt, da det hele saa meget trist ud, og Foreningen faktisk var gaaet i Staa. Siden da har der været betydelig Fremgang, og vi har nu næsten fordoblet Medlemstallet siden da. Jeg mener at være i Overensstemmelse med Medlemmernes Interesser, naar jeg beder Dem med mig udtale Haabet om, at Provsten atter maa genvinde sit Helbred og paa anden Maade maa kunne virke for den Sag, der samler os alle: Kirkegaardens Forskønnelse og Forbedring.

Til dette sidste Punkt i Formandens Beretning sluttede Medlemmerne sig ved at rejse sig, og Provst *Hansen* takkede kort for den Tillid, der var vist ham i den forløbne Tid, og ønskede alt godt for den Sag, der samlede os alle: Kirkegaardssagen.

Iøvrigt toges Beretningen til Efterretning uden Diskussion.

Kassereren aflagde derefter de *Regnskaber*, som har været trykt i V. K. Nr. 2, og der gaves enstemmig Decharge.

Under det følgende Punkt fremsatte Formanden følgende Udtalelse angaaende

Foreningens Drift i 1929-30.

Da Bestyrelsens Sammensætning ikke er kendt, er det noget vanskeligt at fremsætte nogen egentlig Driftsplan for dette Aar. Der skal dog meddeles, at man i alle Tilfælde, som Loven byder det, vil udsende Tidsskriftet, ligesom i Fjor med 9 Hefter, - at man desuden vil søge udsendt et Smaaskrift Nr. 5 om, hvorledes Kirkegaardsbestyrelser skal forholde sig i Kirkegaardssager, - at man i Aften afholder et Agitations- og Oplysningsmøde her i denne Sal, og at man iøvrigt vil søge at orientere sig ude omkring, hvorledes man bedst kommer videre med Kirkegaardssagen og med Foreningen. Der har man i særlig Grad Blikket henvendt paa den nye Rigsdag, den nye Kirkeminister og det nye Finansudvalg, hvor vi haaber at faa fornøden Støtte.

For 1929-30 fremsatte Kassereren følgende:

B U D G E T

Foreningens.

Indtægter.	
Kontingent	2500
Salg af Protokoller	1400
Salg af Smaaskrifter	100
Diverse Tilskud	1000
	Kr. 5000

Udgifter.

Tilskud til Bladet	1500
Porto, Maskinskrivning m. m.	700
Honorar til Sekretæren	600
Honorar til Kassereren	300
Indkøb af Protokoller	1100
Udgivelse af Smaaskrifter m. m.	50
Møder, Planter, Afskrivning og diverse ..	750
	Kr. 5000

Vore Kirkegaard.

Indtægter.

Annoncer	2800
Solgte Hefter	400
Tilskud fra F. f. K.	1500
	Kr. 4700

Udgifter.

Trykning	2200
Clicheer	400
Forfatterhonorar	750
Redaktørhonorar	450
Annonceprovision	700
Forsendelse	200
	Kr. 4700

Dette Budget vedtoges enstemmigt.

Ganske kort redegjorde Redaktøren, Havearkitekt *Johannes Tholle*, derefter for Bladets Forhold og bad Medlemmerne være sig behjælpelig med at skaffe Stof og Billeder til Bladet. Som Medlem af Redaktionsudvalget valgtes Arkitekt *C. E. Bauditz*, og til Medlemmer af Udvalg for Skønssager bekræftedes Valget af sidstnævnte samt af Overgraver *H. Pedersen*, Roskilde.

Derefter fremsatte Havearkitekt *C. Th. Sørensen* sit Forslag om Ophævelse af § 7, mens han trak sit Forslag om Ophævelse af § 11 tilbage, da den Ændring, han ønskede, faldt sammen med den, Bestyrelsen foreslog. Sørensen støttedes af Havearkitekt *P. Wad*, men efter lang Diskussion og følgende Afstemning forkastedes Forslaget med mange Stemmer imod 4. Det besluttedes derefter at lade Paragraffen staa, som Bestyrelsen fremsatte den, i et Aar og at nedsætte et Udvalg til at fremkomme med en Revision heraf til næste Generalforsamling. Dette Udvalg kom til at bestaa af: Havearkitekt *C. Th. Sørensen*, Arkitekt *C. E. Bauditz* og Havearkitekt *Johannes Tholle*.

Bestyrelsens Forslag til Lovændringer vedtoges derefter enstemmigt og vil blive trykt i et følgende Hefte af V. K.

Som sidste Punkter paa Dagsordenen kom Valg af Bestyrelsesmedlemmer etc., og her valgtes Folketingsmand *Carlsen-Skjødt* i Stedet for Provst *Hansen*. De øvrige Bestyrelsesmedlemmer, Suppleanter, Revisorer og Revisorsuppleant genvalgtes. Til næste Aars Generalforsamling fastsattes *Haderslev Stift*, hvorefter Dirigenten hævdede Generalforsamlingen og udbragte et Leve for Foreningen, hvilket besvaredes med 3 Hurraraab.

4. Offentligt Møde om Kirkegaardssagen.

Kl. 7½ Aften bød Folketingsmand *Kammersgaard* Velkommen til den Forsamling paa godt og vel 100 Mennesker, som da havde indfundet sig for at høre om Kirkegaardsspørgsmaalet. Desværre

lagde et samtidigt Møde om H. C. Andersens Mindehal (Protestmøde) stærkt Beslag paa Byens Borgere; men han haabede dog, at de, der havde indfundet sig, maatte faa et godt Udbytte af Aftenen.

Havearkitekt *Johannes Tholle* holdt derefter sit Foredrag om „Landsbykirkegaardenes Bepantning og Regulering“, der var ledsaget af ca. 100 Lysbilleder. Foredragsholderen drog Sammenligning mellem Udlandets, særligt Italiens, Frankrigs og Englands af Monumenter saa stærkt prægede Kirkegaarde, og vore, hvor Havemotivet gerne skulde være det raadende. Billederne viste saavel Forbilleder som det modsatte, Planer og Fotografier fra danske Landsby- og Bykirkegaarde, og Foredraget paahørtes med megen Interesse. I Tilslutning til dette udstilledes i Salens Baggrund en Række Tavler, og paa et Bord laa en hel Del Litteratur om Kirkegaardsforhold.

Med Folketingsmand *Kammersgaards* Tak til Foredragsholderen sluttede Aftenen, — og den lange Arbejdsdag i Foreningens og Kirkegaardssagens Tjeneste var til Ende.

Foreningens Love.

Saaledes vedtaget af Generalforsamlingen i Odense
den 17. Juni 1929.

Navn og Formaal.

§ 1.

Foreningens Navn er „Foreningen for Kirkegaardskultur“, og dens Formaal er gennem en Sammenslutning af kirkegaardsinteresserede og Kirkegaardsbestyrelser at fremme Sansen og Interessen for Kirkegaardsforhold her i Landet, saaledes at Kirkegaardene baade i æstetisk, teknisk og hygiejnisk Henseende kan komme paa Højde med Tidens Fordringer.

Virkemaade.

§ 2.

- Foreningens Formaal søges bl. a. naaet:
- Ved Udsendelse af et Tidsskrift og Udgivelse af Piecer eller andre Skrifter af formaalstjenlig Art (f. Eks. Kirkegaardsvedtægter, Protokoller etc.);
 - ved Afholdelse af Foredrag;
 - ved Konsulentvirksomhed for Kirkegaardsbestyrelser og andre Interesserede;
 - ved overfor de respektive Myndigheder at virke for en forbedret og udvidet Lovgivning paa Kirkegaardsområdet.

Medlemmer; Kontingent.

§ 3.

Som Medlem kan optages saavel enkelte Personer som Menighedsraad, Kirkegaardsbestyrelser, Foreninger eller Institutioner.

Medlemmerne modtager (saalænge Oplag rækker) de udgivne Skrifter til nedsat Pris, ligesom de modtager et Eksemplar af Tidsskriftet for hver fulde 5 Kr., de aarlig betaler i Kontingent.

Indmeldelse og *Udmeldelse* modtages af Foreningens Sekretær, til hvem ogsaa Bopælsforandringer maa meldes.

Kontingentet, der opkræves i April, er for personlige Medlemmer (Afdeling C.) 5 Kr. om Aaret, for Udlændinge dog 6 Kr. (Afdeling D.), for Menighedsraad, Kirkegaardsbestyrelser etc. (Afdeling A.) 1 Kr. for hvert Medlem, den paagældende Styrelse bestaar af, dog mindst 7 Kr. Foreninger og Institutioner (Afdeling B.) efter Aftale, dog mindst 10 Kr. Livsvarige personlige Medlemmer betaler 50 Kr. een Gang for alle ved Indtrædelsen og nyder samme Rettigheder som almindelige personlige Medlemmer; Kirkegaardsbestyrelser, Foreninger etc. kan ikke optages som livsvarige Medlemmer.

Udmeldelse sker skriftligt inden en 1. April. Regnskabsaaret er Finansaaaret.

Ledelse.

§ 4.

Foreningen ledes af en Bestyrelse paa mindst 9 Medlemmer med 2 Suppleanter. Den vælges paa den aarlige, ordinære Generalforsamling, idet 3 aarligt afgaar efter Tur. Dersom Bestyrelsen skønner, at det vil være formaalstjenligt, er den berettiget til at supplere sig, dog saaledes, at det samlede Antal ikke overstiger 15. De saaledes optagne Bestyrelsesmedlemmer afgaar ligesom de øvrige normalt efter Tur.

Bestyrelsen vælger af sin Midte Formand, Næstformand, Kasserer og Sekretær, hvilke sammen med Redaktøren danner Forretningsudvalget, og som saadan varetager de løbende Sager. Bestyrelsen fastsætter Instruks og derunder Honorarregler for, hvem den maatte vælge til Medarbejdere ved Konsulentvirksomheden. Den holder Møde, naar Formanden skønner det fornødent, eller naar han opfordres dertil af mindst 4 Bestyrelsesmedlemmer, samt altid kort forinden og efter en Generalforsamling. Møderne indvarsles ordentligvis med mindst 5 Dages Varsel ved Brev med Dagsorden til hvert Medlem.

Bestyrelsessuppleanter indtræder i Bestyrelsen, naar et Medlem af denne udtræder af Foreningen eller faar varigt Forfald.

Forretningsudvalget sammenkaldes, naar det er nødvendigt, og modtager paa sine Møder Beretning fra Formand, Kasserer, Sekretær og Redaktør.

Formanden repræsenterer Foreningen indadtil og udadtil. Han foranlediger Indkaldelse til Møder og leder Møderne. Staar Stemmerne lige, er Formandens Stemme den afgørende.

Næstformanden indtræder i Tilfælde af Formandens Forfald i dennes Pligter og Rettigheder.

Kassereren bærer Ansvaret for, at Pengemidlerne er tilstede; han anbringer kontante Midler i et sikkert Pengeinstitut, og han maa ikke ligge inde med mere end 200 Kr. ad Gangen.

Sekretæren modtager Indmeldelser og Udmeldelser samt besørger den daglige Korrespondance. Han indkalder til Møder efter Formandens Anvisning og refererer Møderne i Protokollen.

Kontrakter af økonomisk Betydning har kun Gyldighed ved samtidig Underskrift af Formand, Kasserer og Sekretær.

Revision.

§ 5.

Til at revidere Regnskabet vælger Generalforsamlingen for et Aar ad Gangen to Revisorer samt en Revisorsuppleant. Revisorerne er pligtige at revidere Regnskabet saavel talmæssigt som kritisk

og kan om fornødent anmodes om ogsaa at revidere andet Foreningens vedrørende, f. Eks. Opførelse over Foreningens Effekter.

Revisorerne modtager Regnskabet med Bilagene snares muligt efter Finansaarets Udgang og kan forlange, at det skal være dem ihænde senest 10 Dage efter Aarets Udgang. Regnskab og Bilag maa være tilbageleveret Kassereren senest 20 Dage efter Regnskabsaarets Udgang og maa være påtegnet af begge Revisorer med deres Bemærkninger.

Udvalg.

§ 6.

Bestyrelsen eller Generalforsamlingen kan nedlægge Udvalg til Behandling af særlige Opgaver. Udvalgenes Indstillinger afgives direkte til Forretningsudvalget, som besørger det videre fornødne og eventuelt lader Indstillingerne forelægge Bestyrelse eller Generalforsamling.

Som permanente Udvalg fungerer Redaktionsudvalget og Udvalget for Skønssager.

Redaktionsudvalget bestaar af mindst 3 Medlemmer, der vælges paa den aarlige Generalforsamling, idet 1 aarligt afgaar efter Tur. Udvalget vælger selv sin Redaktør, der sammenkalder Udvalget, refererer Forhandlingerne, er ansvarlig overfor Presseleven og er født Medlem af Forretningsudvalget. Udvalget administrerer under Ansvar overfor Generalforsamlingen Bladets Forhold indenfor de Rammer, som Budgettet og Vedtægterne for Bladet har fastsat. Det holder Møde, naar det skønnes fornødent, og da sædvanligvis i Tilslutning til et Bestyrelses- eller Forretningsudvalgs-møde.

Udvalget for Skønssager bestaar af 4 Medlemmer, hvoraf 1 skal være Kirkegaardsleder, 1 Hævearkitekt, 1 Billedhugger og 1 Bygningsarkitekt. Det vælges af den aarlige ordinære Generalforsamling, idet aarligt 1 afgaar efter Tur. Dets Opgave er at udtale sig om Spørgsmaal, som gennem Foreningen forelægges det fra Kirkegaardsbestyrelser, Medarbejdere ved Konsulentvirksomheden, Privatpersoner eller af Foreningens Styrelse (f. Eks. Kirkegaardsplaner, Mausoleer, Monumenter, Honorarberegninger etc.). Det sammenkaldes af Foreningens Formand, og dets Møder refereres af Foreningens Sekretær. Forretningsudvalget kan i Samraad med Udvalget fastsætte Regler for Honorering af Udvalgets Arbejde i de enkelte Tilfælde. For i givet Tilfælde at faa Udvalget fuldtalligt, kan Bestyrelsen midlertidigt vælge Stedfortrædere, hvis Overgang til permanent Medlemsskab skal bekræftes af en Generalforsamling. Ved Sager af principielt Betydning eller af økonomisk Omfang af over 1000 Kr. kan Udvalget tiltrædes af 3 Medlemmer, der er valgt af den faglige Organisation, som har Indsigt i Sagen.

Konsulentvirksomhed.

§ 7.

Alle kirkegaardskyndige Medlemmer af Foreningen kan ansøge om Optagelse som Medarbejdere ved Konsulentvirksomheden. Optagelsen, der foregaar hvert Aar i Juni Maaned, sker af Bestyrelsen i Forstaaelse med det paagældende Medlems faglige Organisation.

Ansøgninger om Optagelse maa indsendes til Bestyrelsen inden 1. April. En Liste over de optagne offentliggøres aarligt i „Vore Kirkegaarde“.

Hvis et Medlem ved længere Bortrejse eller paa anden Maade faar varigt Forfald eller sidder en Kendelse overhørig, slettes han af Listen.

Klienterne kan selv vælge, hvem de ønsker til at udføre Arbejdet.

De nærmere Regler for denne Del af Konsulentvirksomheden fastsættes i Instruksen for samme.

Alle Konsultationer angaaende Kirkegaardsvedtægter, Graverinstrukser, Assistance ved Embedsbesættelser etc., som ordentligvis kan besvares fra Kontoret, ydes Medlemmerne gratis ved Henvendelse til Sekretæren. Eventuelle direkte Udlæg i saa Henseende (f. Eks. ved Repræsentation) kan i givet Tilfælde refunderes af Foreningens Kasse efter Regning.

Generalforsamlinger.

§ 8.

Generalforsamlingen, der afholdes i Juni, er Foreningens højeste Myndighed. Den indvarsles med mindst 14 Dages Varsel gennem Foreningens Tidsskrift eller ad anden Vej direkte til hvert Medlem, dog saaledes, at Kirkegaardsbestyrelser, Foreninger etc. kun har Krav paa en Tilsigelse. Indkaldelsen skal indeholde Dagsorden og Regnskab. Stemme paa Generalforsamlingen har alle personlige Medlemmer, mens ikke-personlige Medlemmer kun raader over 1 Stemme for hver Kirkegaardsbestyrelse, Institution etc. Ethvert Medlem, personligt eller upersonligt, kan afgive Fuldmagt til et personligt Medlem, dog kan ingen Medlemmer stemme med mere end to Stemmer. Alle almindelige Punkter paa Dagsordenen afgøres ved simpel Stemmeferhed, medens Lovændringer eller Beslutninger om Foreningens Ophævelse kræver $\frac{2}{3}$ af de afgivne Stemmer for at have Gyldighed. Dirigenten afgør Afstemningsmaaden.

Eventuelle Forslag fra Medlemmerne skal være indgivet til Bestyrelsen inden 1. Maj, og kun de Punkter, der er opført paa Dagsordenen, kan sættes under Afstemning.

Generalforsamlingens Dagsorden skal indeholde mindst følgende Punkter:

1. Valg af Dirigent.
2. Aflæggelse af Beretning for det forløbne Aar.
3. Fremlæggelse af det reviderede Regnskab.
4. Fremsættelse af Virksomhedsplan for det kommende Aar.
5. Fremsættelse af Budget.
6. Beretning fra Redaktøren.
7. Valg af 1 Medlem til Redaktionsudvalget.
8. Valg af 1 Medlem til Udvalget for Skønssager.
9. Eventuelle Forslag fra Medlemmerne.
10. Valg af 3 Bestyrelsesmedlemmer og 1 Suppleant.
11. Valg af 2 Revisorer og 1 Revisorsuppleant.
12. Fastsættelse af Stedet for næste Aars Generalforsamling.
13. Eventuelt.

Ekstraordinær Generalforsamling.

§ 9.

Ekstraordinær Generalforsamling kan afholdes, naar Bestyrelsen finder det nødvendigt, eller naar mindst 25 stemmeberettigede ved personlig Underskrift forlanger det gennem Brev til Formanden med en Motivering af Ønsket. I sidstnævnte Tilfælde skal Generalforsamlingen indkaldes til Møde senest en Maaned efter Brevets Modtagelse.

Ekstraordinære Generalforsamlinger afholdes altid i København.

Ophævelse.

§ 10.

Ophæves Foreningen, skal dens Midler tilfalde lignende Formaal efter Bestyrelsens Skøn, dog maa dens Midler ikke overlades nogen Privatperson. Dens Bogsamling overdrages til „Alm. dansk Gartnerforening“.

Restance og Eksklusion.

§ 11.

Naar et Medlem skylder for et Aars Kontingent og ej heller betaler for det følgende Aar, slettes han af Medlemslisten og mister de Rettigheder, der har fulgt med dette, og dersom et Medlem gør sig skyldig i en vanærende Handling, er Bestyrelsen berettiget til midlertidigt at ekskludere Vedkommende; men Eksklusion skal dog for at have vedblivende Gyldighed forelægges den første ordinære Generalforsamling. Iøvrigt gælder den samme Regel om Tab af Rettigheder som ovenfor nævnt.

Midlertidig Bestemmelse.

§ 12.

Denne Lov træder straks i Kraft, – dog betaler de, som har været Medlem før 17. Juni 1929, først det forhøjede Kontingent fra den 1. April 1930.

Ved Valg til Bestyrelse eller Udvalg foretages indenfor Bestyrelsen eller det paagældende Udvalg i de første Aar efter denne Lovs Ikrafttræden Lodtrækning til Afgørelse af Tur for Afgang.

Vedtægt for Udgivelse af et Tidsskrift.

Saaledes vedtaget paa Generalforsamlingen i København den 21. November 1927.

1. Foreningens Tidsskrift er Foreningens Ejendom; dets Navn er „Vore Kirkegaarde“, dets Formaal at være Foreningens Organ og virke til Fremme af dennes Formaal.
2. Tidsskriftet udsendes, saalænge Foreningen bestaar, og tilstilles Medlemmerne gratis og portofrit i Henhold til Lovens § 3.
3. Generalforsamlingen fastsætter Bladets Budget, paa hvilket det tilstræbes at skaffe Balance uden Tilskud fra Foreningens Kasse. Indtil dette kan ske, tilskylder Foreningen de nødvendige Midler til Driften. Foreningens Kasserer er tilige Bladets Kasserer og fører særligt Regnskab for dette. Regnskabsaaret er Finansaaret.
4. Redaktionsudvalget, der nedsættes efter Lovens § 6, Stk. 3, leder Bladet i Henhold til Foreningens Program og indenfor det fastsatte Budget. Det fastsætter i Henhold til Budgettet Annoncetakster, ligesom det kan disponere over Assistance til Annoncetegning og Ekspedition.
5. Eventuelt Overskud paa Tidsskriftets Konto skal benyttes til Udvidelse og Forbedring af Tidsskriftet eller til Udsendelse af andre Publikationer paa Tidsskriftets Forlag.

Fortegnelse over Foreningens Bøger.

De med * mærkede Bøger udlaanes ikke. De øvrige udlaanes til Medlemmer imod Kvittering.

1. Historie:

Tholle, Johannes: Den danske Begravelsesplads' historiske Udvikling. 1924. 20 S. 4°.
Tholle, Johannes: Fra Kirkegaardssomraadet 1902-27, 25 Aars Udvikling. 1927. 4°. 8 S.

2. Love:

American Cemetery Law (Street). 8°. 532 S.
Kirkelovene af 30. Juni 1922 (Storch). 1924. 8°. 252 S.
Rørdam: Danske Kirkelove, 1536-1683, I-III, 1883-89. 8°.

3. Anlæggelse og Drift:

Brandt, G. N.: Kirkegaarde og Gravsteder. 1922. 4°. 24 S.
Böttiger, Emil: Kirkegaarden, dens Anlæg og Drift. 1924. 4°. 32 S.
Böttiger, Emil: Det æstetiske Gartneris Betydning og Opgaver. 1924. 4°. 8 S.
„Gartenkunst“ 1908-23. 1927 ff.
Hempelmann, J.: Die Praxis der Friedhofgärtneri. 1927. 4°. 324 S.
Hirzel: Grab und Friedhof der Gegenwart. 1927. 4°. 150 S.
The cemetery hand book. 4°. 589 S.
Park and Cemetery. 1925 ff. 4°.

4. Gravstedsanlæg og Monumenter:

Knudsen, S.: Om de gamle haandsmedede Gravkors i Bjerre Herred. 1919. 8°. 1927.
Kriegergräber im Felde und daheim. 1917. 4°. 164 S.
Kriegergrabzeichen und Gedenktafeln. 1915. 32 Bl.
Löcherer: Der Grabstein. 1927. 4°. 48 Tavler.
Ödelagte Soldatergrave. 1918. 4°. 34 S.

5. Ligbrænding:

Brorson: Ligbrænding. 1915. 8°. 34 S.
Beutinger: Handbuch der Feuerbestattung. 1911. 4°. 488 S.
Dansk Ligbrændingsforening, Beretning 1924 ff. 8°.
Ostium, Revue internationale sur les questions concernant nos mortes. 1926. 4°. 50 S.
Schlüter, G.: Die Feuerbestattung und ihre kulturelle Bedeutung; der Tempel des Friedens. 1922. 394 S. 8°.

6. Dekoration:

Jørgensen og Egly: Dekoration og Bindi. 1924. 8°. 154 S.

7. Enkelte Kirkegaardssomraader:

Dillmann: „Der alte Friedhof in Sachsenhausen“. 1926. 8°. 86 S.
„Forskønnelsen“. 1917. 4°. (St. Petri Kirkegaard, København). 1919. (Nürnberg).
Heymann, A.: Den jød. Menighed i Horsens. 1929. 9 S. 8° (Kirkegaarden sammesteds).

8. Diverse:

Beretning om Dansk Bylaboratorium. 1926 ff. 4°
Böttiger, Emil: Det æstetiske Gartneris Betydning og Opgaver. 1924. 8 S.
„Vore Kirkegaarde“. *1923, *1924, 1926 ff.
Kirkelig Aarbog 1923.
*Kirkelig Haandbog 1927.
*Avisudklip om Kirkegaarde fra December 1927.
Wadsjø, H.: Kyrkogårdskultur, 1927. 18 S. 4°.

Tillæg til „Vore Kirkegaarde Nr. 6.

Redaktionen af „Vore Kirkegaarde“ har forberedt Hefter med Artikler om:

1. Folkelige Gravminder (Smede- eller Støbejernskors).
2. Gravstedsanlæg.
3. Sørgedekorationer (Kapel- og Kistedekorationer, Kranse etc.).
4. Provinsens Bykirkegaarde.
5. Moderne Gravmæler.

Man anmoder høfligst, hvem der har Tegninger eller Fotografier af Gravminder, ældre og nye Kort over Kirkegaarde og i ganske særlig Grad Fotografier af Kirkegaarde, taget fra Kirketaarnet, samt Planer og Fotografier af Gravstedsanlæg og Sørgedekorationer, om at laane eller sælge Redaktionen saadanne.

Redaktionen af „Vore Kirkegaarde“, Malthe Bruuns Vej 3, København F.

Ny Litteratur om Kirkegaarde.

Frederiksberg Begravelsesvæsen. Søndermark Kapel og Krematorium. 1929. 16 S. 8°. I dette lille Hefte har Frederiksberg Begravelsesvæsen redegjort for Forarbejderne til det nye Kapel-Krematorium, ligesom dette er beskrevet og illustreret ved en Række smukke fotografiske Optagelser. Heftet er ikke i Handelen. Kapel-Krematoriet vil senere faa sin Omtale i V. K.

Årsmeddelanden från Svenska eldbegängelseföreningen. 1928. Nr. 65. 198 S. 8°. Foruden en Del Meddelelser og Statistik fra svenske Ligbrændingsforeninger, Krematorier etc. indeholder Heftet en ret udførlig Omtale af Ligbrændingskongressen i København 1928 samt en Række værdifulde Bidrag, saasom „Om anlæggning av kommunale krematorier och deras driftskostnadsberäkning“, „Urnegraven“ af Erik Lundgren m. m. Saavel af den praktiske Gennemførelse af Ligbrændingssagen som af den Poesi, der knytter sig til den, fremgaar det tydeligt, at man i Sverige (ligesom forøvrigt ogsaa i Norge og det protestantiske Tyskland, England, Frankrig m. m.) fra religiøs og gejstlig Side ser ganske anderledes paa denne Sag, end Tilfældet er i Danmark, hvor den gamle Modstand fra denne Side endnu er levende i visse Kredse.

Aarbøger, udgivet af Historisk Samfund for Aarhus Stift. XXII. 1929. 229 S. 8°. Omtaler bl. a. (180 ff.) den mosaiske Kirkegaard i Horsens (ved Alfred Heymann).

Gartner-Tidende. Nr. 30. 1929. S. 400: Kirkegaardene i Finland, ill.

Menighedsraadenes Blad. Nr. 8. 1929. S. 122 ff.: Ritual ved Indvielsen af Hesselager Kirkegaard Fredag den 12. Juli 1929, af Gudmund Bruun, med Bem. af P. S.

Præsteforeningens Blad. Nr. 36. 6. September 1929. S. 438: En Kirkegaardsportal (Vestre Kirkegaard), af Aa. Gréden.

Bergens Tidende. 22. August 1929: Kirkegaardenes forskjønnelse, af Per Korsvald.

Ringsted Folketidende. 22. August 1929: Ringsted Kirkegaarde.

Park and cemetery and landscape gardening. Nr. 4, 1929 bl. a.: Rambles in Mexican cemeteries, af Arthur L. H. Street (ill.); The new cemetery competition, af Louis Burton; American cemetery travelogs, af Ray F. Wyrick; Nr. 5: American cemetery travelogs (fortsat); Perpetual care in small grounds, af T. F. Shouse; The cemetery promotion Packet. Nr. 6: Duty af state convention to the averace cemetery, af Ray Floyd Wyrick (ill.); How cemetery promoters work.

H A V E K U N S T

har en Del gamle Aargange og løse Hefter, som er til Salg, og som indeholder adskilligt af Interesse. Til Orientering for hvem, der maatte ønske at reflektere paa disse, skal nedenfor nævnes noget af deres Indhold:

Aargang 1921.

Redaktion: I. P. Andersen.

- I. P. Andersen: Bispebjerg Hospital.
B. Errboe: Beplantede Stenmure, Skolehaven.
E. Erstad-Jørgensen: Næsbyholm Have og en Have i Rungsted (Gammeltoft-Skovgaard).
Georg Georgsen: Ny-Barokken i Kolonihaveparken.
V. Fabricius-Hansen: Glyptotekhaven, Haven ved Hirschsprungs Samling, og Koloni- og Skolehaver.
V. Hansen: Vedbend.
Lindholm: Skolehaven.
Aksel Olsen: Nøjsomme Stauder, og lidt om Naaletræer.
G. Reutersvård: Hampton Court. Konkurrencen om Sortebrødreanlægget i Næstved.
Johannes Tholle: En Middelstandshave (Tømremester Olsen, Bispebjerg) og nyere svenske Begravelsespladser.
A. Ullerichs: Sump- og Vandplanter.
P. Wad: Hannerupgaard, og Bondehaven (en orienterende Artikel).
Aargangen koster 25,00, enkelte Hefter 2,50.

Aargang 1922.

Redaktion: E. Erstad-Jørgensen.

- H. Ahlberg: Arkitekturminnesforeningens uppmåtninger av äldra svenska trädgårder.
G. N. Brandt: Haveservitutter.
Emil Bøttiger: Direktør N. A. Petersens og Gross. J. A. Christensens Haver i Aarhus.
B. Errboe: En Have i Ryvangen (Direktør Kinck).
Erstad-Jørgensen: Vintergrønne Træer i København. Birkeborg i Skodsborg.

Bakkehus Have i Vedbæk. Busketter. Vandtætte Plantebeholdere. Gamle svenske Haver. Vore Kirkegaard m. m. Georg Georgsen: Den moderne Have som Typehave.

Landkilde: Fra Aaholm Slotshave.
Aksel Olsen: Længeblomstrende Stauder. Stauder i Parken.
Olle Piehl: En Trädgårdsanläggning i Stockholms Saltsjö Skärgård.
C. Th. Sørensen: Bondehaven. Landbohaver.
P. Wad: Døcherslunds Park. Den danske Bondehave.
Konkurrencen i Næstved.
Aargangen koster 5,00, enkelte Hefter 1,00.

Aargang 1923.

Redaktion: E. Erstad-Jørgensen.

- Emil Bøttiger: En Villahave i Aarhus (Direktør Lausen).
Erstad-Jørgensen: Kirkegaardssagen. Bibliotekshaven i København. To Parkanlæg i Randers. En Have paa Fuglebakken (Heilmann). Birk. En Villahave i Snoghøj (Direktør A. C. Hansen), Vindekæppehegn. Tennisbaneindhegninger. Stammehække.
C. M. Møller: Tilvækstboret.
Aksel Olsen: Sten og deres Brug i Haven.
Dines Paulsen: Kirsebær.
Niels Sonnesson: Hus, Trädgård og Terräng.
C. Th. Sørensen: Bondehaven. Haveboliger. Løvgange. Ældre Kirkegaard ved London. Rosa alba plena. Lilium candidum.
Johannes Tholle: En Kridtstensmur.
P. Wad: Bondehaven.

Udstillingen af Gravmæler; Anlægsgartnerskolen.

Aargangen koster 5,00, enkelte Hefter 1,00.

Aargang 1924.

Redaktion: Erstad-Jørgensen og Georg Georgsen.

- I. P. Andersen: Haveanlæg ved Røjle.
G. N. Brandt: Dyrehavens Deling.
B. Errboe: En Villahave (Valby).
Ester Claesson: En Villaträdgård (Lidingön).
Erstad-Jørgensen: Haven ved Amalienborg (historisk Oversigt). Norrvikens trädgårder. Forstbotanisk Have. Simrishamn's nye Begravelsesplads.
Georg Georgsen: Æbleblomster. En primitiv Villahave (Gentofte). Universitetets botaniske Have København.
Evald Jensen: Landbohøjskolens nye Haveanlæg.
C. V. Lange: Frilands Chrysanthemum, Tritoma, Crambe cordifol., Galega.
Albert Naur: Kaj Nielsen.
Aksel Olsen: Trædeplanter.
L. Sandberg: Vestre Kirkegaard, Aarhus.
Chr. B. Skrydstrup: En Hækkeklippe-maskine.
E. Struckmann: Er den æstetiske Uddannelse af de unge Have- og Skovbrugsstuderende i betryggende Orden?
Syrach Larsen: Forsthaven i Charlottentlund.
C. Th. Sørensen: Frederiksborg Have (historisk Redegørelse).
Johannes Tholle: Emdrupborg (et Projekt).
A. Ullerichs: Planteballier.
Endvidere Bidrag til Enqueteen om Statshavernes Administration.
Aargangen koster 8,00, enkelte Hefter 1,00.

Særnumre af Havekunst:

Dansk Havekunst gennem 25 Aar (1902—27, 52 Sider); Kr. 4,00.

Det kgl. danske Haveselskabs Have, Kr. 1,00.

Angaaende Bestilling af gamle Aargange og Hefter henvender man sig til Ekspeditionen:

Malthe Bruuns Vej 3, København F.

Aargangene forsendes pr. Efterkrav med paaløbende Porto.

Abonnement tegnes paa Postkontoret.

H A V E K U N S T

Aargang 1925.

Redaktion: Georg Georgsen.

- E. Kjær: Dronning Elisabeths Havestil i den moderne engelske Have.
H. A. Paludan: Om Blomsterne hos Shakespeare. Om Gaard og Have i de nordiske Sprog.
Aksel Olsen: Liljer.
C. Th. Sørensen: Parcelhavens Forenkling.
Johannes Tholle: Historisk-botaniske Haver i Danmark. Klosterhaverne i Odense. Den danske Landsby, I. Landsbybilledet, II. Bondehaven. Den danske Begravelsesplads' historiske Udvikling.
B. Errboe: Phlox decc.
G. N. Brandt: Gartenkunst.
P. Wad: En Højskolehave. Fabrikant Thriges Have i Odense.
Georgsen: Haveinteresse og Haveforstaaelse. Danske Haver 1915—25. Phlox. Vendepladser.
Bibliografier.
Bogammeldelser.
Pr. Aargang Kr. 15,00, enkelte Hefter 1,50.

Aargang 1926.

Redaktion: Georg Georgsen.

- J. P. Andersen: Anlægsgartnerskolens Projekteringskursus paa Teknologisk Institut, København. Den større Landhave. D. T. Poulsens nye Roser.
G. N. Brandt: Smaahaver.
Georg Brøchner: Professor Carl Milles Have.
Georg Georgsen: Fuglerugepladser i Haven. Kolonihaver ved Enghaveplads. (En »sivic Survey«).
Agda Haglund: En Principfråga. (Stadsplanteringer i Norrköping).
Poul Herring: Tre Rosarier ved Paris.
A. Howard-Grøn: Røgskade. (Fredericia Citadel).
Eig. Kjær: Ældre Havemotiver i ny-engelsk Havekunst. Fortegnelse over Blomsterplanterne i »The Pond Gar-

den-Hampton Court«. Gammelengelske Havemotiver.

- Margareta Moberg: Träden i våra Trädgårdar och i våra Förfäders.
Aksel Olsen: Lidt om Thibet, Yunnan og Szechuan.
Anka Rasmussen: Pinien som Alletræ.
Charles J. Schou: Eventyrpark (H. C. Andersen Parken).
C. Th. Sørensen: Smaahaver.
Johannes Tholle: Gamle danske Havepavilloner. Monumentregulering.
P. Wad: Om cirkulære Haver.
Pr. Aargang Kr. 7,00, enkelte Hefter 1,00.

Aargang 1927.

Redaktion: Georg Georgsen.

- J. P. Andersen: Anlægsgartneri og Havekunst i Danmark, et kvart Aarhundredes Udvikling.
G. Becher: En amerikansk Tegnamaade. (En Berigtigelse).
Johannes C. Bjerg: »Elskovskampen« og Udstillingen.
G. N. Brandt: Den kommende Have.
Birger Errboe: Private Haver 1902—27.
Georg Georgsen: Zoologisk Have i København. Græsfrø til mindre Plæner.
Avnsø's Universal Plæneslaamaskine.
Dahlia (Georginer). Nye eller lidt kendte Stauder. Gartneriudstillingen i København: 1) Anlægsgartneriet paa Udstillingen, 2) Udstillingstanker.
Valdemar Hansen: Dansk Anlægsgartnerforening 1902—27.
V. Fabricius Hansen: Offentlige Haveanlæg 1902—27.
Eig. Kiær: Billedhugger Lamberg-Petersen.
Aksel Olsen: Rhododendron (Alperoser, nye). Aster (Høstasterhybrider, nye).
C. Th. Sørensen: En amerikansk Tegnamaade. Junihaven ved Svastika og tre andre Haver.
Johannes Tholle: Fra Kirkegaardssmraadet 1902—27. Fabrikant Henry Rohdes Have, Strandøre. Konkurrence om Udvidelse af Sorgenfri Kirkegaard,

Lyngby. Danske Haver i 1927 (Oversigt over Nyanlæg).

- Robert O. Thompson: En Baalplads i Haven.
Bogammeldelser.
Lidt om vor Annoncecensur.
Teknisk Adresseregister.
Pr. Aargang Kr. 8,00, enkelte Hefter 1,00.

Aargang 1928.

Redaktion: Georg Georgsen.

- Andersen, I. P.: Vore Herregaardspærkers Bevaring. (Nye Retningslinier for deres Vedligeholdelse og Brug). Gravstedsanlæg.
Alstrøm, Ruth: Aakander (Nymphæa) i Haven.
Brandt, G. N.: To Disputatser om Havekunst.
Georgsen, Georg: Fliser støbt paa Blivestedet. Danzig og Danmark. Foredrag om Drottningholm af Fil. Dr. Niels G. Wollin. Plæneklipperens Konstruktion. Plæneklippermaskiner, der kan anbefales. Vejledning til Valg af Villagrund. Det Kgl. Danske Haveselskabs Have. Professor Ellinger.
Hansen, Valdemar: Græsplæners Anlæg og Vedligeholdelse (Radioforedrag over København og Kallundborg Radio). Lidt om Vinterdækning.
Herring, Poul: Vildroseskønhed.
Irminger, V.: I Haveselskabets Have.
Jensen, Evald: Plæneklipperens Indstilling og Brug.
Paludan, Hother: Dansk Chrysanthemum-Selskabs Udstilling.
R. A.: En ny Maade for Fuglefodring.
Redaktionen: Hvad er Vedligeholdelse? (En Konkurrence).
Tholle, Johannes: Taxen — Taxus baccata. Urnehaver. Taksigelseskirken (En »Friluftskirke«).
Weber, Anna: Vintersprøjtning i Haven (Tabel i Vintersprøjtning).
Redaktionelt: Vore Annoncører. Annonceregerister.
Pr. Aargang Kr. 9,00, enkelte Hefter 1,00.

Angaaende Bestilling af gamle Aargange og Hefter henvender man sig til Ekspeditionen:

Malthe Bruuns Vej 3, København F.

Aargangene forsendes pr. Efterkrav med paaløbende Porto.

Abonnement tegnes paa Postkontoret.

Foreningen for Kirkegaardskultur,

hvis Formand er Folketingsmand *P. Kammersgaard*, har til Formaal at „fremme Sansen og Interessen for Kirkegaardsforhold i Danmark, saaledes at Kirkegaardene baade i æstetisk, teknisk og hygiejnisk Henseende kan komme paa Højde med Tidens Fordringer“. Foreningen søger dette Formaal gennemført ved at udsende sit Tidsskrift, der redigeres af Havearkitekt *Johannes Tholle*, og som udkommer med 9 smukt illustrerede Hefter om Aaret. Af dettes Indhold skal nedenstaaende fremhæves. Foreningen virker desuden ved Afholdelse af Foredrag og Møder for Menighedsraads-kredse, til hvilket Formaal der haves en stor Lysbilledsamling til Disposition; ved Opretholdelse af en Konsulentvirksomhed, hvor Kirkegaardsbestyrelser kan faa fornøden Assistance med Regulering, Udvidelse eller Anlæggelse af Kirkegaarde o. s. v. Foreningen har i Regelen et Beløb paa nogle Hundrede Kroner til Disposition for Kirkegaardsbestyrelser, som ønsker at forskønne deres Kirkegaard ved hensigtsmæssig Plantning; den ejer en betydelig Bogsamling om Kirkegaardsforhold, hvorfra Litteratur kan udlaanes til Medlemmerne, og den har udgivet følgende:

Smaaskrifter Nr. 1: Den kongelige Anordning om Kirkegaarde, 35 Øre pr. Stk.

— — 2: Ligbrændingens Lovregler, 25 Øre.

— — 3: Vedtægt for Landsbykirkegaarde, 25 Øre.

— — 4: Vejledning til Kortlægning og Protokollering, 25 Øre.

Fr. Hansen: Kirkegaardsprotokol; anbefalet af Kirkeministeriet, pr. Stk. 30,00, pr. Par 55,00 Kr.

Johannes Tholle: „Vore Kirkegaarde“, Aargang 1928–29 komplet 6,00 Kr.; af Indholdet fremhæves:

*Begravelse – Ligbrænding, af *A. Berg*.

*Kirkegaardskultur, af *A. Berg*.
Alle-Helgens-Andagterne paa Kirkegaardene, af
A. Fibiger.

*Den mosaiske Kirkegaard i Fredericia, af *C. V. Hansen*.

*Ligbrændingen i Europa i forhistorisk Tid, af
Hans Kjær.

*De gamle Kirkegaardsdiger, af *Søren Knudsen*.

*Gravminder af Træ, af *Søren Knudsen*.

Gravstedsanlæg, af *J. P. Andersen*.

*Folkekirken og de kommunale Kirkegaarde, af
Poul Nedergaard.

Katakomberne i Paris og i Rom, af *Axel Berthelsen*.

*Ligbrændingens Stilling i Danmark og dens Stilling indenfor den danske Statskirke. Ligbrændingens hygiejniske Betydning, af *Knud Secher*.

Folkekirken og de kommunale Kirkegaarde, af
Chr. Bech Skrydstrup.

*Krematorier i Danmark, af *C. Svane*.

*Harboøre Kirkegaard, af *Johannes Tholle*.

Om Kirkegaardenes Ret til at frede Træer paa
Gravstederne, af *Johannes Tholle*.

Opvarmning af Kapeller, af *K. H. Karst*.

Den kongelige Anordning, af *Johannes Tholle*.

*Kirkegården i Svendborg, af *Johannes Olsen*.

*Taksen, *Taxus baccata*, af *Johannes Tholle*.

*Urnehaver, af *Johannes Tholle*.

*Roskilde Kirkegaarde, af *Johannes Tholle*.

*Københavns Begravelsesvæsens Vandkumme, af
Johannes Tholle.

*Regulering af Landsbykirkegaarde, af *Johannes Tholle*.

Kontingent for Menighedsraad mindst 7 Kr., for Selskaber og Institutioner efter Aftale, for Personer i Danmark 5 Kr. og i Udlandet 6 Kr.

Indmeldelser modtages paa Foreningens Kontor: *Malthe Bruuns Vej 3, København F.*, hvorfra ogsaa Foreningens Skrifter forhandles. Medlemmerne opnaar 10 pCt. Rabat ved Køb af disse.

Stæhr Nielsen: Relief paa en Broncedør (Motiv: Dagen).

Stærh Nielsen: Relief paa en Broncedør (Motiv: Natten).

Ligbrænding kan kun finde Sted, naar skriftlig Tilkendegivelse foreligger

Alle Oplysninger og Indmeldelsesblanketter sendes gratis overalt

Dansk Ligbrændingsforening

Hovedkontor: NIKOLAJ PLADS 27 - Telefoner:
Central 12 653 og Byen 62 98
Kl. 9-3 samt Mandag, Onsdag, Fredag Aften Kl. 5-7

Distrikts-Kontorer: Amagerbrogade 31, Eng-
have-Plads 12, Falkonérralle 1, Nørrebrogade 108
Kl. 11-3 samt Mandag, Onsdag, Fredag Aften Kl. 5-7

*Provinsafdelinger i Aalborg, Aarhus, Esbjerg, Helsingør, Holbæk, Kolding,
Nyköbing F., Odense, Ronne og Slagelse.*

Enhver kan indmeldes : Medlemstal ca. 54,000

For Medlemmer af Foreningens Forsikringsklasse afholdes Ligbrændingsudgifterne mod
75 Øre-2 Kr. pr. Kvartal (efter Alderen ved Indmeldelsen). Indskud 2 Kr.

Höganäsbolagets Ligbrændingsovne

*er af den mest moderne Konstruktion,
billige i Anlæg,
enkle og sikre i Drift,
med ringe Brændselsforbruk og
en absolut lugt- og røgfri Forbrænding.*

Samtlige i den sidste Tid i Danmark, Norge og Sverige opførte
Ligbrændingsovne er bygget og igangsat af

**HÖGANÄS-BILLESOLMS A.-B.
HÖGANÄS, SVERIGE.**

Tillæg til „Vore Kirkegaarde“ Nr. 8.

Ny Litteratur om Kirkegaardsforhold.

Menighedsraadenes Blad. Nr. 9. S. 146 ff.: Præstens Gravsted, af P. Severinsen. Nr. 10: De smaa Gravhøje, „Af et Brev“. Nr. 11: De kirkelige Udgifters Stigning.

Sudan. Nr. 9: Brev fra Missionær Engskov og Hustru (bl. a. om Begravelsesforhold i Sudan, med Billede af en „Gravhytte“).

Trädgårdsodlaren. Nr. 5: Moderna kyrkogårdar, deres anläggning och ans; med Billeder. Nr. 9: Växthusanläggningen vid Helsingfors Norra kyrkogård i Malmö, af H. N-m (med Billeder).

Viola. Nr. 38: Nya riktlinjer i tysk trädgårdskonst, af Stadsträdgårdsm. Hugo Lindqvist (bl. a. om Kirkegaardene i Lybæk og Hamborg, med Billeder). Nr. 45: Begravningspladserne i Paris, (med Billede).

Gartenkunst. Nr. 5: Friedhofs-Kultur (Udstillingskirkegaarden i Essen, Gravminder med Billeder). Nr. 8: Gräber nebeneinander, (med Billeder). Nr. 6: Das Ehrenmal der Stadt Frankfurt a. M. für die Gefallenen, af Dr. Wilhelm Merdies (med Billeder).

Park and Cemetery and Landscape Gardening. Nr. 3: Cemetery Promotions exposed. American Cemetery Travelogs, af Ray F. Wyrick, II, New Orleans, med Billeder. Nr. 7: Creation of Forest Lawn; Landscaping for Happiness, af Landskabsarkitekt Charles G. Adams. Nr. 8: Duty of Cemetery to Community, af Ray Lloyd Wyrick; Cemeteries – Ancient and modern (med Billeder). Nr. 9: Lawn making and Maintenance, af W. B. Currie; American Cemetery Travelogs, V. Greenwood (med Billeder); Experience with Lawn Grasses, af G. O. Dhonau; The colour line og the graves, af A. L. H. Street.

Betænkning, afgivet af det af Kirkeministeren den 8. Marts 1927 nedsatte Udvalg ti Udarbejdelse af et Begravelsesritual for den danske Folkekirke. Kbh. 1929. 8°. 12 S! Der anføres bl. a., at et Ritual vil være ønskeligt, fremfører den historiske Baggrund for Begravelsesceremonien i vore Dage, og fremsætter et Udkast til et Begravelsesritual. Piecen bør studeres af de interesserede; her skal anføres som Kuriositet, at det nævnes, at Jordpaakastelsen egentlig er af hedensk Oprindelse og er indført for at gøre den døde ufarlig for de Levende (S. 7–8); ogsaa Klokkeringningen er a hedensk Art, idet den skulde skræmme Mørkets Aander bort. – Om nogen Indførelse af Begravelsesritualet er der endnu ikke Tale.

Vernandis Smaaskrifter. Nr. 326: *Eldbegängelsesrörelsen.* 8°. 63 Sider, af Oscar Övdén. Den svenske Studenterforening har her ved den flittige og sympatiske Adjunkt Oscar Övdén i Uppsala udsendt et interessant og indholdsrigt Skrift om Ligbrændingspørgsmaalet i Sverige og andre Lande.

Ignis. Tidsskrift för Eldbegängelsespörgsmål. 4°. 16 S. Nr. 1. Udgivet af Svenska Eldbegängelsesföreningen og redigeret af Adjunkt, fil. Mag. Oscar Övdén. Vi hilser dette (første europæiske?) Tidsskrift for Ligbrænding Velkommen. Indholdet lover godt, og Udstyret er pænt. Det beretter bl. a. om Urnegrave i Göteborg, Templet i Helsingborg, som indviedes den 12. December 1929 af Biskop Rodhe, m. v.

Gravkonst. Udgivet af Samfundet för Hembygdsvård, Lund, ved Arkitekt Harald Wadsjö. 4°. Programmet for Subskriptionen paa dette lovende Skrift af den bekendte Kirkegaardsarkitekt lover ca. 250 Billeder af Gravminder. Det anbefales at tegne Subskription herpaa, da Værket tegner til at blive baade meget smukt og meget belærende. Prisen bliver Kr. 8,50. Vi kommer tilbage til Værket, naar det er udkommet.

H A V E K U N S T

har en Del gamle Aargange og løse Hefter, som er til Salg, og som indeholder adskilligt af Interesse. Til Orientering for hvem, der maatte ønske at reflektere paa disse, skal nedenfor nævnes noget af deres Indhold:

Aargang 1921.

Redaktion: I. P. Andersen.

- I. P. Andersen: Bispebjerg Hospital.
B. Errboe: Beplantede Stenmure, Skolehaven.
E. Erstad-Jørgensen: Næsbyholm Have og en Have i Rungsted (Gammeltoft-Skovgaard).
Georg Georgsen: Ny-Barokken i Kolonihaveparken.
V. Fabricius-Hansen: Glyptotekhaven, Haven ved Hirschsprungs Samling, og Koloni- og Skolehaver.
V. Hansen: Vedbend.
Lindholm: Skolehaven.
Aksel Olsen: Nøjsomme Stauder, og lidt om Naaletræer.
G. Reutersvård: Hampton Court. Konkurrencen om Sortebrødreanlægget i Næstved.
Johannes Tholle: En Middelstandshave (Tørrermester Olsen, Bispebjerg) og nyere svenske Begravelsespladser.
A. Ullerichs: Sump- og Vandplanter.
P. Wad: Hannerupgaard, og Bondehaven (en orienterende Artikel).
Aargangen koster 25,00, enkelte Hefter 2,50.

Aargang 1922.

Redaktion: E. Erstad-Jørgensen.

- H. Ahlberg: Arkitekturminnesforeningens uppmåtninger av äldra svenska trädgårdar.
G. N. Brandt: Haveservitutter.
Emil Böttiger: Direktør N. A. Petersens og Gross. J. A. Christensens Haver i Aarhus.
B. Errboe: En Have i Ryvangen (Direktør Kinck).
Erstad-Jørgensen: Vintergrønne Træer i København. Birkeborg i Skodsborg.

- Bakkehus Have i Vedbæk. Busketter. Vandtætte Plantebeholdere. Gamle svenske Haver. Vore Kirkegaarde m. m.
Georg Georgsen: Den moderne Have som Typehave.
Landkilde: Fra Aaholm Slotshave.
Aksel Olsen: Længeblomstrende Stauder. Stauder i Parken.
Olle Piehl: En Trädgårdsanläggning i Stockholms Saltsjö Skärgård.
C. Th. Sørensen: Bondehaven. Landbohaver.
P. Wad: Døcherslunds Park. Den danske Bondehave.
Konkurrencen i Næstved.

Aargangen koster 5,00, enkelte Hefter 1,00.

Aargang 1923.

Redaktion: E. Erstad-Jørgensen.

- Emil Böttiger: En Villahave i Aarhus (Direktør Lausen).
Erstad-Jørgensen: Kirkegaardssagen. Bibliotekshaven i København. To Parkanlæg i Randers. En Have paa Fuglebakken (Heilmann). Birk. En Villahave i Snoghøj (Direktør A. C. Hansen). Vindekæppehegn. Tennisbaneindhegninger. Stammehække.
C. M. Møller: Tilvækstboret.
Aksel Olsen: Sten og deres Brug i Haven.
Dines Paulsen: Kirsebær.
Niels Sonnesson: Hus, Trädgård og Terräng.
C. Th. Sørensen: Bondehaven. Haveboliger. Løvgange. Ældre Kirkegaarde ved London. Rosa alba plena. Lilium candidum.
Johannes Tholle: En Kridstensmur.
P. Wad: Bondehaven.

Udstillingen af Gravmæler; Anlægsgartnereskolen.

Aargangen koster 5,00, enkelte Hefter 1,00.

Aargang 1924.

Redaktion: Erstad-Jørgensen og Georg Georgsen.

- I. P. Andersen: Haveanlæg ved Røjle.
G. N. Brandt: Dyrehavens Deling.
B. Errboe: En Villahave (Valby).
Ester Claesson: En Villaträdgård (Lidingön).
Erstad-Jørgensen: Haven ved Amalienborg (historisk Oversigt). Norrvikens trädgårdar. Forstbotanisk Have. Simrishamns nye Begravelsesplads.
Georg Georgsen: Æbleblomster. En primitiv Villahave (Gentofte). Universitetets botaniske Have København.
Evald Jensen: Landbohøjskolens nye Haveanlæg.
C. V. Lange: Frilands Chrysanthemum, Tritoma, Crambe cordifol., Galega.
Albert Naur: Kaj Nielsen.
Aksel Olsen: Trædeplanter.
L. Sandberg: Vestre Kirkegaard, Aarhus.
Chr. B. Skrydstrup: En Hækkeklippe-maskine.
E. Struckmann: Er den æstetiske Uddannelse af de unge Have- og Skovbrugsstuderende i betryggende Orden?
Syrach Larsen: Forsthaven i Charlottenlund.
C. Th. Sørensen: Frederiksberg Have (historisk Redegørelse).
Johannes Tholle: Emdrupborg (et Projekt).
A. Ulleriks: Planteballier.
Endvidere Bidrag til Enqueteen om Statshavernes Administration.
Aargangen koster 8,00, enkelte Hefter 1,00.

Særnumre af Havekunst:

Dansk Havekunst gennem 25 Aar (1902—27, 52 Sider); Kr. 4,00.

Det kgl. danske Haveselskabs Have, Kr. 1,00.

Angaaende Bestilling af gamle Aargange og Hefter henvender man sig til Ekspeditionen:

Malthe Bruuns Vej 3, København F.

Aargangene forsendes pr. Efterkrav med paaløbende Porto.

Abonnement tegnes paa Postkontoret.

Foreningen for Kirkegaardskultur,

hvis Formand er Folketingsmand *P. Kammergaard*, har til Formaal at „fremme Sansen og Interessen for Kirkegaardsforhold i Danmark, saaledes at Kirkegaardene baade i æstetisk, teknisk og hygiejnisk Henseende kan komme paa Højde med Tidens Fordringer“. Foreningen søger dette Formaal gennemført ved at udsende sit Tidsskrift, der redigeres af Havearkitekt *Johannes Tholle*, og som udkommer med 9 smukt illustrerede Hefter om Aaret. Af dettes Indhold skal nedenstaaende fremhæves. Foreningen virker desuden ved Afholdelse af Foredrag og Møder for Menighedsraads-kredse, til hvilket Formaal der haves en stor Lysbilledsamling til Disposition; ved Opretholdelse af en Konsulentvirksomhed, hvor Kirkegaardsbestyrelser kan faa fornøden Assistance med Regulering, Udvidelse eller Anlæggelse af Kirkegaarde o. s. v. Foreningen har i Regelen et Beløb paa nogle Hundrede Kroner til Disposition for Kirkegaardsbestyrelser, som ønsker at forskønne deres Kirkegaard ved hensigtsmæssig Plantning; den ejer en betydelig Bogsamling om Kirkegaardsforhold, hvorfra Litteratur kan udlaanes til Medlemmerne, og den har udgivet følgende:

Smaaskrifter Nr. 1: Den kongelige Anordning om Kirkegaarde, 35 Øre pr. Stk.

- - 2: Ligbrændingens Lovregler, 25 Øre.

- - 3: Vedtægt for Landsbykirkegaarde, 25 Øre.

- - 4: Vejledning til Kortlægning og Protokollering, 25 Øre.

Fr. Hansen: Kirkegaardsprotokol; anbefalet af Kirkeministeriet, pr. Stk. 30,00, pr. Par 55,00 Kr.

Johannes Tholle: „Vore Kirkegaarde“, Aargang 1928–29 komplet 6,00 Kr.; af Indholdet fremhæves:

*Begravelse – Ligbrænding, af *A. Berg*.

*Kirkegaardskultur, af *A. Berg*.

Alle-Helgens-Andagterne paa Kirkegaardene, af *A. Fibiger*.

*Den mosaiske Kirkegaard i Fredericia, af *C. V. Hansen*.

*Ligbrændingen i Europa i forhistorisk Tid, af *Hans Kjær*.

*De gamle Kirkegaardsdiger, af *Søren Knudsen*.

*Gravminder af Træ, af *Søren Knudsen*.

Gravstedsanlæg, af *J. P. Andersen*.

*Folkekirken og de kommunale Kirkegaarde, af *Poul Nedergaard*.

Katakomberne i Paris og i Rom, af *Axel Berthelsen*.

*Ligbrændingens Stilling i Danmark og dens Stilling indenfor den danske Statskirke. Ligbrændingens hygiejniske Betydning, af *Knud Secher*.

Folkekirken og de kommunale Kirkegaarde, af *Chr. Bech Skrydstrup*.

*Krematorier i Danmark, af *C. Svane*.

*Harboøre Kirkegaard, af *Johannes Tholle*.

Om Kirkegaardenes Ret til at frede Træer paa Gravstederne, af *Johannes Tholle*.

Opvarmning af Kapeller, af *K. H. Karst*.

Den kongelige Anordning, af *Johannes Tholle*.

*Kirkegården i Svendborg, af *Johannes Olsen*.

*Taksen, *Taxus baccata*, af *Johannes Tholle*.

*Urnehaver, af *Johannes Tholle*.

*Roskilde Kirkegaarde, af *Johannes Tholle*.

*Københavns Begravelsesvæsens Vandkumme, af *Johannes Tholle*.

*Regulering af Landsbykirkegaarde, af *Johannes Tholle*.

Kontingent for Menighedsraad mindst 7 Kr., for Selskaber og Institutioner efter Aftale, for Personer i Danmark 5 Kr. og i Udlandet 6 Kr.

Indmeldelser modtages paa Foreningens Kontor: *Malthe Bruuns Vej 3, København F.*, hvorfra ogsaa Foreningens Skrifter forhandles. Medlemmerne opnaar 10 pCt. Rabat ved Køb af disse.

Redaktionen ønsker Medlemmer og Medarbejdere
et rigtig glædeligt Nytaar!

H A V E K U N S T

Aargang 1925.

Redaktion: Georg Georgsen.

- E. Kjær: Dronning Elisabeths Havestil i den moderne engelske Have.
H. A. Paludan: Om Blomsterne hos Shakespeare. Om Gaard og Have i de nordiske Sprog.
Aksel Olsen: Liljer.
C. Th. Sørensen: Parcelhavens Forenkling.
Johannes Tholle: Historisk-botaniske Have i Danmark. Klosterhavene i Odense. Den danske Landsby, I. Landsbybilledet, II. Bondehaven. Den danske Begravelsesplads' historiske Udvikling.
B. Errboe: Phlox decc.
G. N. Brandt: Gartenkunst.
P. Wad: En Højskolehave. Fabrikant Thriges Have i Odense.
Georgsen: Haveinteresse og Haveforstaaelse. Danske Haver 1915—25. Phlox. Vendepladser.
Bibliografier.
Bog anmeldelser.
Pr. Aargang Kr. 15,00, enkelte Hefter 1,50.

Aargang 1926.

Redaktion: Georg Georgsen.

- J. P. Andersen: Anlægsgartnerskolens Projekteringskursus paa Teknologisk Institut, København. Den større Landhave. D. T. Poulsens nye Roser.
G. N. Brandt: Smaahaver.
Georg Brøchner: Professor Carl Milles Have.
Georg Georgsen: Fuglerugepladser i Haven. Kolonihaver ved Enghaveplads. (En »sivic Survey«).
Agda Haglund: En Principfråga. (Stadsplanteringer i Norrköping).
Poul Herring: Tre Rosarier ved Paris.
A. Howard-Grøn: Røgskade. (Fredericia Citadel).
Eig. Kjær: Ældre Havemotiver i nyengelsk Havekunst. Fortegnelse over Blomsterplanterne i »The Pond Gar-

den-Hampton Court«. Gammelengelske Havemotiver.

- Margareta Moberg: Träden i våra Trädgårdar och i våra Förfäders.
Aksel Olsen: Lidt om Thibet, Yunnan og Szechuan.
Anka Rasmussen: Pinien som Alletræ.
Charles J. Schou: Eventyrpark (H. C. Andersen Parken).
C. Th. Sørensen: Smaahaver.
Johannes Tholle: Gamle danske Havepavilloner. Monumentregulering.
P. Wad: Om cirkulære Haver.
Pr. Aargang Kr. 7,00, enkelte Hefter 1,00.

Aargang 1927.

Redaktion: Georg Georgsen.

- J. P. Andersen: Anlægsgartneri og Havekunst i Danmark, et kvart Aarhundredes Udvikling.
G. Becher: En amerikansk Tegnemaade. (En Berigtigelse).
Johannes C. Bjerg: »Elskovskampen« og Udstillingen.
G. N. Brandt: Den kommende Have.
Birger Errboe: Private Haver 1902—27.
Georg Georgsen: Zoologisk Have i København. Græsfrø til mindre Plæner. Avnsø's Universal Plæneslaamaskine. Dahlia (Georginer). Nye eller lidt kendte Stauder. Gartneriudstillingen i København: 1) Anlægsgartneriet paa Udstillingen, 2) Udstillingstanker.
Valdemar Hansen: Dansk Anlægsgartnerforening 1902—27.
V. Fabricius Hansen: Offentlige Haveanlæg 1902—27.
Eig. Kiær: Billedhugger Lamberg-Petersen.
Aksel Olsen: Rhododendron (Alperoser, nye). Aster (Høstasterhybrider, nye).
C. Th. Sørensen: En amerikansk Tegnemaade. Junihaven ved Svastika og tre andre Haver.
Johannes Tholle: Fra Kirkegaardssomraadet 1902—27. Fabrikant Henry Robdes Have, Strandøre. Konkurrence om Udvidelse af Sorgenfri Kirkegaard,

Lyngby. Danske Haver i 1927 (Oversigt over Nyanlæg).

- Robert O. Thompson: En Baalplads i Haven.
Bog anmeldelser.
Lidt om vor Annoncensur.
Teknisk Adresseregister.
Pr. Aargang Kr. 8,00, enkelte Hefter 1,00.

Aargang 1928.

Redaktion: Georg Georgsen.

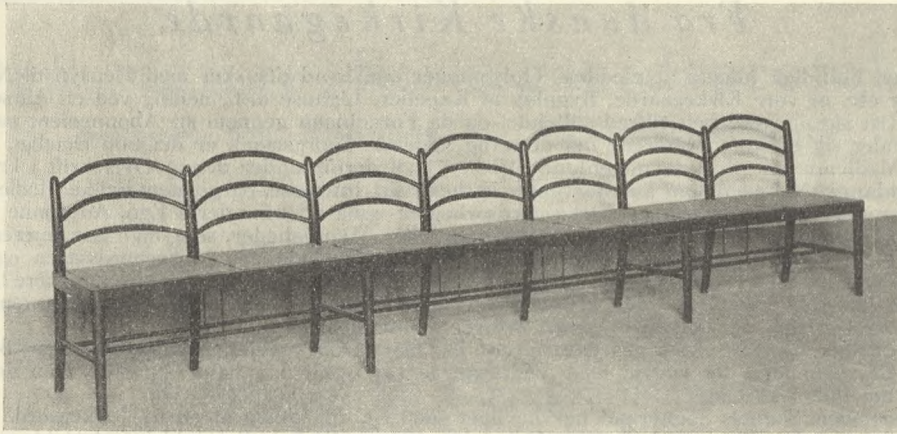
- Andersen, I. P.: Vore Herregaardsparkers Bevaring. (Nye Retningslinier for deres Vedligeholdelse og Brug). Gravstedsanlæg.
Alstrøm, Ruth: Aakander (Nymphæa) i Haven.
Brandt, G. N.: To Disputatser om Havekunst.
Georgsen, Georg: Fliser støbt paa Blivestedet. Danzig og Danmark. Foredrag om Drottningholm af Fil. Dr. Niels G. Wollin. Plæneklipperens Konstruktion. Plæneklippermaskiner, der kan anbefales. Vejledning til Valg af Villagrund. Det Kgl. Danske Haveselskabs Have. Professor Ellinger.
Hansen, Valdemar: Græsplæners Anlæg og Vedligeholdelse (Radioforedrag over København og Kallundborg Radio). Lidt om Vinterdækning.
Herring, Poul: Vildroseskønhed.
Irminger, V.: I Haveselskabets Have.
Jensen, Evald: Plæneklipperens Indstilling og Brug.
Paludan, Hother: Dansk Chrysanthemum-Selskabs Udstilling.
R. A.: En ny Maade for Fuglefordring.
Redaktionen: Hvad er Vedligeholdelse? (En Konkurrence).
Tholle, Johannes: Taxen — Taxus baccata. Urnehaver. Taksigelseskirken (En »Friluftskirke«).
Weber, Anna: Vintersprøjtning i Haven (Tabel i Vintersprøjtning).
Redaktionelt: Vore Annoncører. Annonceregister.
Pr. Aargang Kr. 9,00, enkelte Hefter 1,00.

Angaaende Bestilling af gamle Aargange og Hefter henvender man sig til Ekspeditionen:

Malthe Bruuns Vej 3, København F.

Aargangene forsendes pr. Efterkrav med paaløbende Porto.

Abonnement tegnes paa Postkontoret.

Stolerække med Sæder af flettede Gjorder. Søndermark Kapelsal.

Ny Litteratur om Kirkegaardsforhold.

Arkitekten. Maanedshefte for November: Arbejder af E. G. Asplund (Omtale og Billeder fra Skovkirkegaarden i Stockholm, S. 225 ff.).

Fredericia Dagblad, 23. December 1929: De Dødes Have i Fredericia (med Plan af den nye Kirkegaard).

Fyns Venstreblad, 25. December 1929: I Mindets Have (med Billeder og Omtale af Odense Kirkegaard), af P. W.

Vejle Amts Aarbøger, II 1929: Skærup Kirke, af Marius Hansen (med et Afsnit: Gravminder).

A. R. Idum: Mester Jacob Madsens Visitatsbog. I. Hefte (omtaler for de enkelte fynske Kirkegaarde ofte, hvor mange Træer der voksede paa dem m. m.).

Helsingborg Eldbegängelsesanläggning, stor 8°, 83 S., 1929, med svensk og tysk Tekst. Heftet er udsendt i Anledning af den pompøse Indvielse af det meget ejendommelige og smukke Krematorium den 12. December 1929. Da Krematoriet iøvrigt er bleven bekendt, for hvem der har fulgt med i denne Litteratur, gennem adskillige tidligere Beskrivelser, indeholder dette Hefte kun som noget nyt fotografiske Gengivelser af „Templet“.

Svenska eldbegängelsesföreningens skriftserie Nr. 1: Eldbegängelsen – Framtidens gravskick. Et pænt Hefte, 8°, 20 S., forfattet af Adjunkt Oscar Ovdén i Uppsala – med Billeder af Krematorier, Urnehaver, Kister m. m. Pris 50 Øre.

Gravmonumenter

i største Udvalg til
de billigste Priser!

F. Jensen, Sten- og
Billedhugger,
Gasværksvej, Hillerød.
Telefon 52.

Fra danske Kirkegaarde.

Da den hidtidige Maade at meddele Oplysninger om, hvad der sker med Hensyn til Nyanlæg, Udvidelser etc. af vore Kirkegaarde, Bygning af Kapeller, Lighuse o. l., nemlig ved en Aarsoversigt, ikke har vist sig at være helt tilfredsstillende, og da Foreningen gennem sit Abonnement paa Avisudklip samler sig et stort Materiale om dette og lignende Spørgsmaal, er det kun rimeligt, at dette kommer Medlemmerne ihænde nogenlunde frisk. Vi vil derfor under denne Overskrift i Fremtiden bringe saadanne Nyheder, som kan forventes at have sin Interesse, og gennem hvilke Medlemmerne og Læserne kan holdes à jour med Kirkegaardsarbejder ogsaa udenfor deres Egn. Ad denne Vej kan man maaske blive sat i Forbindelse med Personer eller Myndigheder, som man har Interesse af at komme i Forbindelse med, ligesom man maaske af andres Arbejde med Kirkegaardssagen og af den Maade, en Opgave bliver løst paa ved et bestemt Sted, vil kunne høste Erfaring, der kan være frugbringende paa Ens eget Virkefelt. Uden synderlige Kommentarer skal der da her i sammentrængt Form refereres, hvad Dags- og Tidsskriftpressen bringer af Meddelelser.

4. December. Horsens Kirkegaardsbestyrelse har faaet Dom over en Gravstedsejer, som ikke vilde fjerne et Gravgelænder, der i Strid med Vedtægterne var opsat paa hans Gravsted. Han dømtes til at fjerne det inden 15 Dage.

6. December. Sennels Sogneraad har bevilget 5000 Kr. til Anlæg af en ny Kirkegaard.

7. December. Vor Frue Kirke i København har købt 2 Td. Ld. til Udvidelse af Hvidovre Kirkegaard.

10. December. Viskinde Kirke har købt $\frac{1}{2}$ Td. Ld. til Udvidelse af Kirkegaarden.

13. December. I Anledning af, at Københavns Begravelsesvæsen har forbudt en Person at lægge Blomster paa en bestemt Grav, hævder Begravelsesvæsenet, at naar en Gravstedsejer vil lade en anden passe Graven for sig, maa han først indhente Tilladelse dertil paa Kirkegaardens Kontor.

16. December. Kapellet paa St. Jørgensbjerg Kirkegaard i Roskilde (Arkitekt Hans Schmidt) er bleven indviet (Beskrivelse vil fremkomme i V. K.)

16. December. Nørre Sundby Kirkegaards Udvidelse er indviet.

17. December. Allinge Kirkegaard er bleven reguleret. Nogle Gravstedsejere har klaget til Menighedsraadet over Maaden, det er gjort paa.

17. December. Forslag om at indrette Svendborg nye Kirkegaardskapel som Krematorium.

18. December. Roskilde Domsogns Menighedsraad drøfter Anlæggelsen af den nye Kirkegaard. Landinspektør Thorsen har foretaget Beregninger og udarbejdet Dræningsplan.

20. December. Astrup Menighedsraad har vedtaget nye Regler for Kirkegaardens Brug.

24. December. Thise Kirkegaard er udvidet og indviet.

27. December. Tistrup Sogns Beboere har indsamlet Bidrag til et nyt Ligkapel.

2. Januar 1930. Klosterkirkegaarden i Horsens skal omreguleres.

10. Januar. Randers indfører en ny Kirkegaardsordning, hvorefter der bl. a. skal ansættes en Inspektør. Dette foranlediger omfattende Avispolemik i de lokale Blade.

10. Januar. Ribe Kirkegaard er under Udvidelse.

11. Januar. Hammel Kirkegaard skal udvides.

11. Januar. Horsens indfører et Reglement angaaende „Normalbegravelser“.

14. Januar. Graver Jørgensen i Lyngø er bleven Graver i Asminderød.

14. Januar. Øster-Snede Kirkegaard skal udvides.

17. Januar. Struer Kirkegaard skal udvides.

18. Januar. Sagen om Krænkelser af Gravfreden i Allinge er gaaet til Kirkeministeriet.

18. Januar. Raabjerg Menighedsraad indbyder til Møde om Kirkegaardssagen den 22. Januar

21. Januar. Rønne Kommune bevilger 3000 Kr. til Befæstelse af Veje og Stier paa det sidste Vinter planerede Areal af Kirkegaarden.

21. Januar. Ringsted Kirkegaard vil være belagt i Løbet af 10 Aar, og man undersøger Mulighederne for en Udvidelse (c. 1,17 Td. Ld.)

21. Januar. Kirkegaardsudvidelsen i Nykøbing M. indvies af Pastor Schjørring; samtidig foretages den første Begravelse (en lille Pige).

21. Januar. „Horsens Venstreblad“ foreslaar, at der lægges Blomsterløg i den regulerede Plæne ved Klosterkirken, og at Gitteret omkring denne fjernes paa Gadesiden.

21. Januar. Aalborg Byraad vedtager at appellere Fredningsnævnets Kendelse, ifølge hvilken Krematoriet i denne By ikke maa ligge paa det udsete Areal ved Skovbakken.

22. Januar. I Vrejlev samles Penge ind til et nyt Ligkapel.

24. Januar. Der dannes en Kirkegaardsforening i Raabjerg Sogn.

24. Januar. Statsbanerne ønsker ikke at sælge det til Udvidelse af Brande Kirkegaard udsete Areal.

Den rigtige Kirkegaardsprotokol,

beregnet for Købstads- og Landsbykirkegaarde.

Anbefalet af Kirkeministeriet og Danmarks Provsteforening.

Pris 30 Kr. pr. Stk., 35 Kr. pr. Par.

Faas ved Henvendelse til

Foreningen for Kirkegaardskultur.

Malthe Bruuns Vej 3, København F.

Teknisk Adresseregister.

Fortegnelse over Leverandører til Kirkegaarde.

- ALTERLYS: A/S O. F. Asp, Blegdamsvej 104, København Ø.
A/S L. P. Holmblad, Blegdamsvej 104, København Ø.
- ALTERSTAGER, KIRKELYSEKRONER etc.: Dansk Paramenthandel, Gothersgade 115, København, Tlf. Byen 4558.
Knud Eiby, Odense.
- BILLEDSKÆRERARBEJDE: Oscar Holm, Hørsholm. Tlf. Hørsh. 81.
E. Salbo, Gothersgade 48 B., København. Tlf. Ø. 4503 x.
- BEDEMANDSTJENESTE: Albrecht Oehlerich, Frederiksvej 23, København, Tlf. Gh. 5150 Ulla.
- BLOMSTER OG KISTEDEKORATIONER: Walther-Larsen, Sdr. Fasanvej 34 A. København F., Tlf. Gh. 1656.
- BRONCESTØBERE: L. Nielsen, Magstræde 6^a, København K., Tlf. Byen 2332 x.
N. C. Nielsen, Østergrave 32, Randers, Telf. 295.
G. Erstad-Pedersen, Bruunsgade 32, Aarhus, Telf. 1558.
- CLICHEER OG LYSTRYK: Købkes Reproduktionsanstalt, V. Voldgade 91, København K., Tlf. Byen 7538.
K. T. Damgaard-Jensen, Marstrandsgade 7, Aarhus, Tlf. 4746.
- DRIVHUSBYGNING, TØMRERARBEJDE: Axel O. Kartmann, N. Fasanvej 201, København L. Tlf. Taga 2436.
A. Chr. Pedersen, Stenhusvej, Holbæk, Tlf. 344.
Chr. Kastrup-Nielsen, Valbygaardsvej 44, København, Tlf. C. 5404.
- FLISER: V. Meyer, Niels Juelsgade 9, København K., Tlf. C. 6096.
- FRØ, LØG etc.: I. C. Helm-Petersen & Co.s Eftf., Vestergade 58, Aarhus, Tlf. 1255-1357.
Chr. Olsen A/S., Odense, Tlf. 216.
- GRAVGITRE: Vald. Otto, Holbæk, Tlf. 634.
De forenede Jernstøberier A/S, Næstved.
- GRAVMONUMENTER: Chr. Christensen, Frederiksgade 26, Aarhus, Tlf. 720.
Brødrene Glem, Roskilde, Tlf. 350.
F. Jensen, Gasværksvej, Hillerød, Tlf. 52.
Holbæk Monumentforretning, Holbæk, Tlf. 778.
Fyns Granithuggeri, Kirkegaardsalleen 17, Odense, Tlf. 1953.
E. Nielsens mekaniske Stenhuggeri, København, Tlf. Vester 1194, Godth. 1491, Amager 6476 y.
Johs. Nielsen, Helsingør, Tlf. 368.
Brødrene Nielsen, Allegade 2 B., Horsens, Tlf. 963.
Chr. Nielsen, Holbæk, Tlf. 777.
Chr. Westerby, Østerbro, Skive, Tlf. 78.
Th. Johnsen, Slangerupgade 19, Hillerød, Tlf. 528.

- KIRKEBELYSNING:** Trier Pedersen, Holbæk, Tlf. 199.
- KIRKERUDER:** Aug. Duviers Efft., Ny Vestergade 9, København K., Tlf. C. 145.
Svend Hansen, Nygade 13, Holbæk, Tlf. 266.
- LIGBRÆNDING, LIGBRÆNDINGSOVNE:** Dansk Ligbrændingsforening, Nikolaj Plads 27, København, Tlf. C. 12653-Byen 6298.
A/B Höganäs-Billesholm, Höganäs, Sverige.
- LIGKISTER:** F. Klühs Ligkistemagasin, Griffenfeldtsgade 38, København N., Tlf. 6854, Rolighedsvej 17, F., Tlf. Nora 5954.
- LYNAFLEDNING:** Dansk Lynafleder-Etablissement, Nygaardsvej 56, København Str., Tlf. Ryv. 2235.
- MALERARBEJDE:** P. J. Weinreich, Holbæk. Tlf. 267.
- MASKINSKRIVNING:** Sophie Jessen, kgl. Translatrice og Tolk, Linnésgade 16 B. Tlf. B. 602.
- MASKINSNEDKER:** G. Jørgensen, Holbæk. Tlf. 368.
- MURERARBEJDE, KIRKEHVIDTNING:** G. F. Jørgensen & Søn, Havnevej 36, Holbæk, Tlf. 264.
O. Caspersen, Herfølge. Tlf. 10.
- NUMMERPÆLE:** M. Seest's Jernstøberi, Aarhus, Tlf. 3216-3217.
George Westermanns Efterfølger, Jerichausgade 52, København V., Tlf. Vester 896.
J. Bruun, Spentrup, Tlf. 27.
A/S De forenede Jernstøberier, Næstved.
- ORGELER:** Eggert Froberg, Skibhusvej 76, Odense, Tlf. 4523.
Th. Frobenius & Co., Hovedgaden 102, Lyngby, og Horsens.
Joh. P. Andresen & Co., Ringkøbing.
H. F. Espenhain Hansen, Nykøbing F.
S. Poulsen Lund, Vejle.
A. C. Zachariassen, Aarhus, Tlf. 1629.
J. Starup & Søn, Fælledvej 16, København N., Tlf. Nora 320.
- PLANTER:** Brostrøms Planteskole, Viborg.
Vipperød Planteskole, Vippered.
Theodor Lomborg, Granhøj, Aalborg, Tlf. 101.
Eggert Petersens Planteskole, Nykøbing F.
- STEN OG GRUS:** Aarhus Sten- og Gruskompagni, Aarhus, Tlf. 2184.
- TAARNURE:** Carl Petersens Taarnurfabrik, Vesterbrogade 137, København V., Tlf. Vester 7287.
- VÆRKTØJ:** Olsen, Borgergade 108, København K., Tlf. Palæ 308.
Vognhjuls-Kompaniet, Adelgade 16, København K., Tlf. Palæ 79.
I. C. Helm-Petersen & Co.s Efft., Vestergade 58, Aarhus, Tlf. 1255-1357.
Chr. Steiner, Rømersgade 5, København K., Tlf. C. 5934, C. 14070.
Peter Fischers Efft., Holbæk, Tlf. 136.

Register for Tillæg til „Vore Kirkegaarde“.

- Bøgernes Verden, Fra, pag. III.
Foreningen for Kirkegaardskultur, Foreningsanliggender m. m. pag. I, IV-VI,
IX, XIII, XVIII.
Havekunst XII, XXII, XXIII.
Kirkegaarde, Fra danske, XXXIV.
Ligbrændingsstatistik: VII.
Litteratur om Kirkegaardsforhold, Ny, pag. I, III, VII, X, XXI, XXIX, XXXIII.
Søndermark Kapel og Krematorium, (Illustrationer) XXV-XXVII, XXXIII.

Aug. Duviers Eftf.,

Ny Vestergade 9. Telefon Central 145. København K.

Glarimesterforretning.

Bygnings- og Reparationsarbejde, Vinduespolering,
Etablissement for Glasmaleri, Kirkevinduer,
Glasmosaik, Indramning af Billeder.
Kirkeruder.

PLANTEBALLIER

Plantekar i alle Størrelser
bedst og billigst.

Bødkermester Olsen,

Borgergade 108, København.

Tlf. Palæ 308.

Opgiv Størrelse. Forl. Tilbud.

Knud Eibye

Odense

Spec.: Kirkearbejder
Refer. til 150 Kirker

Gravmonumenter

i største Udvalg til
de billigste Priser!

F. Jensen, Sten- og
Billedhugger,
Gasværksvej, Hillerød.
Telefon 52.

CARL PETERSENS TAARNURFABRIK

Vesterbrog. 137, København.
Tlf. Vester 7287.

HJULBØRE!

Reparationer udføres.

Vognhjuls-Kompagniet
ved L. Andersen.

Adelgade 16, København K.
Telefon Palæ 79.

Dansk Paramentshandel

Gothersgade 115, Kø-
benhavn, Tlf. Byen 4558
Altersærkalke
Alterstager og Lys
Alterbeklædning
Grundtvigstager
Lysekroner
Messehageler
Præstekjoler
Præstekraver
Titusstager m. m.

J. Starup & Søn, Orgelbyggere.

Grundlagt 1858.

Bygning af mekaniske, pneumatiske og elektriske Kirke- og
Kapel-Orgeler. - Eftersyn og Stemning udføres overalt i Landet.
Indlægning af elektr. Orgelblæser i nye saavel som ældre Orgeler.

Fælledvej 16. - Telefon Nora 320. - København N.

F. Klühs Ligkistemagasiner (A. Kirschner).

Griffenfeldtsvej 38
Telefon 6854

Rolighedsvvej 17
Tlf. Nora 5954

København.

-- Alt vedrørende Begravelser og Ligbrænding besorges overalt --

Gravmonumenter!!

Smukke og stilfulde
Moderate Priser

CHR. NIELSEN, Stenhugger,
(Udsalg ved Jernbanestationen).

Tlf. 777 Holbæk. Tlf. 777

N. C. NIELSEN

Gørttermester s Randers
Østergrave 32 * * * Telefon 295

Anbefaler alt til Faget hen-
hørende: Kirkekroner, Alter-
lysestager, Metal-Støbegods.
Reparationer udføres.

BRØDRENE NIELSEN

Stenhuggeri & Grav-
monumentforretning

Allégade Nr. 2 B.
Horsens -- Tlf. 963

Fyns Granithuggeri

Telefon 1953

Kirkegaardsalléen 17, Odense

Telefon 1953

Udfører alt Stenhuggerarbejde

Orgel-Harmonium's

med klangfulde og bløde
Toner leveres til Kirker, For-
samlingshuse og Hjemmet.
Illust. Katalog gratis.

S. POULSEN LUND, Vejle.

PLÆNEGRÆS
URTE- OG BLOMSTERFRØ
HOLLANDSKE BLOMSTERLØG

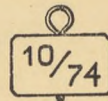
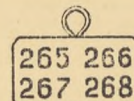
STØRSTE UDVALG I HAVEREDSKABER

Katalog sendes paa Forlangende franco

I. C. Helm-Petersen & Co. Eftf.

CARL NIELSEN

Telg. Adr.: Frøavl & Frøhandel Telefoner:
»Frønielsen« Vestergade 58, Aarhus 1255 — 1357

Nummerplader af Zink

med galvaniserede Jerngalger
anbefales til Gravsteder.

George Westermanns Efterfølger.
(Heinrich Hamburger)

Jerichausgade 52, København V. Telefon Vester 896.

A. C. ZACHARIASEN

ORGELBYGGER

TELEFON 1629

AARHUS

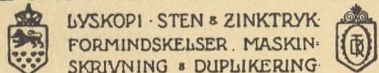
TELEFON 1629

Har bygget Orgler til ca. 250 Kirker,
Missionshuse og Kirkegaardskapeller.
Reparationer og Stemninger udføres.

Tilkendt højeste Udmærkelse paa Landsudstillingen 1909

K.T. DAMGÅRD-JENSEN

TLF 4746 MARSTRANDSGADE 7 AARHUS

LYSKOPI · STEN · ZINKTRYK
FORMINDSKELSER · MASKIN-
SKRIVNING · DUPLIKERING

MANGFOLDIGGØRELSE
AF NYE OG GAMLE KORT OVER
KIRKEGAARDE

GRAVSTEDSSKØDER
LEVERES MED PAATRYKT KORT
OVER KIRKEGAARDEN

G. Erstad-Pedersen = Broncestøber

Brunsgade 32

Aarhus

Telefon 1558

KIRKELYSEKRONER
TITUS-STAGER
ALTER-STAGER
ALLE METALARBEJDER
TIL KIRKELIGT BRUG

BRONCEKÆDER OG URNER
GRAVLAAGER I BRONCE
:: PORTRÆTMEDAILLONER ::
BRONCEORNAMENTER
INSKRIPTIONER

FORLANG ALTID TEGNINGER OG TILBUD HOS MIG

Gravmonumenter!

Chr. Christensen

Sten- og Billedhugger Etbl.

Grundlagt 1867

Frederiksgade 26 — Telefon 720
AARHUS

Broncestøber!

Kunst og Arkitektur i alle
Metaller. Haanddrevne og
støbte Arbejder. — Laager,
Gravkæder, Vaser, Evigheds-
Lamper i forskellig Størrelse,
Bogstaver, Lysekroner,
Lampetter, Kandelabre.

L. NIELSEN,

Ciselør- og Gørtlerværkstedet,
Magstræde 6, 2. Sal.
Tlf. Byen 2332 x.

E. SALBO

BILLEDHUGGER

Øbro 4563 x

Figurlige og dekorative
Træarbejder

Værksted: Gothersgade 48 B

Vore Hækthuja

er anerkendt som særlig vækst-
sikre. Altid store Beholdninger
og gerne til Tjeneste med Tilbud.

Theodor Lomborg

Planteskolen Granhøj
ved Aalborg. Telf. 101

Foreningen for Kirkegaardskultur

Foreningens Kontor: Malthe Bruuns Vej 3, København F. Telefon Godthaab 2261, hvor Indmeldelse finder Sted.
Kirkegaardsprotokoller sælges fra Foreningens Kontor til 30 Kr. pr. Stk. (55 Kr. pr. Par) med 10 pCt. Rabat til Medlemmer.

Vore Kirkegaarde

Redaktion og Ekspedition: Malthe Bruuns Vej 3, København F., Telefon Godthaab 2261.

Redaktionsudvalg: Kirkegaardsgartner J. Gravesen, Lærer Frands Hansen og Inspektør Chr. Bech Skrydstrup. — — —
Bladet udkommer med 9 Hefter om Aaret og tilstilles Medlemmerne gratis og portofrit. Abonnement kan tegnes paa Postkontorerne saavel i Ind- som Udlandet. — Annoncer tegnes i Ekspeditionen eller hos Bladets Repræsentant, Hr. E. N. Nielsen, Vigerslev Allé 13, Valby. — Annoncetakst: 1/22 Side 6 Kr., 1/10 Side 10 Kr., 1/8 Side 20 Kr., 1/4 Side 30 Kr., 1/2 Side 55 Kr., 1/1 Side 105 Kr. pr. Gang med 10 pCt. Rabat for 6 Gange og 25 pCt. Rabat for 9 Gange.